

*Svenska Linnésällskapets
Årsskrift*

Årgång 1970-1971

SVENSKA
LINNÉSÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG 1970-1971

YEARBOOK OF THE
SWEDISH LINNAEUS SOCIETY

UPPSALA 1973

REDAKTÖR
CARL-OTTO VON SYDOW
UPPSALA

*Svenska Linnésällskapet stiftades den 23 maj 1917
och dess årsskrift utkom första gången 1918*

Printed in Sweden by
Almqvist & Wiksell, Uppsala 1973

INNEHÅLL

CARL-JOHAN CLEMEDSON, Linné 1771	7 ✓
<i>Summary: Linnaeus in 1771</i>	12
TELEMAK FREDBÄRJ, Linné som djäkne och gymnasist	13 ✓
<i>Summary: Linnaeus as a Schoolboy</i>	34
BIRGER STRANDELL, Ett par tidiga biografier över Linné och Rosén	36 ✓
<i>Summary: Two Early Biographies of Linnaeus and Rosén</i>	43
BENGT LILJENZIN, Linné och Bergslaget	44 ✓
<i>Summary: Linnaeus and the Bergslaget Company</i>	48
LENNART LÖTHNER, Daniel Scheidenburg och hans förbindelser med Linné. Några konturer av ett prästöde	49 ✓
<i>Summary: Daniel Scheidenburg and His Relations to Linnaeus. The Outline of a Chaplain's Destiny</i>	59
GÖSTA THIMON, Gustaf Lenbom. En förbisedd Linnélärjunge och hans bok- gåva till Uppsala universitetsbibliotek	60 ✓
<i>Summary: Gustaf Lenbom. A Neglected Pupil of Linnaeus and His Do- nation to the Uppsala University Library</i>	72
CARL-OTTO VON SYDOW, Rudbeck d. y:s dagbok från Lapplandsresan 1695. Med inledning och anmärkningar. 2	73 ✓
<i>Summary: Rudbeck the Younger's Diary from His Lapland Journey in 1695. With Introduction and Notes</i>	114
<i>Smärre meddelanden</i>	
C.-M. EDSMAN, Professor Wikman om Linné	116 ✓
C. O. VON SYDOW, Nemesis divina	122 ✓
— Botanikens historia i Sverige intill år 1800	124 ✓
— Ett nytt slags Linnéutgåvor	125 ✓
— Valda avhandlingar	126 ✓
— Linneanska register	127 ✓
<i>Svenska Linnésällskapets egna angelägenheter</i>	
Sällskapets verksamhet åren 1969 och 1970	129
Stadgeändring	131
Skattmästarens berättelse för år 1969	132
Skattmästarens berättelse för år 1970	131
Revisionsberättelser för år 1969 och 1970	136
Svenska Linnésällskapets styrelse 1973	137
Nya medlemmar	138

CARL-JOHAN CLEMEDSON

Linné 1771

Svenska Linnésällskapet har städse funnit det vara en angelägen uppgift att vårda sig om sina traditioner. Härtill ger inte minst första paragrafen i Sällskapets stadgar anledning, den paragraf som, oförändrad alltsedan stadgarnas antagande den 15 september 1917, fastslår att »Sällskapets ändamål är att sprida kunskap om Carl von Linné och hans verk samt att väcka och underhålla intresset och vördnaden för vårt lands största naturvetenskapliga minne». En sådan gammal god tradition är, att Sällskapets ordförande vid Sällskapets sammankomster brukar hålla ett kort anförande till Linnés minne. I vår ordförandes frånvaro skall jag nu söka fullgöra detta angelägna värv.

Ett annat uttryck för denna Linnésällskapets vördnad för traditionen och för Linnéminnet har varit, att Sällskapet när så varit möjligt sökt avhålla sin vårsammankomst på Carl von Linnés födelsedag. Vid sammanlagt nio av de hittillsvarande femtiotre vårsammanträdena har så kunnat ske. I dag är det den tionde gången.

Carl Linnaeus föddes år 1707 den 13 maj enligt gamla stilen eller den s. k. julianska kalendern. I en av sina självbiografier, nämligen den mest omfattande av dem, den som brukar förkortat benämnas Vita III, och som till väsentlig del har dikterats för hans högt avhållne lärjunge Pehr Löfving, säger Linné beträffande sin födelse, att den skedde »natten emellan den $\left[\begin{smallmatrix} 12 \\ 22 \end{smallmatrix}\right]$ ock $\left[\begin{smallmatrix} 13 \\ 23 \end{smallmatrix}\right]$ Maji Klock. 1. [just i wackraste våren, då giöken utropat sommaren emellan menses frondescentiae och florescentiae]», dvs. mellan lövsprickningens och blomningens månader. Den (inom hakar stående) poetiska angivelsen av födelsetiden har Linné vid ett senare tillfälle egenhändigt tillfogat i manuskriptet. Detsamma gäller den dubbla datumangivelsen. Enligt den gregorianska kalendern eller nya stilen infaller nämligen Linnés födelsedag i dag, den 23 maj. Svenska Linnésällskapet samman-

Tal vid Svenska Linnésällskapets vårsammankomst den 23 maj 1971.

träder alltså i dag på 264-årsdagen av Carl von Linnés födelse och på 54-årsdagen av Sällskapetets instiftande på Linnés Hammarby den 23 maj 1917.

I och för sig kan det kanske diskuteras, huruvida man skall räkna den 13:de eller den 23:dje maj som Linnés födelsedag. År 1707 brukades nämligen i vårt land ännu den gamla, julianska kalendern, främst beroende på det motstånd som dåvarande matematikprofessorn i Uppsala, sedermera biskopen i Strängnäs Johan Bilberg år 1697 rest mot den föreslagna kalenderreformen. Eller som N. V. E. Nordenmark i arbetet *Astronomiens historia i Sverige* intill år 1800 mera drastiskt uttrycker saken: »På Bilbergs av hybris och stel dogmatism burna ståndpunkt kom det till stor del att bero, att Sverige ej då övergick till den nya stilen som år 1700 infördes i Danmark och Tysklands protestantiska stater.» Först år 1753 skedde detta i vårt land. En orsak till ytterligare konfusion är, att man hos oss från början av mars 1700 till och med slutet av februari 1712 hade en tidräkning, som ej stämde överens med något annat lands och vilkens avvikelse bestod däri, att vår kalender var en dag före alla andra länders. Orsaken härtill var, att man på Bilbergs förslag år 1700 uteslöt skottdagen för att skillnaden mellan den gamla och den nya stilen ej skulle överstiga tio dagar. Denna ansats till en »mjuk» övergång på sikt till den nya stilen fullföljdes emellertid ej vid de två närmast följande skottåren, och i god tid före tryckningen av 1712 års almanacka kom order från Karl XII i Bender, att den gamla stilen skulle återinföras i landet. En konsekvens av detta blev att år 1712 fick 367 dagar och februari detta år 30 dagar.

Hur som helst så kan vi med full rätt högtidlighålla minnet av Linnés födelsedag i dag. Låtom oss därför i tankarna förflytta oss 200 år tillbaka i tiden, till Carl von Linnés 64-årsdag.

Hur han tillbringade födelsedagen är oss ej bekant, men vi kan förut-sätta, att han firade den i kretsen av de sina ute på sitt kära Hammarby, som han nu brukade på trettonde året. Annars är tiden numera ej längre så lyckosam för den gamle arkiatern, nu när åldern på allvar börjat taga ut sin rätt och olika krämpor börjat att försvaga hans hälsa. I brev till den gode vännen genom åren arkiatern Abraham Bäck har han redan vid ett par tidigare tillfällen, nämligen på nyårsdagen 1765 och strax före midsommar 1767, berört detta ämne och framhållit, att »gubben Linnaeus börjar ansenligen åldras», och tre dagar efter en annan god väns, professorn Samuel Klingenstierna, bortgång den 26 oktober 1765 hade han till Bäck skrivit bl. a.: »Stiernorne skynda sig till nedergången, den ena efter den andra; jag är nu mot horisonten.»

Linné hade även med nutida mått mätt varit oerhört aktiv och utan att

spara sig offrat tid och krafter på sitt arbete och för sin vetenskap. Och han har i dag på sin 64-årsdag all anledning att vara nöjd med vad han verkat och vad han uträttat under sin strävsamma levnad. Hälsan hade emellertid blivit lidande, och det låg säkert sanning i de ord han nedtecknade i det memorial, som han den 18 januari 1763 inlämnat till Uppsala universitets dåvarande kansler, greve Anders Johan von Höpken, med begäran om utseende av en efterträdare till sig i professionen och därvid tillät sig att »insinuera» sin son demonstratorn Carl von Linné, vilken han »här till ifrån späda åhren sökt upamma». Som skäl för denna sin anhållan anför han, att emedan »jag mera vårdat wettenskapen än mitt eget lif, har jag utsläpat min kropp, kortat mine dagar och ådragit mig, altför tidigt, åldrens bräckligheter».

Ja, det var i sanning en imponerande gärning Linné hade bakom sig. En högst betydande arbetsbörda hade han haft att bära. Ej endast hade han utfört en omfattande gagnarik läraregärning och publicerat ett stort antal skrifter och dissertationer, utan dessutom hade han fört en stor in- och utländsk korrespondens. Och även om denna i omfång ingalunda kunde mäta sig med vännen Per Wargentins, vilken som sekreterare i Kungl. Vetenskapsakademien (1749–1783) hade besvarat mer än 4 000 brev från vetenskapsmän och lärde från hela världen, så imponerar ändock Linné som brevskrivare. Stundom kändes den vidlyftiga korrespondensen kanske betungande. »Jag trottnar», skrev han sålunda till Wargentin 1772, då han blivit ledamot och hedersledamot i ytterligare ett par utländska lärda sällskap (i Bern resp. Edinburgh), »att correspondera med så många». Härtill kommer så Linnés många övriga uppdrag vid universitetet, i konsistoriet och som inspektor för Smålands nation, vilka måste ha tagit en betydande del av hans tid och krafter i anspråk. Vad exempelvis bara arbetet i konsistoriet innebar, ett arbete som Linné deltog i med nit och intresse, trots att ärendena ofta låg långt ifrån hans egentliga intressesfär, och från vilket han sällan var frånvarande annat än på grund av bortovaro från Uppsala eller någon gång på grund av en besvärlig migränattack, framgår utan tvivel av uppgiften, att från Linnés tillträddande av professuren 1741 och till sommaren 1776, då hans vacklande hälsa förhindrade honom att mera lämna hemmet, hölls i consistorium majus icke mindre än 1 902 sammanträden. Medelantalet konsistoriesammanträden per år var 54. Minsta antalet noterades 1762 med »endast» 33 sammanträden, högsta antalet 84 stycken förekom år 1768. Och att åtminstone en del av dessa sammanträden kunde vara ganska vidlyftiga tillställningar belyses kanske bäst av protokollet från sammanträdet den 11 februari 1756. Detta protokoll omfattar förutom tillhörande akter och bilagor ej mindre än 132 sidor.

Våren 1771 synes emellertid vad hälsan anbelangar ha varit ganska hygglig för den gamle arkiatern, även om det naturligtvis är riktigt som hans store biograf Thore Magnus Fries skriver, att »från och med 1770 intet år förflöt utan sjukdom, och hans af ålder och öfveransträngning 'borttrasslade' kropp visade sig alltmer stappla på grafvens bredd, fastän tidtals de gamla kropps- och själskrafterna återtogo sitt herravälde». I september 1770 hade han som han själv säger varit »dödeligen sjuk» i en mag-sjukdom, från vilken han dock dessbättre efter en månads förlopp »änteligen reparerades». Och i oktober 1771 »stante han uti en swår siukdom, att föga hopp war om lifwet», enligt vad som finns antecknat i föreläsningskatalogen för 1771, och vilken hade till följd att hans föreläsningar hade måst inställas under halvannan månad.

Våren 1771 var Linné bl. a. sysselsatt med att utarbета en instruktion för humlegårdsdrängarna, dvs. de trädgårdsdrängar som skötte universitetets planteringar och främst humlegårdarna belägna söder om staden mellan Fyrisån och den till hospitalet ledande vägen, samt anläggningarna på den s. k. akademigården bakom Gustavianum mellan detta och stallgården. Linné hade alltsedan mars 1743 som bisyssla uppsikten över dessa anläggningar, och även »detta obetydliga värv», för att tala med Fries, skötte han med iver och kraft ända till sin bortgång. Efter upprepade klagomål över humlegårdsdrängarnas sätt att sköta sina åligganden, inlämnade Linné den 20 april 1771 till universitetet en »authoriserad instruction, hvar åter jag må kunna dem hålla uti tillbörlig ordning... utan att hvar gång gå till Rector M., Consistorium minus och andra processuelle vägar».

Den 29 maj är Linné i Stockholm och deltagar nämnda dag i ett sammanträde i Vetenskapsakademien. Efter flyttningen till Uppsala hade han annars endast sällan haft tillfälle därtill, och det torde väl ej råda något tvivel om, att det var en lycklig stund för honom, då han fick återknyta bekantskapen med den institution han själv en gång varit med att instifta, och vars första preses han varit. Närmast föregående gång han haft tillfälle att övervara ett sammanträde i Akademien var i september 1769. Sammanträdet i maj 1771 var det näst sista han hade möjlighet att bevista före sin bortgång. Sista gången var den 16 mars 1774.

Även några andra ljusglimtar kan anföras i den annars något dystra bild som jag måst teckna av Linnés liv och förhållanden för jämnt 200 år sedan. På sommaren 1771 var han åter ute på sitt kära Hammarby och tycks då ha varit i full verksamhet. Den 23 augusti skriver han nämligen: »Jag ligger uti obscuro», dvs. undagömd ute på Hammarby, »läser mäst 8 timar hvar dag för mine utläningar och wet ej mer, än att det regnar.» En av dessa

utlänningar, som tillbringade sommaren 1771 ute på Hammarby, och för vilken Linné hade en alldeles särskild faiblesse, var den tyske professorn P. D. Giseke, vilken år 1767 i Göttingen utgivit en dissertation om *Systemata plantarum recentiora*, och som nu kommit för att inhämta närmare upplysningar om efter vilka grunder Linné gått, då han genomfört sin gruppering av växterna till de olika familjerna. Giseke tycks ha funnit sig särdeles väl tillrätta i den lantliga miljön, och han kallar Linné för »den gamla hedersgubben», *optimus senex*.

Säkerligen gladdes Linné mycket över det brev han den 23 februari samma år erhållit från C. Fr. Scheffer, i vilket denne omtalar, att under hans »wistande i Versailles har Konungen af Frankrike flere gånger frågat äfter Hr Archiatern och utom den wälvilja, han för Hr Archiaterns person yttrat, äfwen med mycken omsorg underrättat sig om tillståndet af Hr Archiaterns Botaniska Trägård. Hans Maj:t har sjelf samlat frön, dem Han welat låta Hr Archiatern tillkomma, och som Dess egen utlåtelse war: 'jag trodde, att sådant skulle göra Hr Archiatern nöje'.» Att så var fallet behöwer vi ej betvivla. Några år senare (den 14 september 1775) skriver t. o. m. den vresige och otillgänglige Voltaire i ett brev till arkiatern N. Dalberg: »Herr Archiaterns nouvelle om Arch. v. Linnés aftagande krafter oroar mig otroligen. Ack min Gud! Hvarföre kan man icke göra en så stor man odödlig! Jag venererar honom in i grafven och kysser hans fotspår.»

Andra källor till glädje och tillfredsställelse för den käre »*optimus senex*» detta år var, att han utsågs till utländsk ledamot av de naturvetenskapliga sällskapen i Vlissingen och i Rotterdam, samt att han fick deltaga i den uppvaktning, vid vilken universitetet frambar sina vördnadsbetygelser, då Gustav III efter sin faders död i maj återkom till Stockholm från sin Parisresa.

Därmed måste jag sätta punkt för dessa få korta glimtar från Linnés liv och verksamhet under året 1771. Även detta år torde han trots tilltagande ålderdomskrämpor och sjukdom ändock ha kunnat följa sin ej sällan uttalade levnadsregel: »Interpone tuis interdum gaudia curis (blanda stundom glädje i dina allvarliga sysselsättningar).»

I ett brev till vännen Abraham Bäck den 3 mars 1772 skriver Linné: »Jag smakar aldrig brännvin, utan då jag har främmat, och då en liten sup med mycket vatten; ofta och på hela månaden ej en dropa. Öhl har jag sannerligen icke druckit en kanna på 1/2 år till samans räknat, ty jag har alltid fått där af syra. Men the 3 tassar hwar morgon och coffe 2 tassar hwar äftermiddag.» Även med vin var han sparsam och sade därom: »Mitt proverbium är: jag dricker aldrig hos andra win, ty jag will aldrig tractera

andra med win.» Detta kärva uttalande till trots tror jag ej att den gamle arkiatern, vår käre optimus senex, skulle misstycka, att jag nu höjer glaset och proponerar en skål för Carl von Linnés minne.

Summary

LINNAEUS IN 1771

By

CARL-JOHAN CLEMEDSON

The author of this paper, Professor Carl-Johan Clemedson, is the new Chairman of the Swedish Linnaeus Society and the Surgeon-General of the Swedish Armed Forces. The paper reproduces the text of the after-dinner speech which Professor Clemedson made at the Society's spring meeting in 1971, in which he gave some glimpses of Linnæus's life 200 years ago.

Författarens adress: Professor Carl-Johan Clemedson,
Vintervägen 17, 182 74 Stocksund.

Linné som djäkne och gymnasist

Linnés barndom och ungdom är i stora drag välkända och har behandlats av olika författare,¹ varvid hans självbiografier² och brodern Samuels minnesanteckningar³ utgjort de viktigaste källorna. På senare år har emellertid åtskilligt nytt material kommit i dagen, tack vare vilket vi kan få en fullständigare och mera levande bild av honom under denna betydelsefulla period av hans liv.

En septemberdag år 1714 anlände till Växjö med prästgårdskärran från Stenbrohult den 7-årige Carolus Nicolai filius Linnæus i sällskap med sin »præceptor privatus», den 20-årige gymnasisten Johan Telander. Växjö var då en liten stad på knappt 500 invånare, där husen mest bestod av träkåkar, utom domkyrkan och skolan, som var byggda av sten. Gatorna var inte stenlagda; dynghögar utanför husen och lösspringande svin vittnade om den allmänna hygien.

Telander hade sedan februari samma år undervisat Carl i prästgården och fortsatte nu därmed i Växjö under två år före hans intagning i skolan. Linné betecknade honom senare som »en hård informator, som ej med lockande utan med stryk lärde honom läsa», »föga tjänlig att uppföda barn», »en slagdjäkne, som snart genom en otidig hårdhet bröt den håg, han förnämligast borde söka och uppmuntra».⁴ Det vill med andra ord säga, att han enligt dåtida bruk använde riset och käppen och väl också psykiska straff som pedagogiska hjälpmedel.

¹ Beträffande Linnés barndomsmiljö har det viktigaste bidraget lämnats av Gotthard Virdestam, *Linné och Stenbrohult*. (SLÅ 1928, s. 7-40.) En viktig källa till kunskapen om skollivet i Växjö på 1700-talet är givetvis Samuel Ödmanns klassiska *Hågkomster*, som ger en god bild av skolans organisation och dess lokaler och framförallt en levande skildring av det liv som där levdes.

² *Vita Caroli Linnæi*, utg. av E. Malmström

& A. Ilj. Uggla, 1957. Innehåller fem självbiografier av Linné, den tidigaste skriven 1731, den senaste 1776.

³ Gotthard Virdestam, *Kring några brev från Samuel Linnæus*. (SLÅ 1931, s. 115-125.)

⁴ *Vita*, s. 59, 91, 156. Bitterheten mot informatorn hindrade dock ej Linné att under sin skånska resa 1749 besöka Telander, som då var kyrkoherde i Korsberga.

Det måste ha varit med både undran och spänning som den pigge, brunögde 9-åringen första gången inträdde i det nybyggda skolhuset, över vars ingång två gyllene lejon stoltserade på ömse sidor om Carl XII:s namnchiffer och året 1715. Det var den 10 maj 1716,⁵ då Linné av rektor Nils Kjellberg inskrevs i lägsta klassen av trivialskolan, där, som han senare skriver, »rude läromästare med lika rude metod gävo barnen håg för vetenskaper, att håren måste resas på deras huvud». Telander förblev Linnés preceptor till år 1719, då han efterträdde av en annan gymnasist, Gabriel Höök.⁶ Om denne skriver Linné, att han »handhade gossen med mera mildhet, dock förmådde han icke inplanta håg till studier, för det gossen redan fått största fasa».⁷ Höök var sedan hans informator i två år⁸ och torde liksom Telander enligt bruket ha bött tillsammans med sin elev för att kunna vara honom behjälplig med läxläsningen samt övervaka hans leverne i övrigt.

Läsåret var då som nu indelat i en höst- och en vårtermin med sex veckors ledighet över julen och lika långt sommarlov. Under dessa ferier fick eleverna gå s. k. sockengång i av domkapitlet bestämda socknar, varvid de gick omkring i bondstugorna och sjöng latinska sånger,⁹ trakterades med mat och godsaker samt uppbar s. k. sockenpengar, som vid kommande termin redovisades i skolan och fick användas som studiebidrag. Så t. ex. hade Linné sockengångsrättigheter under nästan hela sin skoltid, de sex första åren i Stenbrohult, sedan i inte mindre än sju andra socknar.¹ Det är dock ovisst om han utnyttjade dem alla.

Två stora händelser i Sveriges historia fick Linné uppleva under sina djäkneår:² Carl XII:s död 1718 och freden i Nystad 1721. Båda högtidlighölls såväl i domkyrkan som i skolan, den senare firades bl. a. med en stor oration i gymnasiets auditorium majus, dvs. den större av de två lärosalarna i skolhusets övervåning.

Den 11 juli 1723 fick Linné efter tre dagars examen flyttning till gymnasium³ — en stor dag i hans unga liv!

⁵ Enligt *Växjö skolas matrikel för åren 1651-1751*, utg. av L. Larsson, 1921, s. 60.

⁶ Sedermera kyrkoherde i Virestad och svåger till Linné.

⁷ *Vita*, s. 91.

⁸ Enligt *Vita*, s. 60, »lämnade han privat informator» år 1722, men enligt herdaminnet inskrevs Höök som student i Lund redan år 1721.

⁹ Flera av dessa är från katolska tiden och finns bevarade i Växjö stifts- och landsbibliotek.

¹ Älmeboda, Kvenneberga, Sjösås, Slätthög, Odensjö, Rydaholm och Björkö. (C. O. Arcadius, *Anteckningar ur Växjö allmänna läroverks häfder*, 1889, s. 68. (Bil. till Redog. för allm. lärov. i Wexjö och Wernamo 1888/1889.))

² I Växjö benämndes ännu på Linnés tid skoleleverna djäknar, intill dess att de blev gymnasister.

³ *Växjö gymnasiematrikel för åren 1653-1808*, utg. av L. Larsson, 1925, s. 45.

Växjö gamla gymnasium.

Märkligt är att vi har kvar ett skolschema från Växjö gymnasium, egenhändigt utskrivet av Linné.⁴ Det torde vara unikt, då något liknande inte är känt från denna tid, även om det i stort sett följer 1724 års skolordning.⁵

Efter morgonbön och psalmsång i domkyrkan eller i skolan började lektionerna som regel kl. 6 och avslutades kl. 5, också med bön och psalmsång. Kl. 11–12 hade eleverna frukostrast, och nästa timme var anslagen till sång och spel. Onsdagar slutade undervisningen kl. 2, varefter resten av dagen var anslagen till lekar och friluftsliv. Lördagar slutade undervisningen kl. 1, i gymnasiet efter hållna orationer, predikoövningar (concinatoria) eller disputationer, varefter följde offentlig rannsaking och bestraffning för under veckan inom eller utom skolan begångna förseelser.⁶

Av schemat framgår, att av veckans 47 lästimmar 17 var ägnade åt latin, 14 åt teologi och etik, i vilka ämnen undervisningen ävenledes meddelades på latin, 4 åt grekiska, 2 åt historia, 5 åt matematik, 3 åt fysik, 1 åt logik och 1 åt »adjunctus», dvs. den lärare som biträdde med rättande av stilar och orationer. Då de flesta av gymnasisterna skulle bli präster, lärare eller andra ämbetsmän, förvånar det inte att 75% av lästimmarna ägnades åt latin, grekiska och teologi, medan endast 19% anslogs åt matematik, fysik

⁴ Schemat är återgivet i Carolus N. Linnaeus, *Örtabok 1725*, utg. av Telemak Fredbärj, 1957, pl. 5.

⁵ Se *Sveriges allmänna läroverksstadgar*

1561–1905, utg. av B. Rud. Hall, 4–6, 1922, s. 52. (Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 7.)

⁶ Se även Arcadius, *a. a.*, s. 28.

och logik samt återstoden, 6%, åt övriga humaniora. Latinet ansågs vara så viktigt, att gymnasisterna var beordrade att använda det vid samtal inte bara med lärarna utan också sinsemellan. För Linné blev detta ständiga latinplugg, även om det drevs motvilligt, av ovärderlig betydelse för hans kommande livsgärning.

	M	Ti	O	To	F	L
6	Mathemat.	Ethicus	Rhetor	Physicus	Mathemat.	Poëta
7	2 ^{dus} Theol.					
8		2 ^{dus} Theol.		2 ^{dus} Theol.		Exercitia orat.
9	1 ^{mus} Theol.	1 ^{mus} Theol.	Logicus	1 ^{mus} Theol.	1 ^{mus} Theol.	Exercit. conc., disput.
10	Ethicus	Rhetor	Adjunctus	Mathemat.	Historicus	
11	[Matrast]					
12	[Sång och spel]					
1	Stilus	Stilus	Græcus	Stilus	Stilus	
2						
3	1 ^{mus} Theol.	2 ^{dus} Theol.		2 ^{dus} Theol.	Historicus	
4	Græcus	Physicus		Græcus	Græcus	

Att ett sådant schema — som principiellt gällde hela skolan igenom — skulle vara svårt att acceptera för en elev med Linnés läggning är helt naturligt. Om sina första skolår skriver han, att »så länge han stod under privat information var han med sina kamerater i studier jämnogod, men sedan tog han dageligen av».⁷ Då han hade flyttats till gymnasium, fick han emellertid »mera fria händer att undandraga sig studierna, för vilka han i späda åren igenom hård medfart fattat så stor aversion».⁸ Därför »miste han alla lektorernes kärlek utom physici och mathematici lectoris, som honom framför de andre prefererade».⁹ Han var ju, som han säger, redan »i vaggan av föräldrarne dömd till präst, men hade en annor, fördold kallelse till

⁷ *Fila*, s. 60.

⁹ *Ib.*, s. 60.

⁸ *Ib.*, s. 91.

att bliva Floræ präst». Ej heller dolde han i skolan sitt allt överflyglande intresse blommorna, och vann därför först rektor Lannerus' och sedan lektor Rothmans ynnest, vilka båda lät honom gå i sina trädgårdar och tog honom med på botaniska exkursioner.¹ Av kamraterna kallades han också för »lilla botanicus».²

Vad särskilt Rothman — som var lektor i fysik och logik, dvs. naturlära, och därtill var provinsialläkare — kom att betyda för Linnés utveckling är välkänt.³ Kyrkoherde Linnæus konsulterade Rothman hösten 1726, dels för en egen krämpa, dels för den oro som han kände för sin sons framtid. Lektorerna hade nämligen förklarat, att gossen aldrig kunde bli präst, och hade rått fadern att ta honom från skolan och sätta honom till något hantverk, vilket för fadern var ett »dunderslag».⁴ Rothman svarade honom, att bland alla skolans lärjungar ingen gav ett sådant hopp om sig som hans son Carl, vilken säkert skulle kunna bli en namnkunnig doktor. Rothman erbjöd sig att upptaga honom i sitt hus och »hålla för honom privata kollegier uti physiologicis och älska honom som sitt eget barn».⁵

Att Carl redan tidigt beslutat sig för att ägna sig åt botaniken och medicinen är uppenbart, men han var länge rädd att avslöja det för fadern. Under ett av de senare sommarloven fick han emellertid ett osökt tillfälle därtill. Brodern Samuel har berättat,⁶ hurusom fadern med några vänner en gång satt i prästgårdens trädgård och pokulerade, varvid denne fällde repliken: »Ja, det sker alltid, att *det man har lust till, det har man lycka till.*»⁷ Carl, som var närvarande, tog orden ad notam, och när vännerna gått frågade han fadern, om han menade allvar med vad han nyss sagt. »Vad då?» frågade denne, varpå Carl upprepade de fällda orden och fadern svarade: »Ja, såvida lusten faller på det som är gott.» Carl sade då: »Så bed mig aldrig om att bli präst, ty det har jag slätt ingen lust för.» Fadern blev bestört men lugnade sig senare och sade: »Så give dig Gud lycka, jag skall ej tvinga dig till det du ej har lust.» Han vågade sedan icke på ett helt år berätta det för sin hustru; när hon omsider fick veta det »hade hon närapå

¹ Dessa har möjligen stått modell för Linnés egna botaniska utflykter med sina studenter, de berömda herbariones upsalienses.

² *Vita*, s. 92.

³ Johan Rothman (1684–1763), provinsialläkare och lektor i Växjö 1715–1755. Biografier av Emil Hedlund, *Johan Stenarson Rothman* (SLA 1936, s. 67–120) och av Telemak Fredbärj, *Johan Rothman, läkaren och läraren* (Kronobergsboken 1963, s. 55–74).

⁴ *Vita*, s. 92.

⁵ *Ib.*, s. 60.

⁶ Virdestam, *Kring några brev från Samuel Linnæus*, s. 118.

⁷ Dessa ord gjorde ett så starkt intryck på Linné, att han senare nedskrev dem som en levnadsregel i *Diæta naturalis* 1733, 1958, s. 43.

fått slag» men tröstade sig sedan med att hennes andre son säkert skulle bli präst, om han förbjöds att gå i trädgården.

Rothman höll sitt löfte och gav Linné privata föreläsningar, under vilka denne förde anteckningar. Dessa finns bevarade i en över 400-sidig manuskriptbok, nu i Linnean Society i London. De är skrivna på en blandning av svenska och latin och visar, hur Rothman införde sin elev i tidens medicin och botanik. Redan på hösten 1726 genomgicks Boerhaaves *Institutiones medicæ*. Denne var ju samtidens främsta medicinska auktoritet, och Rothman hade studerat för honom i Leiden. En holländsk forskare har jämfört Linnés anteckningar med Boerhaaves original och funnit, att de inte enbart är utdrag ur läroboken, utan att Rothman också genom exempel och utvidgningar förklarat texten, vilken behandlar människans anatomi och fysiologi samt dietetiken och sjukdomsläran.⁸ Även en del från Rothman härstammande recept är antecknade.

Vidare har Rothman genomgått den store botanisten Tourneforts *Institutiones rei herbariæ*, där örterna klassificerades efter kronbladen, samt låtit Linné avrita olika blomtyper. — En viktig sida i anteckningarna visar, som redan Savage upptäckt, att Rothman för Linné refererat Vaillants åsikt att växternas ståndare och pistiller är deras generationsorgan.⁹ Linné har kanske därför redan som gymnasist fått den första idén till sitt sexualsystem.¹

Handschriften har också vidlyftiga anteckningar i anatomi (om matsmältningsorganen, nervsystemet, ögat, blod- och lymfkärlen, de manliga och de kvinnliga könsorganen), i fysiologi (Harveys blodomloppslära, Sanctorius' perspirationslära, Ruyschs artärlinjektioner), i fysik (ljusets reflexion och refraktion, magnetismen) samt om surbrunnar, ett ämne som Linné senare skulle fördjupa sig i.² Vidare finns excerpter ur en del medicinska, botaniska och zoologiska arbeten, såsom J. J. Waldschmidts *Praxis medicinæ*, Emanuel Koenigs *Regnum vegetabile*, Olof Bromelius' *Collegium pharmacologicum de regno animale*, Jacobæus' *De ranis et lacertis*, Willmans *Resa till Ostindien* m. fl. samt listor över 1600-talets främsta botaniska verk (»De præstantia libri»). Slutligen innehåller boken två medicinska kompendier: Uppsalaprofessorerna Andreas Drossanders *Collegium physio-*

⁸ Albert Boerman, *Linnaeus als middelaar tussen Nederland en Zweden*, 1953, s. 102 f.

⁹ Spencer Savage, *Studies in Linnaean synonymy*, 1, s. 16. (Proc. of the Linn. Soc. of London, 148, 1935.)

¹ I sin Örtabok, om vilken mera nedan, talar Linné redan under sin gymnasisttid om den

vita liljans »testiculi» och »vasa spermatica» (s. 8).

² *Najades suecicæ* (Svenska vattunymfer), manuskript 1734, och *Dieta acidularis* (Levnadsordning vid en surbrunn), diss. 1761. Utg. i Valda avh. av C. v. Linné i övers. som nr 17, 1954, och nr 13, 1953.

logicum 1682 och Lars Robergs privata kollegium 1714 över Fr. Hoffmanns *Fundamenta medicinæ*.

En intressant samling avskrifter från Linnés gymnasietid, av misstag inbunden i en annan manuskriptvolym i Linnean Society, är den på 65 sidor ur Melchior Friccius, *De virtute venenorum*, vilken Linné sammanställt tillsammans med sin klasskamrat Joh. Andreæ Hielmstedt,³ enligt anteckning av Linné påbörjad den 21 juni och avslutad på Araby den 25 augusti 1726. Kompendiet är välskrivet, tydligen av Hielmstedt efter Linnés diktamen, och avslutas med orden »Utinam in mente herere vellent» (måtte det sitta fast i minnet). Det ligger onekligen något rörande i bilden av de två gymnasisterna, som satt ute på Araby några kilometer nordväst om Växjö, troligen under bar himmel — det var ju på sommaren — och drog igenom den 428 sidor tjocka latinska boken och gjorde ett koncentrat av den.

Rothman planerade tydligen också för Linnés framtida studier, vilket framgår av några ord som Linné återger i direkt anföring (Rothman använder tilltalsordet I till sin lärjunge): »Jag vet att Rudbecken vill I skolen lära Eder kirurgien första I kommen till Uppsala. Men det är bara lapprida då han säger I kunnen därmed föda Eder ... I Holland kunnen I lära Eder så mycket på en månad som i Uppsala på ett år.» Och på ett annat ställe (om starroperationen): »Denna är icke konstig längre, I fån se henne ett par gånger, när I kommen till Holland.»

Allt i anteckningarna vittnar inte bara om Rothmans för tiden moderna och vittomfattande kunskaper⁴ utan också om hans stora hjälpsamhet mot Linné. Vi får dessutom en föreställning om den unge Linnés enorma receptivitet och flit; man bör betänka att alla dessa anteckningar gjordes på hans fritid under det sista skolåret, samtidigt som han också läste mycket annat och nedskrev sin *Örtabok* (till vilken jag återkommer). I sina fackstudier kom han faktiskt så långt, att han läste de vid universiteten använda medicinska läroböckerna och lärde sig behandlingen av olika sjukdomar, vilket han vid tillfälle t. o. m. prövade, på sig själv eller på någon annan. Så t. ex. säger han sig (i en ungdomsanteckning i Linn. Soc.) ha behandlat spolmask med *Æthiops mineralis* (»prob. a me»).

Att Linné redan under sin gymnasisttid grundlade ett eget bibliotek,

³ Joh. Andreæ Hielmstedt, bondson från Eksjötrakten, var född 1704, genomgick Växjö skola 1717–1728, inskrevs vid Uppsala akademi 1728; blev 1731 informator för två studenter Falkenberg från Haga gård söder om Enköping, där han avled redan år 1734.

⁴ Rothman sattes 1743 i första förslagsrummet till den medicinska professuren i Lund (efter von Döbeln), men erhöll den ej på grund av intriger.

vet vi tack vare hans katalog över dess innehåll. Den är visserligen skriven två år efter det han lämnat Växjö, men vi kan följa bibliotekets tillkomst genom de böcker från skoltiden, i vilka han uppgivit datum eller år för förvärvet (genom köp eller gåva). Katalogen är numera utgiven av trycket, och vi kan där se att böckerna från Växjötiden uppgår till minst ett 50-tal.⁵

De tidigast förvärvade torde vara de som han fått av fadern: Theophrastus, *Historia plantarum*, Aristoteles, *Historia animalium*, Franzius, *Historia animalium sacra*, Arvid Månsson Rydaholmensis, *Örtebook* samt Niels Michaelis (Aalborg), *Læge-Boog*. De två förstnämnda var ståtliga volymer i folio, och säkerligen var den unge Linné stolt att äga dem. De två sistnämnda torde jämte Palmbergs *Swänske örtekrantz* och Bromelius' *Chloris gothica* (ej upptagna i bibliotekskatalogen) ha varit hans tidigast lästa botanisk-medicinska arbeten. Han skriver att han som pilt »läste dem natt och dag, att han dem kunde på sina fingrar» och betecknar dem som »usla vägledare».⁶

Den till förvärvsdatum tidigaste boken är Agrippa ab Nettesheim, *Opera magica*, köpt av klasskamraten Samuel Haqvini den 8 oktober 1725, alltså under det näst sista året vid gymnasiet. Den 16 februari 1726 köper han Lowers *Hafre-Cur* och insätter senare i slutet av bandet ett blad med en förteckning på 55 växt- och djurmonografier, som beträffande växterna längre fram kom att utvidgas till ett kapitel i hans *Bibliotheca botanica*. Två dagar senare köper han två böcker: den ena är Verheyens *Anatomia humani corporis*, vilken han förser med ett tillägg ur Minniks *Anatomia nova*, omfattande 66 namngivna författares olika anatomiska upptäckter; den andra är Sydenhams *Opuscula omnia*, på vars titelsida han skriver ett klassiskt motto: O quam dura premit miseros conditio vitæ (Ack, huru hårt trycker ej livets villkor de elända). Den 23 juni samma år inköper han Hippocrates, *Aphorismi*, den dåtida läkekonstens bibel. Det blev på en av dessa aforismer, som han senare kom att skriva sin kandidatuppsats i Harderwijk.⁷ Den 20 september fick han av sin informator Gabriel Höök *Schola Salernitana*, den berömda hälsodikten, som ingick i tidens medicinska allmänbildning. Samma år inköpte han tre medicinska böcker, däribland Sennert, *Hypomnemata physica*. Från vårterminen 1727 är två nyförvärv antecknade: Barbette, *Chirurgia anatomica* (den 14 januari) och Mylius, *Hortus philosophicus* (den 4 mars).

⁵ Caroli Nic. fil. Linnæi *Bibliotheca medica*, utg. av T. Fredbärj. (Valda avh., 23, 1956.)

⁶ *Vita*, s. 92.

⁷ Utg. av Albert Boerman i dennes *Linnaeus becomes candidatus medicinae at Harderwijk*. (SLÅ 1956-57.)

Av Rothman fick han som gåva flera böcker, alla medicinska, däribland Prævotius, *Medicina pauperum* och samme författares *De venenis*, Weckerus, *Practica medicinæ*, Rivinus, *Censura medicamentorum* samt Olof Rudbeck d. y:s och Rothmans dissertationer från Utrecht resp. Harderwijk. Vidare böcker som enligt ägaranteckningarna tillhört Rothmans företrädare som provincialmedicus i Växjö Johan Lindelius, främst *Pharmacopoea Amstelredamensis* och Blankaarts oumbärliga *Lexicon medicum*. Slutligen tillkom fjorton böcker från kyrkoherden i Pjätteryd (grannsocken till Stenbrohult) Nils Osander, vilken studerat medicin i Uppsala.⁸ Utom nio kemiska böcker även följande medicinska: Beverovicus, *De calculo renum*, *Pharmacopoea Londinensis*, Wedelius, *Theoremata medica*, Hoffmann, *Fundamenta medicinæ* och Matthiolus, *Commentarii Dioscoridis* i tre förnämliga folianter tryckta i Venedig 1570. De två senare arbetena fick Linné vid ett besök i Pjätteryd den 30 januari 1727 betala(!) med fyra daler silvermynt. Ännu en bok från Växjötiden kan nämnas, nämligen Schmitzius, *Compendium medicinæ practicæ*, på vars titelsida Linné skrivit ett citat från Seneca: Prima hora carpsit, quæ vita dedit (Redan den första timmen har tagit bort något av det liv som skänktes oss). Liknande citat återkommer senare både i *Lachesis naturalis* och i *Nemesis divina*.

Ingen torde väl ha betytt så mycket för Linnés utveckling som Rothman. Gång på gång citeras hans lärdomar i ungdomsanteckningarna, det må gälla hans experiment, bl. a. på hundar, eller hans recept vid behandling av olika sjukdomar. Allt lägger Linné på minnet och åtskilligt återkommer senare i hans skrifter.⁹ I ett brev till J. P. Bergius 1758 berättar han, att han som gymnasist år 1726 hos Rothman fick se en från Collegium medicum till landets provinsialläkare och apotekare utsänd lista på nya läkemedel, som borde anskaffas av apoteken, däribland Ipecacuanha, som han aldrig förr hört nämnas. »Ett så gruveligt ord gav mig anledning att admirera», skriver han.¹

Linné var hela sitt liv trofast och tacksam mot sin ungdoms lärare. Då han år 1735 passerade Växjö på utresan till Holland, besökte han Rothman under fyra dagar och »spisade» hos honom. Rothman återgäldade besöket två veckor senare, då Linné vistades i sitt föräldrahem. När Linnés sexualsystem publicerades i *Systema naturæ* 1735, torde det redan ha varit accepterat av Rothman, och när denne skrev ett företal till Ferbers *Hortus*

⁸ Se Fredbärj, *Linné och Pjätteryd* (SLÅ 1954-55), s. 177 f.

⁹ Bl. a. citeras Rothman i Linnés doktorsavhandling 1735 (övers. i SLÅ 1933, s. 55), i *Flora lapponica* 1737 (övers. i Skrifter, utg. af

K. Sv. Vet.-akad., 1, 1905, s. 273) och i *Iter lapponicum* 1732 (utg. ib., 5, 1913, s. 37).

¹ Linné, *Bref och skrivelser*, 1:3, 1909, s. 134.

Agerumensis 1739, den första i Sverige utgivna skrift där sexualsystemet följdes, kallade han sin före detta lärjunge för »denne Naturens ordningsman». År 1741, då Linné som nyutnämnd professor passerade Växjö på väg till och från Öland och Gotland, underlät han ej att besöka Rothman, »en man av mycken erudition och förfarenhet».² År 1742 synes Linné ha föreslagit Rothman till ledamot av Vetenskapsakademien, men denne blev ej antagen, varför Linné hos preses framhöll, att Rothman ingalunda var sämre än någon av dem som invaldes.³

Rothmans stolthet över denne sin främste lärjunge framgår även av att han, då han år 1741 ville anlägga en hortus botanicus i Växjö, i en skrivelse till Växjö domkapitel åberopade »H:r Professor Linnæus», som lovat dela med sig av nyttiga frön.⁴ Och i en annan skrivelse till domkapitlet år 1747 angående C. G. Löwenhielms bekanta uppfostningsmemorial skriver Rothman, att frukten och nyttan av naturalhistoriens studium vid Växjö gymnasium bl. a. har varit, att »den vittre arkiatern och professoren h:r doktor Linnæus, fordom discens i detta gymnasio, under mitt ledande och undervisande avlagt de första ungdomsprov uti botaniken, med vilken han sedermera så långt hinnt, att han icke allenast vida överträffar sin förste läromästare, utan nu med skäl må kallas communis præceptor totius Europæ i detta studio».⁵

Rothman och Linné träffades ej personligen efter år 1741, men kontakten uppehölls brevledes. När Rothman år 1763 avled, skrev Linné ett gripande kondoleansbrev till änkan, där han kallar Rothman »min ende läromästare i de stycken, som utgöra min profession och min lycka».⁶

Efter denna utflykt framåt i tiden återvänder vi till Linnés gymnasieår. Av det föregående har framgått, att han flitigt studerade i faderns, Rothmans och sitt eget bibliotek. Men han ville också samla sina lärdomar till en botanisk materia medica. Och en sådan utarbetade han under sina två sista gymnasieår. Manuskriptet, som finns bevarat i Växjö stifts- och landsbibliotek, utgavs under titeln *Linnæi Örtabok* till Linnéjubileet 1957. Linné kallar den själv i en ungdomsanteckning för sin »buquet».⁷ Och den är faktiskt en »bukett» av svenska örter, både vilda och odlade.

² Linné, *Öländska och gothländska resa*, 1745, s. 26.

³ *Bref och skrivelser*, 1: 2, 1908, s. 25.

⁴ Ludvig Larsson, *Lektor Rothmans planer på en hortus botanicus i Växjö* (SLÅ 1922), s. 115.

⁵ I avskrift meddelad av byrådirektör Erik Hård af Segerstad, Växjö.

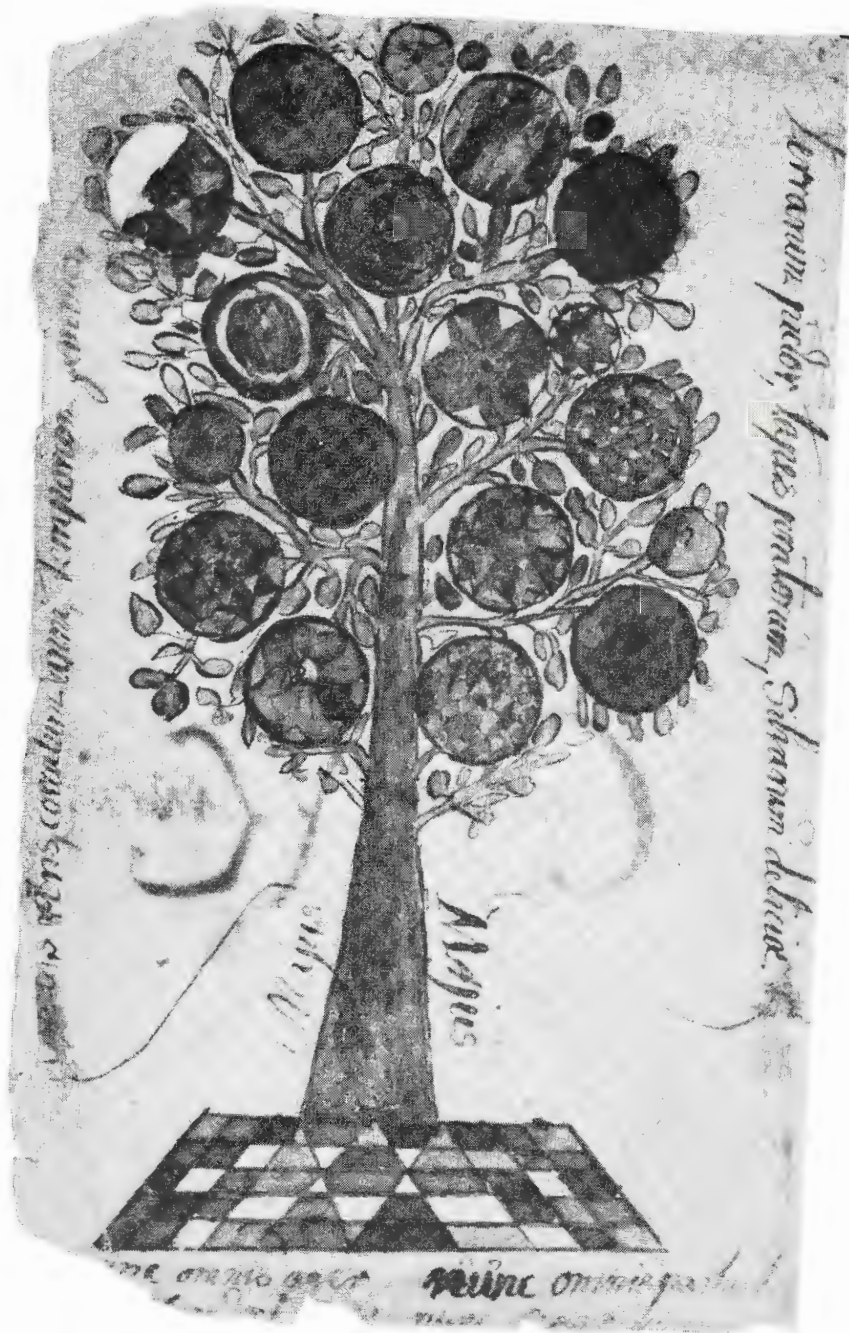
⁶ Linné, *Svenska arbeten*, utg. af E. Åhrling, 1: 2, 1880, s. 6.

⁷ Marginalanteckning i Linnés eget ex. (nu i Hammarbybiblioteket) av Niels Michaelis (Aalborg), *Læge-Boog*, 1633, s. 122: »Vide Linnæi Buquet.» Detta är enda kända stället där Linné nämner denna sin ungdomsbok (som saknar titel i manuskriptet).

Titelbladets framsida är fylld av latinska sentenser, och på dess baksida har Linné tecknat ett träd med grenar, blad och frukter och på ömse sidor om stammen skrivit ordet »Majus» — maj var ju hans födelse- och älsklingsmånad. Trädet omges av på latin skrivna hyllningsord till denna månad: »Maj, markernas målare, ängarnas blomstermatta, skogarnas ljuvligheter», »Maj, årets lilla hjärta, årstidernas ädelsten» samt Vergiliuscitatet »Nu grönskar varje åker, varje träd, nu lövas skogarna, nu är den skönaste sommar». Också nästa blad har en teckning av ett träd, som växer upp ur de tre paracelsiska urämnena salt, svavel och kvicksilver, och vars frukter bär de olika metallernas tecken.

Örtaboken har sedan en sida för varje växt med dennas svenska och latinska namn som rubrik. Av de olika handstilstyperna och bläcksorterna framgår att boken skrivits så småningom, i omgångar. Först har Linné för varje växt med barnslig gammalsvensk stil sökt förklara uppkomsten av det svenska örtnamnet, vanligen ur folkliga föreställningar. Därefter förklarar han det vetenskapliga namnet, antingen mytologiskt efter någon klassisk fabel (Aristoteles, Plinius, Vergilius, Ovidius m. fl.) eller etymologiskt ur latinska eller grekiska ordstammar, detta efter mönster av äldre örtaböcker, t. ex. Hieronymus Bocks, som ofta börjar med språkliga utredningar av växtnamnen.

Härefter följer citat ur sammanlagt ett 80-tal olika arbeten på svenska och latin. Genom den inbördes ordningen av citaten kan man i viss mån följa Linnés egen utveckling. I början citerar han naivt och okritiskt texter innehållande magi och ockultism (Colerus, Hildebrand, Albertus Magnus, Agrippa), t. ex. föreskrifter om vilka örter korna skall behandlas med, när deras mjölk har sinat på grund av trollpackors framfart, hur djävlar och demoner skall utdrivas, hur man skall se in i framtiden, förklaringar av hur djur kan uppstå av växter och växter av djur, hur en växt kan övergå i en annan o.s.v. Han anger vidare vilka växter som kan användas diagnostiskt: för att utröna om en kvinna är mö, om hon är steril, om hon är gravid, eller terapeutiskt: mot liderlighet, mot impotens, mot sterilitet, mot barnsnöd, eller kosmetiskt: för att ge kvinnor en vacker röd hy, göra deras hår lockigt eller färga det gult eller rött. Som exempel på det av den unge Linné anförda kvacksalveriet kan nämnas, att han uppger att kryddkrassen kan draga ut pilspetsar och tornar, verka könsretande, stärka minnet, skärpa snillet och göra människan energisk, samt dess frön hjälpa kvinnor att föda och hönsen att värpa. Med humlen kunde man läka brutna ben, förgöra flugor, hindra öl att surna och bota tandvärk. Munkhättan fördrev ostmaskar, rensade lungor och tarm, avlägsnade överflödigt fetma, gjorde

Linnés Örtabok, titelbladets baksida.

människan lustig och glad, och stött i mortel tillsammans med tio andra ingredienser hjälpte den mot impotens och trolldom.

Viktig var växternas användning i hushållningen, då ju mycket måste utföras i hemmen, såsom färgning, garvning, bläckberedning, ölbrygd och brännvinsbränning, ystning och kärning. Allt detta behandlas i Örtaboken. Medel mot den rikligt förekommande ohyran samt mot stick och bett av olika insekter är också angivna. Inte heller husdjuren — höns, kor, kalvar och grisar — är glömda. Här kan vi måhända spåra början till Linnés kommande intresse för veterinärmedicinen.

Stundom lägger Linné till ur egen fatatur, varvid han ibland använder småländska dialektord. Om nattviolen, »ålderdoms hugnad eller sängetröst», vilken enligt signaturläran på grund av rotens likhet med ett par testiklar ansågs vara ett utmärkt afrodisiacum, skriver han: »Hon luktar starkt om natten, men intet om dagen, varav kan synas hennes ämbete är att verka det som skall ske om natten och ej om dagen.»

En drastisk historia berättar han om prostfamiljen Flintsten i Virestad, som tillhörde föräldrarnas närmaste umgänge, att den en gång blev förgiftad av bolmört, som pigan tagit i stället för pepparrot, med påföljd att prosten fick ett raseriutbrott och ville slåss, prostinnan började sjunga vid bordet och ville dansa, och organisten, som var middagsgäst, ville hoppa ut genom fönstret.⁸

På ett annat ställe berättar Linné, att han den 22 juli 1724 i experimentellt syfte lät en ung kvinna från en grannsocken lukta på en malvablomma för att pröva om hon var mö, i vilket fall hon ej skulle »svenla». Han tillägger »Jungfru Stina Trolle i Skatelöv»,⁹ skrivet med spegelskrift, till på köpet upp- och nedvänd, detta tydligen för att skydda namnhemligheten, om anteckningsboken skulle komma i obehöriga händer. Kanske var det på samma flicka som han en vecka senare utförde ett annat försök, då han uppger att saften av *Euphorbia* (ulfsmjölk, törel), blandad med mjölk, av jungfrur brukar användas som smink, men får ansiktet att svullna upp med vattenblåsor om den strykes på outspädd. »Prövat av mig den 29 juli 1724», tillägger han.

Han citerar ramsan »Kvicksilver och sävenbom har gjort mången hora from»,¹ därmed syftande på kvicksilvrets användning mot syfilis och säven-

⁸ Denna historia, som målande skildrar bolmörtförgiftningens symtom, berättade Linné senare för sina studenter. Se *Herbationes upsalienses* (SLÅ 1950–51), s. 131.

⁹ Christina Trolle, döpt 1697 i Göteryd, gift med v. häradshövding Johan Colliander, son

till kyrkoherde Joh. E. Colliander i Skatelöv. Hon fick sitt första barn år 1726, alltså två år efter Linnés prov, vid vilket hon således troligen inte svimmade!

¹ Gammalt danskt ordspråk (med 'pige' i st. f. 'hora').

bomens som fosterfördrivningsmedel, båda skarpa gifter som kan leda till döden. Versen låter han följas av uppmaningen »Synda icke, ty Gud det ser», påminnande om Innocue vivito, numen adest (Lev oförvitligt, gudomen är närvarande), som senare skulle bli ett av hans valspråk.

När Linné under sitt sista gymnasistår mognat i sitt beslut att bli läkare och även fått faderns sanktion därtill, studerade han främst rent medicinska och för tiden moderna arbeten. Därmed ändrar Örtaboken karaktär och fortsättes med anteckningar om dietetiken och om olika sjukdomars och förgiftningars orsaker och behandling. Han skriver om läkarens yrke med förnämliga klassiska citat (Homeros, Hippokrates m. fl.). Boken innehåller även en del farmaceutiska och medicinska tabeller, som visar hans begynnande intresse för systematiken. Den avslutas med att han citerar ett antal aforismer, vilka delvis är desamma som dem han mer än 20 år senare skulle använda i sin *Materia medica* och som är giltiga än i dag, rättesnören för hans blivande läkargärning. Vi kan välja en av dem: »De förträffligaste läkemedel är i en okunnigs hand som ett svärd i en dåres.»

Utom de skrifter från gymnasiståren, som här har refererats, finns ännu en serie anteckningar, som väl kunde fylla en bok av Örtabokens storlek. Jag syftar på dem som Linné har gjort i marginalerna eller på interfolierade blad i ett tiotal böcker från Växjötiden. Rikligast förekommer de i den danske prästen Niels Michaelis (Aalborg), *Læge-Boog*, 1633. På titelsidan har Linné antecknat några satser av Hippokrates samt en svensk strof:

Ho hälsan sköta skall och annat har beställa
han måst sin vårdslöshet å siston hårt umgälla.

I samma bok finns antecknade citat ur ett 50-tal olika böcker, av vilka över hälften citerats också i Örtaboken, delvis ordagrant lika, varför avskrifterna torde ha gjorts ungefär samtidigt.² De handlar mest om sjukdomar och deras behandling. Där finns också många recept, bl. a. efter äldre svenska läkare som Du Rietz, Grim, Lindelius och Rothman, liksom flera huskurer (»ex rustico»).

Högst märkliga är sju recept, varav ett har underskriften *Thacheographia*, utan närmare angivande av källan. Efter åtskilligt sökande fann jag tillfälligtvis, att en bok med denna undertitel ingår i Åke Claesson Rålambs *Adelig öfning*. Den visade sig vara en lärobok i stenografi — den

² De böcker som Linné av citatmängden att döma ivrigast studerade är Schönborn, *Manuale medicinæ practicæ galeno-chymicæ*, Hoffmann, *Fundamenta medicinæ*, Jungken,

Lexicon chymicum-pharmaceuticum och *Pharmacopoea Bateana*. Rothmans dissertation om pesten är också excerperad i 26 satser.

första på svenska — och innehålla ej mindre än 23 recept mot olika sjukdomar och yttre skador.³ Kanske Linné rentav lärde sig Rålambs stenografiska system för att ur denna vitt spridda bok utvälja de recept som han ansåg värda att avskrivas. Hans vetgirighet visste hur som helst inga gränser!

En viktig plats bland dessa anteckningar intages av kräknings-, avförings- och svettningssmedel, ofta numrerat uppställda i långa listor, ävensom av skönhetsmedel. Man finner vidare en lista över de läkemedel som ansågs specifika för vissa sjukdomar, samt en stor tabellarisk översikt över dietetikens grundkapitel, de s. k. *res non naturales* — ett embryo till Linnés kommande skrifter i detta ämne.

Binnikemasken framträder här för första gången, t. o. m. avtecknad. Den kom att intressera Linné under hela hans liv,⁴ både genom sin egendomliga byggnad och sin ständiga tillväxt. »Ett underligt kräk, som ibland alla andra är det endaste, som ej vet av någon ålderdom», skriver han senare.⁵

Astrologi, magi och annan övertro förekommer även här i citaten. Urin- och träckmedicin omnämnes utan reservation. Mycket återstod alltså för Linné att sovra ur det stora råmaterial som han insamlade!

Sedan jag nu sökt ge en bild av Linnés studier i skolan och under fritiden samt av deras resultat i bevarade manuskript, må något sägas om hans upplevelser då han *inte* läste eller skrev.

När han vid början av varje höst- och vårtermin reste de fem milen till Växjö och vid terminsluten återvände samma väg, skedde detta väl med kärra eller släde, prästgårdens eller någon granngårds. Eftersom han tillbragte 13 läsår i Växjö, måste han ha rest vägen minst 52 gånger. På en karta från 1718⁶ kan man se, att vägen var ungefär densamma som nu, fast den naturligtvis var både smalare, stenigare och slingrigare. Linné berättar, att han visste var varje ört växte på hela vägen.⁷ Man möter också i hans skrifter uppgifter härom. Redan i Stenbrohult fanns hönsbäret (*Cornus svecica*),⁸ genom den på avenbok (*Carpinus betulus*)⁹ rika lövskogen gick vägen till Diö, där hampflockeln (*Eupatorium cannabinum*)¹ växte.

³ Se härom Håkan Larsén, *Ett kulturdokument från 1600-talet. Ake Rålamb's stenografiska receptsamling*. (GHT 26.9.1925.)

⁴ Utom i dissertationen *Tania*, 1748, skriver Linné om denna mask bl. a. i företalet till *Museum regis Adolphi Friderici*, 1754, och i ett brev till svärmodern 1758 (Svenska arbeten, 1: 2, 1880, s. 91).

⁵ Citatet hämtat ur Linnés referat av sin dissertation i *Lärda Tidningar* 1748. (Gustaf

Drake af Hagelsrum, *Linnés disputationer*, 1939, s. 232.)

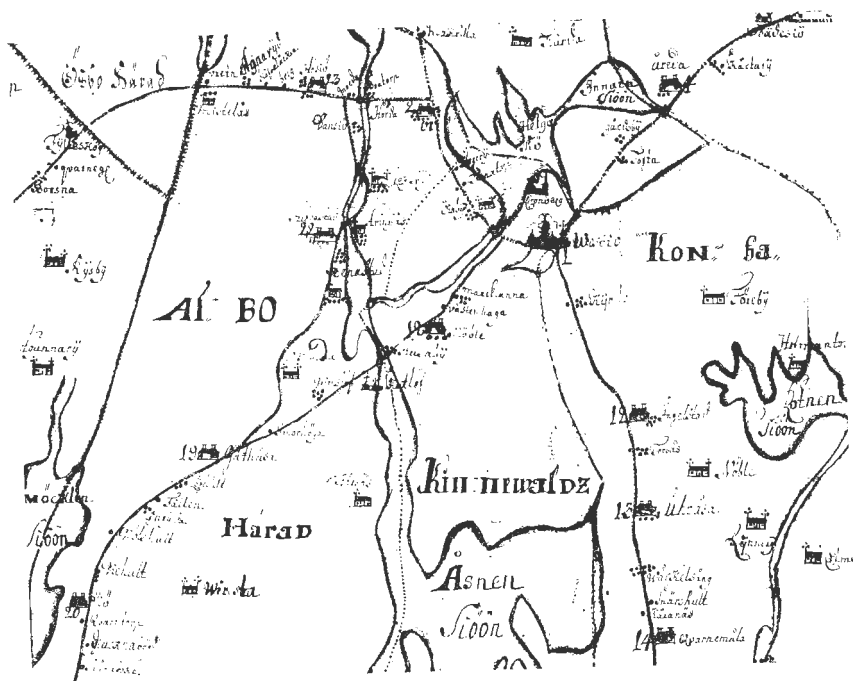
⁶ Upprättad av Peter Hamnel. (Lantmäteristyrelsen, Läns- och häradskartor, F 27.)

⁷ *Vita*, s. 91.

⁸ Linné, *Skånska resa*, 1751, s. 417.

⁹ *Ib.*, s. 46.

¹ Linné, *Samling af et hundrade växter upfundne på Gothland, Öland och Småland*, s. 204. (KVAH 1741.)

Karta över Växjötrakten av Peter Hamnel 1718. Längst ned till vänster sjön Möckeln och Diö.

När han åkte över Tagelmyren såg han dvärgbjörken (*Betula nana*),² i Småland kallad fredagsbjörk — en märklig relik från Litorinatiden (efter inlandsisens nedsmältning). Denna växt blev för övrigt ämnet för hans första dissertation som professor.³ På Tagelmyren växte också den skära klockljusten (*Erica tetralix*) »med sin sköna blomma»⁴ och den gula, aromatiskt doftande myrliljan eller ilagräset (*Narthecium ossifragum*), »vars fagra blommor så ofta lockade mina blickar till sig», och om vilken han senare hade åtskilligt att berätta.⁵ I Gottåsa skog hade han funnit ryl (*Pyrola umbellata*).⁶ Ytterligare någon mil, så passerar han Huseby bruk med dess masugn och smedjor. Där ser han växterna vid Helge å, bl. a. stäkran (*Oenanthe aquatica*), den giftiga sprängörten (*Cicuta virosa*) och det manshöga jättegröet (*Poa aquatica*, nu *Glyceria maxima*).⁷ Efter ytter-

² *Öländska och gothländska resa*, s. 315.

³ *Betula nana*, 1743. Övers. i *Skrifter*, 4, 1908. Se s. 270.

⁴ *Samling af et hundrade växter*, s. 192.

⁵ *Flora lapponica*, 1905, s. 98.

⁶ *Spolia botanica*, manuskript 1729. (Ungdomsskrifter, saml. af E. Ähring, 1888, s. 63.)

⁷ *Öländska och gothländska resa*, s. 321.

ligare en mil syns domkyrkans dubbeltorn. Och det enkla ekipaget är framme!

Somrarna i Stenbrohult har Linné inte skildrat i sammanhängande form, men spridda notiser ger en del upplysningar. Att sommaren var hans käraste årstid — som för alla skolpojkar — är uppenbart. Då var han fri från skolans tvång, kunde ströva i skog och mark och beskåda naturens många under. Utflykter till Möckelsnäs och Taxås klint⁸ med dess rika flora är kända. Att han gick sockengång i Stenbrohult och angränsande socknar är förut nämnt. Brodern Samuel har berättat, att Carl som gymnasist samlade örter som han pressade i böcker till ett herbarium vivum, insekter som han fäste på nålar och förvarade i ett skåp och stenar som han förvarade i en kista. Med sina syskon lekte han ibland läkare, då han kände dem på pulsen, låtsades åderlåta dem med ett åderjärn, som han själv hade förfärdigat av trä, samt behandlade dem med läkeörter.⁹ Läste och skrev gjorde han naturligtvis också så ofta han kunde.

Våren och en stor del av sommaren 1718 låg han sjuk i feber, och när han äntligen kom ut i det gröna syntes det honom »ett paradis, ej någon jordisk värld».¹ — Osäkert är om han kunde simma, fast han i sina dietetikföreläsningar propagerar för simkonstens nytta.² Men 1722 var han en gång under vattnet — om det nu var ett experiment eller ett olycksfall — och beskriver sina symtom: »öronsusningar, ångest, svindelkänsla, svartnande för ögonen, medvetслöshet».³ — Från år 1723 berättar han, att fadern i sin trädgård plockade bort hanblommorna från en pumpa, »för att de inte skulle supa födan från honblomstren»,⁴ med påföljd att fruktsättningen uteblev i honblommorna — numera en självklar sak, men för den 16-årige gymnasisten ett experiment, som bekräftade Vaillants lära om växternas könsorgan. Faderns trädgård, som Linné senare skildrade i en skrift,⁵ måste ha varit ett rikt studiefält för honom redan under hans skoltid. Bl. a. berättar han, att fadern där sådde timjan, blåeld och kungsljus för att ge föda åt trädgårdens bin, vilka sedan under blomningstiden höll till där hela dagarna.⁶

⁸ Berggrunden utgöres här av diorit (grönsten), som gynnar en särskild flora.

⁹ Virdestam, *Kring några brev från Samuel Linnaeus*, s. 119.

¹ Dateringen växlar: »från medium martii till med. julii» (*Dieta naturalis* 1733, 1958, s. 168), »från vintren till pingest» (*Lachesis naturalis* (Linnés dietetik, 1907), s. 48).

² *Lachesis naturalis*, s. 127, *Collegium dieteticum* (Linnés dietetik, 1907), s. 56.

³ *Lachesis naturalis*, s. 10.

⁴ *Sponsalia plantarum*, 1746. Övers. i *Skrifter*, 4, 1908, s. 90.

⁵ *Adonis Stenbrohultensis*, utg. av T. Fredbärj. (Valda avh., 11, 1951.)

⁶ Linné till J. O. Hagström. (*Bref och skrivelser*, 1: 6, 1912, s. 281.)

På ett annat ställe omtalar han att han som pojke hade en hund, som var honom mycket kär och som, då han var borta i skolan tre månader, sörjde honom så, att han under denna tid ej lämnade huset. Men, fortsätter Linné, »den dagen jag skulle komma hem, gick han utom gården, ylade hela dagen till jag kom, då han mötte mig med 1 000 fröjdesamma affekter».⁷ Från Stenbrohult berättar han också⁸ om en hundvalp, som föll ned på stengolvet och troddes vara död men återupplivades med insufflation.⁹ Överhuvud var Linné intresserad av hundar, både som husdjur och som experimentdjur, vilket framgår av notiser såväl i *Diæta naturalis*¹ som i olika ungdomsanteckningar. I sitt exemplar av den ovan nämnda Amsterdammfarmakopén har Linné bl. a. antecknat: »Ol. succini [bärnstensolja] smörjes på yttersta ändan av hundens rumpa, så visas hans sinne, om han är arg eller rädd.» Hunden blev också längre fram föremål för en dissertation av Linné.²

Liksom senare under sina landskapsresor hade Linné ögon och öron öppna för allt i omvärlden. I Växjö observerade han, att när smålänningarna var på väg till Karlskrona med tunnor med levande kräftor, förvarades dessa i våtarv (Alsine, nu *Stellaria media*).³ I Stenbrohult såg han en gång, att en käring på ett dygn kurerade hans bror för »fulslag» (varbildning i ett finger) genom att lägga en halv padda därpå. Och han skriver: »På min födelseort är detta allmänt emot fulslag.»⁴ En annan gång, då han var på väg till Växjö, lät han stanna skjutsen för att besöka en frosssjuk, som hade uppgivits frysa mitt i sommaren.⁵

Länge Germund i Tångarna fängslade honom på grund av sin kroppslängd (13 1/2 kvarter, dvs. 2 meter). Överhuvud taget var folket storväxt i Stenbrohult, skriver han.⁶ Lars Ingemarsson i Spånghult drack 1/2 stop (0,65 liter) brännvin varje dag men blev över 70 år gammal.⁷ I *Nemesis divina* berättar han om bönderna Måns i Sannaböke och Jakob i Såanäs, vilka enligt den gudomliga vedergällningens lag straffats för begångna ogärningar.⁸ Och historien om den okände skarprättaren i Diö gästgivargård, som där träffade en resande soldat och förutsade dennes snara död under bödelns eget svärd, är också från Stenbrohult, liksom uppgiften om den

⁷ *Diæta naturalis*, s. 175.

⁸ *Lachesis naturalis*, s. 79.

⁹ »Mun mot mun-metoden», senare med framgång använd av Linné på dottern Sophia, som vid födelsen ansågs vara dödfödd.

¹ S. 34, 44, 50, 155, 170, 176, 200.

² *Cynographia*, 1753. Övers. 1756.

³ *Herbationes upsalienses*, s. 128.

⁴ Linné till Pehr af Bjerkén. (*Bref och skrivelser*, 1: 3, 1909, s. 224.)

⁵ Th. M. Fries, *Linné*, 1, 1903, s. 208.

⁶ *Lachesis naturalis*, s. 31. *Diæta naturalis*, s. 33.

⁷ *Ib.*, s. 17.

⁸ Linné, *Nemesis divina*, utg. av E. Malmeström & T. Fredbärj, 1968, s. 179, 190.

franske dansmästaren Soberant, som i december 1724 låg sjuk i prästhemmet under tre veckor och där avled.⁹

Som prästson måste Carl följa med sina föräldrar och syskon i kyrkan på sön- och helgdagar samt på jul- och dopkalas i trakten. Han iakttog då och beskrev senare sockenbornas klädedräkt, deras seder och huskurer.¹ Olika lekar, troligen från hembygden, nämner han i sina föreläsningar för studenterna i Uppsala, bl. a. barnlekar som »pota i håll» och »slå t'en» samt ungdomslekar som »Staffans skede» (kappridning från kyrkan annandag jul, en lek omtalad redan av Olaus Magnus) och »slängdansen Gamla Malin».²

Att han inte var fri från vidskepelse och komplex är naturligt med tanke på den tid i vilken han levde. Sålunda vågade han ända till 20-årsåldern inte gå ut ensam i mörkret av fruktan för »busen», och han skriver senare: »Må man därför akta sig att inbilla barn något, det sitter alltför länge uti»³ — en barnpsykologiskt riktig slutsats!

Under gymnasiståren besvärades han ofta av tandvärk, vilken försvårades då han åt socker⁴ — ja, det var ju inte något märkvärdigt, men väl att han trodde den vara ett arv efter modern!⁵ Han anger också i en ungdomsanteckning sin behandling av tandvärk, som han provat »millies» (tusen gånger).⁶

De flesta uppgifter om växter och djur i Småland, som Linné lämnat i sina skrifter, är samlade under hans skoltid, framförallt i hembygden, vilken han senare endast sporadiskt besökte. Redan bland ungdomsanteckningarna i Linnean Society finns en lista på växter i Stenbrohult, i vilken han anger de latinska synonymerna efter olika botaniska författare, de svenska och småländska växtnamnen samt växtplatserna, allt på samma sätt som senare i *Flora svecica*.

»Stenbrohult tycks, då man jämför alla orter med henne», skriver han senare, »vara liksom en drottning bland systrarna; hon haver även preferansen av rara och sällsamma örter.»⁷ Till detta sitt »ljuva natale» kom han att längta hela sitt liv, och bland hans efterlämnade papper har man funnit en lapp, där han med darrande gammelmanshand skrivit de två orden »Nostalgia — Stenbrohult».⁸

⁹ Ib., s. 46, 100.

¹ *Öländska och gothländska resa*, s. 317 ff.

² *Lachesis naturalis*, s. 124, 125, 129.

³ Ib., s. 150.

⁴ Ib., s. 31. *Dieta naturalis*, s. 159.

⁵ Möjligen på grund av att han ansåg nervsystemet ha sitt säte i den från modern stammande märgsubstansen, vilken teori han ut-

vecklade i diss. *Generatio ambigena* (Tvåkönad alstring), 1759. (Valda avh. 39, 1962.)

⁶ Genom att i den ihåliga tanden lägga en deg av spott och pulveriserad ålandsrot. (Anteckning i Michaelis, *Læge-Boog*.)

⁷ *Spolia botanica*, s. 58.

⁸ Oscar Levertin, *Carl von Linné*, 1906, s. 28.

Växjö vid tiden för Linnés födelse. Ur teckningarna till Svecia antiqua et hodierna.

För att nu återvända till Växjö, så avslutade Linné i april 1727 sina studier vid gymnasiet. Någon vecka före examen hade hans ett år yngre kamrat Lars Wigelius avlidit, vilket på hans känsliga sinne måste ha gjort ett starkt intryck, särskilt som han var klasskamrat med dennes två äldre bröder.⁹ Avgångsexamen ägde rum i slutet av månaden inför konsistoriet, varvid han i fråga om betygen blev nr 11 i ordningen bland 16 kamrater.¹

Det avgångsbetyg till universitetet som Linné erhöll, var utfärdat av gymnasiets rektor Nils Krok. Det var tämligen allmänt hållet, men ingalunda så dåligt som Linné senare ansåg det vara. Det börjar med en mening, som möjligen syftar på den unge studenten: »Liksom naturen inom växtriket bjuder på angenäma skådespel, då hon flyttar örter från ett ställe till ett annat och därmed gynnar deras snabbare mognande, så utöva muserna på behagligt sätt sitt välde, då de befalla ynglingar av utmärkt begåvning att byta lärosäte, för att de skola kunna så mycket snabbare omsätta studiernas ljuva nektar i blod och saft.» Därpå följer själva rekommendationen av »en ur en hederlig familj kommen utmärkt yngling, som fört ett gudfruktigt, gott och hedrande leverne, varit oförtruten i sina studier samt avhållit sig från allt dåligt umgänge».²

Natten mellan den 1 och 2 maj hade Linné med sina kamrater »en förnöjlig ro», dvs. en glad fest i handlanden Isac Munthes hus,³ då det säkerligen inte sparades på vare sig mat, dryck eller sång. Följande dag, vill vi gärna föreställa oss, kom prästgårdsdrängen med häst och kärra och hämtade honom; djäknekistan, som nu var tom på påsammat men i stället fylld av böcker, placerades i baksätet. Med den nybakade på kuskbocken (får vi antaga) gick färden direkt hem till väntande föräldrar och syskon — denna gång troligen utan uppehåll på vägen för växters beskådande.

Det nu sagda torde ge en uppfattning om hur Linné fyllde sin tid under skolårens terminer och ferier, hur han redan som gymnasist följde mottot *Nulla dies sine linea*, samt hur mycket av hans kommande livsverk, som koncipierades redan under dessa betydelsefulla år tack vare hans specialbe-

⁹ Bröderna Knut, Carl och Lars Wigelius (födda 1704, 1706 och 1709) var prästsöner från Malmbäck. Lars avled i Växjö den 12 april 1727 i en häftig sjukdom, sedan han vårdats av Rothman, vilken för Linné (enligt en av dennes anteckningar från Växjötiden) beskrivit hans sjukdom (troligen en septisk parotit) och betecknat prognosen som dödlig. I skolmatrikeln står om Wigelius att han var

»en yngling med de bästa anlag och förhoppningar och gymnasiets skickligaste lärjunge» (tr. utgåvan s. 61).

¹ Sju av dem blev sedermera präster, en lärare, två gick okända öden till mötes, fem dog unga. (Enligt matrikeln, cit. av Ährling i *Ungdomsskrifter*, s. 14 f.)

² *Vita*, s. 47, 197.

³ *Ib.*, s. 46.

gåvning, hans stora receptivitet och hans starka minnesfunktion. Här kan i sanning tillämpas Miltons ord »The childhood shows the man as morning shows the day».

Summary

LINNAEUS AS A SCHOOLBOY

By

TELEMAK FREDBÄRJ

In 1714, at the age of seven, Linnaeus began his schooling in Växjö, the cathedral town in Småland, his native province. Växjö had the nearest school for a boy from Stenbrohult, which is 50 kilometres south-west of Växjö. For the first two years, he was privately taught by "a strict tutor, who taught him to read by caning rather than by coaxing" (his own words in one of his autobiographies). In 1716 he was enrolled in the lowest class of the town's grammar school and seven years later entered the upper school, which is called the *gymnasium* in Swedish and is intended to instil into the pupils in the course of a few years the necessary grounding for university studies. A rare document has been preserved from this *gymnasium*—of which the present author is himself a later alumnus—a timetable in Linnaeus's handwriting.

The lessons began at 6 a.m., after morning prayers and the singing of hymns in the Cathedral or in school, and ended at 5 p.m., also with prayers and hymns. The pupils had a break for lunch between 11 and 12 and the following hour was devoted to singing and playing musical instruments. Lessons ended at 2 p.m. on Wednesdays and the rest of the day was given up to games and outdoor activities. On Saturdays, lessons ended at 1 p.m., in the *gymnasium* after speeches, preaching practice or disputations; these were followed by the public examination and punishment of boys who had committed misdemeanours inside or outside the school during the week.

The timetable shows that, of the 47 hours of lessons each week, 17 were devoted to Latin, 14 to theology and ethics (in which the language of instruction was also Latin), four to Greek, two to history, five to mathematics, three to physics, one to logic and one to the *adjunctus*, i.e. the teacher who helped the pupils to correct their translations and speeches. As most of the *gymnasium* pupils were to be ministers of religion, teachers or other public officials, it is not surprising that 75 per cent of the lessons were devoted to Latin, Greek and theology, while only 19 per cent were set aside for mathematics, physics and

logic and the remaining 6 per cent for other humanistic subjects. Latin was regarded as so important that the *gymnasium* pupils were enjoined to use it in conversation, not only with their teachers but also between themselves. To Linnaeus, this constant grinding at Latin was invaluable for his future life-work, in spite of his aversion to it.

One of Linnaeus's teachers at the *gymnasium* was Johan Rothman, whose advanced knowledge of medicine and botany—advanced considering that he was only a senior master in a provincial school—was to play a great part in Linnaeus's development into a scientist. The author gives examples of the books which the two read together and also shows, by quoting from Linnaeus's own lesson notes, how Rothman would seem to have suggested to him at an early stage that he should visit Holland later on. This is how Rothman worded his suggestion: "I know that Rudbeck wants you to study surgery as soon as you get to Uppsala. But he is talking nonsense when he says that you can earn your living by that. You can learn as much in a month in Holland as in a year in Uppsala." In another passage (concerning the operation for cataract), he said: "This is no longer remarkable. You may witness it a couple of times when you get to Holland."

But the instruction which the school could give him was not the only factor of importance for Linnaeus's intellectual development during these years. The medical library which he collected during this period also played a large part. The author gives a number of the titles of the books which it included. He also gives an account of the contents of the interesting manuscript work which the young Linnaeus wrote at this time and which is usually known as *Linnaei Örtabok* (Linnaeus's Book of Herbs, ed. Fredbärj 1957). The paper concludes with a description of the botanical discoveries which Linnaeus made on his journeys between Växjö and his home and with some jottings which have been preserved from his long summer holidays at Stenbrohult.

Författarens adress: Med. doktor Telemak Fredbärj,
S:t Eriksplan 19, 113 32 Stockholm.

BIRGER STRANDELL

Ett par tidiga biografier över Linné och Rosén

År 1783 utkom på bokhandlare Magnus Swederus' förlag i Uppsala den första och, som det senare skulle visa sig, den enda volymen av en för de flesta bibliografer okänd medicinsk tidskrift, *Acta medicorum svecicorum*.¹ Den var tryckt hos P. Hesselberg i Stockholm och hade som utgivningsort Uppsala, Stockholm och Åbo. Inte endast namnet på tidskriften utan också hela innehållet var enligt tidens sed skrivet på latin — »a language in which earlier many useful things were written».

De vetenskapliga uppsatserna är i detta sammanhang av mindre intresse, även om det inför detta forum kanske förtjänar nämnas, att sju av dem utgörs av omtryck av nyligen ventilerade doktorsdissertationer under Carl von Linné d. y:s och Carl Peter Thunbergs presidium.

Vad som däremot kan vara av större intresse är de båda biografier som inleder volymen, den ena över Carl von Linné och den andra över hans kollega Nils Rosén von Rosenstein. De synes helt ha undandragit sig uppmärksamheten och är, såvitt jag kunnat finna, okända för Linnéforskningen.

Biografien över Linné finns sålunda inte omnämnd i Soulsbys katalog över Linnésamlingarna i British Museum 1933, vilken som bekant innehåller inte endast vad som fanns i museets bibliotek utan också sådant som man saknade, men vars existens man kände till. Den återfinnes på s. vi–xi och lyder i översättning (av John Rohnström) som följer.

Carl v. Linné, Kungl. Maj:ts av Sverige arkiater, medicine och botanices professor i Uppsala, riddare av Kungl. Nordstjärneorden, föddes i Stenbrohults socken i Småland den 24 maj 1707. Sitt namn hade han, liksom två andra ryktbara Smålandssläkter, tagit från den stora, vid den tiden berömda linden i Vittaryd. Hans fader, Nicolaus Linnaeus, först komminister, sedan kyrkoherde i Sten-

¹ Endast Sacklén, Wikström och Krok tycks känna den. — En utförligare presentation av tidskriften har jag lämnat i min uppsats *En*

tidig, förbisedd Acta medica-skrift från Norden, Acta medicorum svecicorum. (Nord. med.-hist. årsbok, 1969, suppl. 2.)

brohult, inplantade i denne sin son kärleken till botaniken, vars studium han själv var hängiven. I Växjö skola och gymnasium, där Carl inhämtade vetandets första grunder, lovade sig hans lärare föga av Linnaeus, som bemödade sig endast om insamlande av blommor och andra naturens alster; tvärtom lockade de honom endast att vända sin låg bort från Apollos dyrkan. Men vid den lundska akademien i Skåne, dit han anlände 1727, blåste en för hans livliga ingenium gynnsammare vind, varvid den ryktbare professor Kilian Stobaeus ej mindre uppmuntrade och sporrade än även föregick honom med lysande exempel i naturens utforskande. Följande år gavs åt Linnaeus ett icke mindre gymnasamt tillfälle till framsteg, i det att han flyttade till Uppsala gymnasium och av dess professor primarius domprosten Olof Celsius [d. ä.] mottogs som gäst, att fritt nyttja hans bord och hem. Här föddes för första gången tanken på en ny metod att åtskilja växterna, den som utgår från deras olika kön och som därav mestadels betecknas med namnet »sexualsystemet». Det som Linnaeus i detta ämne nedskrev och överlämnade till polyhistorn och kungl. arkiatern Olof Rudbeck [d. y.] behagade mycket denne och beredde sin författare vägen till ett personligare umgänge med honom, i det han anställdes som informator för hans söner. Av den i Uppsala residerande Kungl. Vetenskaps societeten skickades han år 1732 till Lappland och gav för första gången åt den lärda världen ett specimen av sin forskarflit i *Florula Lapponica*, vilken såsom ett resultat av hans resa ingår i Societetens handlingar för detta år. Under de två följande åren genomströvade han Bergslagen samt Dalarna och begav sig slutligen, sedan han sålunda väl lärt känna sitt fädernesland, år 1735 till utlandet. Efter en snabb färd genom Tyskland anlände han till Holland, där han inom kort, i juni samma år, i Harderwijk bekläddes med medicine doktorsvärdigheten. Medan han vistades i detta land, utgav han, i Leiden 1736, första upplagan av sin *Systema Naturae*, som då upptog blott tre ark i största formatet; sedermera växte den till lika många volymer i normalstorlek. Linnæi begåvning kunde icke förbli okänd för den store Boerhaave, på vars rekommendation han anställdes av den rike holländaren Georg Clifford till att förestå dennes ytterst värdefulla botaniska trädgård, belägen i Hartecamp mellan Leiden och Haarlem, för att vårda och beskriva densamma. En dylik tjänst, som dessutom gav honom tillfälle att resa över till England samt att utgiva flera arbeten, såsom *Fundamenta Botanica*, *Genera Plantarum*, *Hortus Cliffortianus*, passade väl vår väns kynne; dock segrade kärleken till fosterlandet och till hans där kvarlämnade trolovade, Elisabeth Moraea, läkardotter i Falun, vilken han även sedermera äktade. Efter att kort före sin hemresa även ha besökt Paris återkom han mot slutet av år 1738 lyckligen till Sverige. Till en början tvingades han nu att söka sin bärning genom utövande av läkarens kall; följande år anförtröddes honom emellertid på befallning av de till riksdag samlade Riksens ständer att i offentliga föreläsningar demonstrera Kungl. Bergskollegii mineraliesamling, med lön och titel av amiralitetsmedikus. Medan han i Stockholm var sysselsatt med dessa värv, fattade han, och genomförde även, samman med fem andra män, som också ivrade för fosterlandets blomstring och för de konster, som gagnade detta, beslutet att grunda Vetenskapsakademien i Stockholm, vars första presidium han även åtog sig.

På Riksens ständers befallning och bekostnad styrde han även från och med 1741 sina färder till olika delar av fosterlandet, såsom till *Öland*, *Gotland*, *Västergötland* och *Skåne*; beskrivningarna av dessa resor, som därpå utgavos, redogöra mycket klart för samma landskaps naturföreteelser och ekonomiska förhållanden.

Ett bättre tillfälle att ådagalägga sitt snille och sin lärdom samt att använda dem till det allmänna bästa kunde emellertid icke givas Linnaeus, än då han från och med år 1741 blev efterträdare till Lars Roberg i medicinprofessuren i Uppsala, och, framför allt, då han kort efteråt fick tillstånd att utbyta densamma mot den honom mera förtrogna i botanik. Denna hade, efter Rudbeck, dittills beklänts av Nils Rosén; genom detta byte mellan Linnaeus och Rosén hade, ansågs det med rätta, var och en av dem övergått till sitt eget fält.

Inom tre år uppstod ur sin aska — i vilken den alltsedan den sorgliga branden 1702 legat hölj — den botaniska trädgården och lät den talrika krets av åhörare, som ständigt hängde vid Linnaei läppar, själv taga i ögonsikte det som han förklarar. Genom utgivandet av *Flora och Fauna Suecica*, liksom ock *Philosophia Botanica* och även i flerfaldiga upplagor sin *Systema Naturae* kastade han nytt ljus över den vetenskap, såsom vars skapare i vår tid han med rätta hälsas; och vart än alltings hulda Moder låtit sina skatter spridas även i avlägsnare länder, dit bjöd han sina lärjungar att resa för att uppspåra dem, rustade med hans vetande och hans rekommendation. Sålunda besökte, den ene efter den andre, Kalm Nordamerika, Hasselquist Egypten och Palestina, Tärnström, Torén och Osbeck Ostindien, Rolander och Löfling Sydamerika, Forsskål Arabien, Thunberg Goda hoppssudden, Nederländska Indien och Japan, och Sparman Stilla havets öar, alla till betydligt gagn för naturvetenskapen. Ja, det förunnades Linnaeus — vad annars är sällsynt för de lärde — att vinna berömda mäns stora vänskap och höga furstares utomordentliga bevågenhet, även i utlandet. Att hans förtjänster icke heller i hans hemland överlämnats åt glömskan, därom vittnar den minnespenning, som redan år 1746 slogs till hans ära, och vars ena sida bär hans bild; på andra sidan läses: »Åt Carl Gustaf Tessin och odödligheten ägnades Carl Linnaei bild av A. Ekeblad, A. Höpken, N. Palmstierna och C. Hårleman 1746.»

År 1747 förlänades honom titeln Kungl. Arkiater, 1753 blev han riddare av Kungl. Nordstjärneorden, 1757 belönades han med adelskap och slutligen, 1776, även med dubbel professorslön.

Knappast har det funnits någon lärd man inom eller utom landet, som de vittra sällskapen i hela världen liksom genom överenskommelse så strävat efter att upptaga i sina led; han var medlem av Vetenskapssocieteten i Uppsala, Kejsarl. Academia Naturae Curiosorum [Naturforskarnas akademi i Halle], Vetenskapsakademierna i Stockholm, Montpellier, Berlin, Paris, London, Bern, Toulouse, Florens, Trondhjem, Celle, Vlissingen, Siena, Rotterdam och Philadelphia, Kungl. Patriotiska sällskapet och Collegium medicum i Edinburgh.

Drabbad av slaganfall 1774 avled han, efter upprepade attacker härav, den 10 januari 1778. I oktober samma år prisades han inför Riksens ständer med ett lysande lovtal av vår vördnadsvärde Konung, på vars befallning även en minnespenning av sällsynt storlek och konstnärlighet slogs vid hans död, för att till en sen eftervärld föra hans minne vidare.

Med hänsyn till det begränsade utrymmet kan det här naturligtvis inte vara frågan om någon mera fullständig biografi. Men man finner att författaren har fått med mycket av det väsentliga. I redogörelsen för Linnés vetenskapliga produktion är det dock lätt att finna en del onödiga luckor.

Som resultat av Lapplandsresan nämns endast *Florula Lapponica*, dvs. den kortfattade men viktiga redogörelse som inflöt i Vetenskaps societetens i Uppsala handlingar. Det betydelsefullaste resultatet, *Flora Lapponica*, som utgavs i Amsterdam 1737, »opus immortale!», finns däremot inte omnämnt. Att själva reseskildringen saknas har sin naturliga förklaring. Den publicerades som bekant inte förrän 1811, på engelska, av James Edward Smith.

Av de under Hollandstiden utgivna verken saknas bl. a. så grundläggande arbeten som *Critica Botanica* och *Classes Plantarum*. Det hade praktiskt taget inte tagit något utrymme alls att få dem med. Och med hänsyn till att biografien är publicerad i en medicinsk tidskrift är det förvånande, att inte något av Linnés rent medicinska arbeten ansetts värt ett omnämnande. Kanske kan detta bero på att tidskriften är delad i två delar, en naturvetenskaplig och en medicinsk, med Linné som representant för den förra och Rosén von Rosenstein för den senare.

Helt obegripligt är det däremot, att Linnés betydelsefullaste verk, *Species Plantarum*, Stockholm 1753, hans magnum opus, är helt förbigånget. Det är visserligen först vid början av 1900-talet som det överenskommits att detta verk skall utgöra grunden för växternas nomenklatur, men redan Linné ansåg det vara det vetenskapligt mest betydelsefulla av alla de verk som han skrev, och samtiden var av samma uppfattning. Linné modifierade visserligen senare sin uppfattning med hänsyn till den andra upplagan av samma verk, som utgavs i Stockholm 1762. I ett brev den 12 januari d. å. skriver Linné till sin förläggare, direktören Lars Salvius: »Hwad *Species plantarum* angår, så borde Hr Directeuren se mitt arbete; jag arbetar hwar afton till kl. 12 och om morgonen kl. 4 är jag uppe. Wärket skall om Gud gifwer mig hälsan blifwa sådant, att werlden in hoc studiorum genere ej sedt des like.»² Uppfattningen att den andra upplagan är den mest betydelsefulla delas numera av många, som hellre såg att den ära som nu tillkommer den första upplagan istället borde komma den andra till del.

Ett tiotal av lärjungarna och deras utlandsresor är också omnämnda, men där saknas bl. a. en av de allra främsta, Daniel Solander, vilket onekligen är anmärkningsvärt. Solander var ju med som särskilt utvald vetenskaplig expert på James Cooks första resa till Söderhavet, nyligen så uppmärks-

² Orig. hos förf.

sammad i anledning av tvåhundraårsjubileet, och skapade sig därigenom och genom sin verksamhet vid British Museum ett namn i vetenskapens annaler, som väger betydligt tyngre än flertalet av de nämnda, t. ex. Rolanders.

Innan vi lämnar Linnébiografien må det framhållas, att dess okände författare inte är exakt då han anger data. Som utgivningsår för första upplagan av *Systema Naturæ* anger han sålunda felaktigt 1736 i stället för 1735.

*

Biografien över Nils Rosén von Rosenstein, Linnés kollega i den medicinska fakulteten i Uppsala, finns på s. xii-xiv och lyder (i översättning av John Rohnström):

Nils Rosén v. Rosenstein, Kungl. Maj:ts arkiater, professor i praktisk medicin i Uppsala, riddare av Kungl. Nordstjärneorden, föddes den 1 febr. 1706, son till Erik Rosenius, pastor i Sexdrega församling i Göteborgs stift. Sedan han först med goda kunskaper genomgått Göteborgs gymnasium, kom han 1720 till akademien i Lund, där han åtnjöt dåv. professors, sedermera Skånebiskopens Andreas Rydelii privata beskydd. Han ägnade sig helt åt studiet av humaniora, och han uppnådde en sådan skicklighet i att tala latin, att han genom hela livet i tal och skrift uttryckte sig härpå med dess eget graciösa behag, såsom vore det honom medfött. Eggad av samme lärare som Linnaeus, nämligen prof. Kilian Stobaeus, ägnade han sitt intresse åt Asklepios' konst och naturens studium; men under trycket av hårdare villkor hade han aldrig kunnat tänka på att förvärva äreställen i denna konst utan kunde endast sörja för sitt livsuppehälle genom att i Stockholm undervisa andra. Då emellertid adjunkten vid medicinska fakulteten vid akademien i Uppsala blev ledig, fann professorn vid detta lärosäte, kungl. arkiatern och läkaren Olof Rudbeck nödvändigt att resa till rikets huvudstad för att söka uppspåra någon, som kunde bekläda tjänsten — något som i vår tid synes otroligt. Alla utpekade enhälligt Rosén, vilken sålunda, sedan han som lärdomsprov utgivit *De usu methodi mechanicae in medicina* [Om användningen av den mekaniska metoden i medicinen], endast 22 år gammal, utrustades med kanslerns diplom. Han fick även tillfälle att, samman med Sveriges riksråd, den redan vittberömda greve Mauritz Posse, besöka främmande länder och promoverades, efter att ha genomrest Tyskland och Frankrike, 1730 i Harderwijk i Holland till medicine doktor. Under denna resa knöt han livliga vänskapsförbindelser med von Haller, van Swieten, Boerhaave, Tissot, Zimmermann och andra i hela Europa berömda läkare, varefter han 1731 återvände till Uppsala. Under de nio följande åren uppehöll han så prof. emer. Olof Rudbecks ämbetsåligganden i de offentliga föreläsningarna i botanik, omsider även hedrad med titeln assessor i Collegium medicum och kungl. livmedikus. Efter Rudbecks död utnämnd till dennes efterträdare bytte han ämnesområde med Linnaeus och tävlade sedan under lång tid med denne i förtjänstfullt arbete på

ungdomens handledande. Han utgav *Compendium anatomicum*, Hus- och reseapoteque och *Underrättelser om barn-sjukdomar och deras bote-medel*, den senare även översatt till tyska, holländska, engelska och danska språken. Ingen har någonsin bättre än han kunnat sätta sig in i de sjukas sinnen och gå deras onda i möte; härigenom beredde han sig även tillträde till hovet, sedan han första gången blivit bekant för konung Fredrik, då denne under en resa i Uppsala fick ett anfall av sten, varvid Rosén bragte hjälp. Ofta och med stor framgång blev han sedan kallad till att vårda konungens hälsa, och till belöning för troget utfört arbete utnämndes han till kungl. arkiater, upptogs i adliga ståndet och dekorerades med Kungl. Nordstjärneorden. För en lyckligen genomförd ympning mot kopporna av hela den kungliga familjen tillerkändes han även av Rikens ständer en symmerligen riklig belöning.

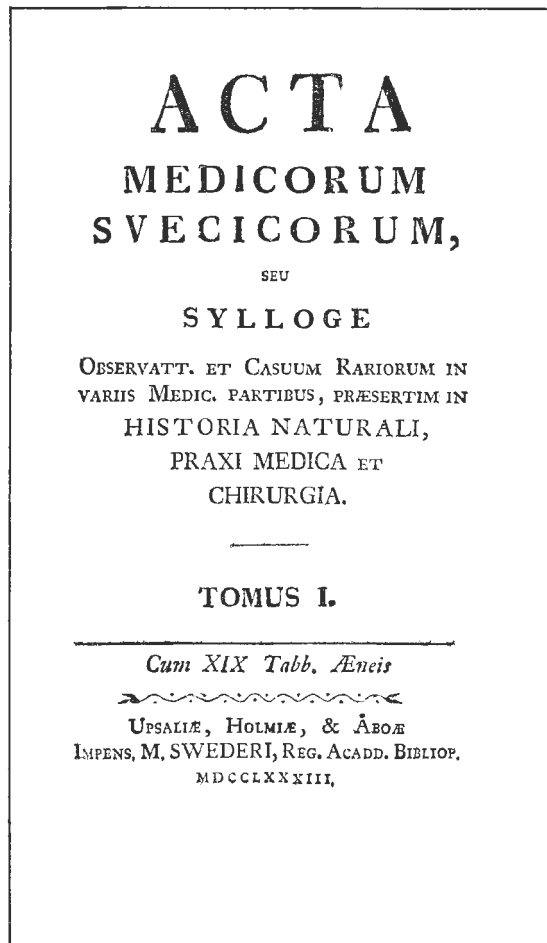
Efter en längre sjukdom, som sakta uttömde hans krafter, avled han i Uppsala den 16 juli 1773, efterlämnande sin änka Anna Catharina, född von Hermausson, och en enda son, sekreterare vid Kungl. Maj:t:s nuv. beskickning till Frankrike.

Som synes har författaren här fått med det väsentligaste. Alla Rosén von Rosensteins viktigaste verk är omnämnda, och han har t. o. m. framhållit att huvudarbetet, *Underrättelser om barnsjukdomar och deras botemedel*, är översatt till tyska, holländska, engelska och danska. Han kunde ha tillagt franska och italienska, eftersom översättningarna till dessa språk utgavs 1778 resp. 1780. Däremot kom upplagan på ungerska inte ut förrän 1794 och således försent för att komma med i denna levnadsteckning.

*

Acta medicorum svecicorum återfinnes inte hos Lundstedt och inte heller hos Waller, vilket torde borga för att något exemplar inte varit åtkomligt för inköp under dennes långa samlartid. Å andra sidan är det ingen svårighet att påträffa verket i ett eller flera exemplar i våra stora offentliga bibliotek, Uppsala universitetsbibliotek och Kungl. biblioteket. Jag vill i detta sammanhang inte underlåta att nämna, att det var *Acta medica Scandinavica* Åbo-redaktör, professor Pekka Brummer, som gav mig ett första tips om förekomsten av ett exemplar av *Acta medicorum svecicorum* och dess båda biografier i Åbo universitets bibliotek, och som sedan välvilligt överlät sitt fynd till mig, för vilket jag är honom stor tack skyldig.

Det visade sig snart att det föreligger en variantupplaga, som saknar undertitel, innehållsförteckning, företal, biografier, errataförteckning och planscher, tryckt i Stockholm samtidigt med den fullständiga men med endast Stockholm som utgivningsort. Denna variant synes vara något vanligare förekommande än den fullständiga. De tre exemplar som dåvarande chefen för Hunt Botanical Library George Lawrence efter min förfrågan

Titelsidan till Acta medicorum svecicorum, fullständiga upplagan.

genast påträffade i USA, nämligen vid Yale University, Philadelphia College of Physicians och vid Cornell University, är alla av denna typ.

Genom en anteckning i ett av Uppsala-exemplaren har det lyckats att också spåra en upplaga på tyska: »Abhandlungen der schwedischen Aerzte. Oder Sammlung seltener Beobachtungen und Fälle, aus allen Theilen der Medicin vorzüglich aber aus der praktischen Arzneywissenschaft und Chirurgie», utgiven i Sankt Gallen 1785.

Denna upplaga torde vara en stor sällsynthet. Den finns inte i universitetsbiblioteket i Uppsala, inte i Kungl. biblioteket och inte heller i Vetenskapsakademiens bibliotek. Enligt Sverigevännen professor Heinz Goerke saknas den också i Berlins olika bibliotek, men ett exemplar har han lyckats

uppspåra i Göttingen, vars universitetsbibliotek är välförsett med gammal svensk litteratur.

Översättaren, Joh. Jakob Römer, välkänd såsom utgivare av en hel del Linnéverk såsom *Systema Vegetabilium*, *Mantissa Plantarum* och *Genera Insectorum*, anmärker i sitt företal bl. a. på de många tryckfelen i det svenska originalet: »schrecklich viele Druckfehler, die oft den Sinn undeutlich machen», vilket inte hindrar att detsamma i viss mån också måste sägas om den tyska översättningen. Så anges t. ex. Linnés födelseår till 1727 i stället för 1707!

Utgivaren av det svenska originalet säger i sitt företal, att om tidskriften skulle mottagas med bifall, skulle en ny volym i fortsättningen utkomma varje år med minnesteckningar över de ryktbaraste läkarna i Sverige, dels naturkunnighetens teoretiker, dels praktiserande läkare. Tydligt vann man inte den önskade avsättningen, och ytterligare någon del blev det därför inte fråga om. Det torde vara därför som tidskriften tilldragit sig så ringa uppmärksamhet.

Summary

TWO EARLY BIOGRAPHIES OF LINNAEUS AND ROSÉN

By

BIRGER STRANDELL

In 1783, there appeared a medical journal, *Acta medicorum svecicorum*, which is unknown to most bibliographers. It was printed in Stockholm and was published in Uppsala, Stockholm and Åbo (Turku). The publisher planned to publish a similar volume annually, containing medical papers and memoirs of the most celebrated doctors in Sweden. In the first volume, which was actually the only one to be published, there are biographies of Linnaeus and his colleague Nils Rosén von Rosenstein. These biographies seem to have completely escaped attention and are, as far as the present author has been able to discover, unknown to scholars. They are presented in full, translated from Latin into Swedish. Both these biographies are to be found in a German edition published in Saint Gallen in 1785. On the other hand, they are missing in a variant edition printed at the same time as the complete edition in Stockholm in 1783. The present author has given a more detailed description of this journal in his paper entitled "En tidig, förbisedd *Acta medica*-skrift från Norden, *Acta medicorum svecicorum*" (*Nordisk medicinhistorisk årsbok*, 1969, Suppl. 2).

Författarens adress: Med. doktor Birger Strandell,
Djurgårdsvägen 120, 115 21 Stockholm.

BENGT LILJENZIN

Linné och Bergslaget

Falun med sin gamla koppargruva och Svedens gård i den till staden gränsande Stora Kopparbergs socken utgör, som varje — även ytlig — kännare av Linnés biografi vet, betydelsefulla platser i dennes liv under 1730-talet. Men därefter blir uppgifterna om Falun och faluorten mer sparsamma i linnélitteraturen. Ungdomsårens peregrinatio är nu avslutad, med doktorsbrevet från Harderwijk på fickan har den redan frejdade vetenskapsmannen förmått assessorskan Moraeus att ställa till bröllop, och snart väntar de många professorsåren. Nya platser står i tur att bli skildrade. Det var dock på Sveden, som sonen Carl föddes 1741, och ett antal senare besök där av Linné är kända, t. ex. det i samband med svärfaderns död följande år.¹ Fries omtalar ett familjebesök så sent som julen 1755² och nämner även om svärmoderns resor till Uppsala och om »en visserligen ej liflig, men kärleksfull brefväxling» med denna. Så skall Linné ha engagerat sig i den tydliga rätt livliga familjediskussion, som föregick den yngre svågern Pehr Moraei giftermål. Sedan förefaller Sveden med sina Moraeer att vara borta ur Linnés av biograferna kända liv, och den föga romantiska epilogen till dennes »dalaäventyr» utgörs av bouppteckningars och arvskifteshandlingars uppgifter om fjärdeparter i Falu gruva.

Det finns emellertid i Stora Kopparbergs Bergslags arkiv några dokument, som — inbördes mycket olika — ger Falun och Sveden ett visst rum även i den åldrande Linnés biografi. Ett av dem ger den juridiska bakgrunden till Linnés inträde bland delägarna i gruvan, de andra låter oss ana en hel del därav följande ekonomiskt bekymmer inom familjen.

¹ Telemak Fredbärj, *Johannes Moraeus, Linnæi svärfader* (SLA 1962), s. 126.

² Härom och för följande: Th. M. Fries, *Linné*, 2, 1903, s. 374 ff. Att Falun även senare funnits med i Linnés tankevärld framgår av

några anteckningar bland *Nemesis divina*-papperen, varav en byggd på en händelse i samband med den stora branden vid gruvan i november 1760. (Linné, *Nemesis divina*, utg. av E. Malmeström & T. Fredbärj, 1968, s. 138.)

Det handlar förvisso inte om exkursioner i Floras rike men ökar vår kunskap om den miljö, vari Linnés sista år förflöt.

Vid laga »Grufwe Ting» i Falun 11 dec. 1770 antecknades följande under § 5 i protokollet:³

Här wid Grufwe Rätten äro offentligén och 3ne resor, neml:n d: 13, 20 och 27 sidst:ne November Archiatern och Riddaren af Kongl: Nordstjerne Orden Wälborne Herr Carl von Linné tilhanda upbudne och numera lagståndne Afl:ne Rådman Hans Israelssons twänne Fierdeparts Grufwedelar i Stora Kopparbergs Grufwa och Paret No 51, en på samma namn i Paret No 71 och twänne framl:ne Herr Assessor Johan Moraei i Paret No 22, hwilke wälbemelte Herr Archiater och Riddare i arf med thess Fru tilfallit, the 3ne förstnämde efter Fru Assessor-skan Elisabeth Moraea för Sex Hundrade daler Kmt hwarthera och the 2ne senare efter Assessor Moraeus för Ett Tusende daler samma mynt st., enligt upptedde behörige transumter af delningsinstrumenterne under d: 4 December 1769 och 23 April 1744. Och althenstund lagfarten obelindrat och klanderlöst för sig gådt, och med behörige bevis the wanlige Grufweutskyldernas rigtiga utgörande är wordet bestyrkt; Förthenskull pröfwar Grufwe Rätten skälighét härigenom at förklara Archiatern och Riddaren Wälborne Herr Carl von Linné för rätter ägare til omförmälte Afl:ne Rådman Hans Israelssons 2ne Fierdeparts Grufwedelar i Paret No 51, en på dito namn i Paret No 71 och 2ne framl:ne Assessor Johan Moraei i Paret No 22, och i följc theraf meddelas honom frihet och tilstånd at låta the samma uppå sitt eget namn i Bergslagets Partalsbok omföra och omskrifwa.

Som fjärdepartsägare hade nu Linné rätt att hos gruvrätten ansöka om att få tillverka och i eget namn inväga koppar vid Falu kronokopparväg, men han gjorde som alltfler delägare vid denna tid, han arrenderade ut sina gruvandelar, och under årens lopp kom åtskilliga bergsmän i faluorten att i Bergslagets partalsbok låta anteckna sig som brukare av linnéska fjärdeparter. En för Linné måhända litet främmande olägenhet fick han under sina sista år vidkännas: eftersom han som fjärdepartsägare inte gjorde tjänst vid Bergsregementet eller dess »Cavallerie Corps», hade han att årligen till regementets kassa inbetala en summa av nio daler kmt för varje fjärdepart.⁴

³ Gruvrättens Dombok för 1770. (St. Kopparbergs Bergslags AB:s Centralarkiv, Falun.)

⁴ Avskrift i Lagergrenska samlingen i Stads- och länsbiblioteket i Falun. Linnés fjärdeparter hölls under änkans livstid samman, men efter hennes död 1806 skedde en delning bland arvingarna. (*Urkunder rörande familjen Linnés ägodelar*, 2 (SLA 1953), s. 109–124.) Genom arv och framför allt köp kom de emellertid ännu en gång att sammanföras under

en ägare: Fredrik Magnus Ridderbjelke och dennes hustru Johanna Elisabeth Duse. En var arv efter hennes mor, de andra fyra hade enligt köpebrev 15.6.1829 för en summa av 4 400 rdr bco förvärvats från hennes moster Sara Duse, f. von Linné, och Lovisa von Linné. (Gruvrättens protokoll 15.3. och 10.5. 1834, St. Kopparbergs Bergslags AB:s Centralarkiv.)

I mars 1773 anlände till akademien i Uppsala — närmast från Västerås gymnasium — den 18-årige dalkarlen Carl Jacob Lundström.⁵ Han var född på Lönnemossa gård i Vika socken söder om Falun, i den del av denna som gränsar till Hosjön, på vars andra sida Svedens gamla bergsmansgård ligger.⁶ Fadern var den i Bergslagens angelägenheter synnerligen hemmastadde bergmästaren Anders Lundström.⁷

I Uppsala fortsatte Carl Jacob med vad han påbörjat i Västerås: att vecka för vecka informera sin far om hur studierna fortskred.⁸ För den första uppsalatiden är det arbetet under Torbern Bergmans ledning, som mest utförligt och med ungdomlig hänförelse skildras. Men breven handlar också om annat. 24/5 omtalar han sålunda: »Linnés Tal äro redan köpte» men nämner tills vidare ingenting om någon personlig beröring med Linné eller dennes familj. Under den följande hösten, sedan Carl Jacob för övrigt blivit hyresgäst på Observatorium vid Svartbäcksgatan, anser han dock tydligen tiden mogen för en personlig uppvaktning hos Linné, vilkens bostad han ju nu hade inom nära räckhåll. Måhända skedde det efter påstötning från fadern, som både som nära granne till Sveden och högt uppsatt tjänsteman inom Bergslaget bör ha råkat Linné och i synnerhet bör ha varit väl bekant med familjen Moraeus. I brev till fadern, daterat 11/10, kan han bl. a. berätta följande:

... Änteligen kom jag så wida, at Archiatern och Professorn Linnée fingo upwaktningsbesök af mig d: 9 sidstl: Octobr: — mot min föresats råkade jag äfwen samme gång Fru Linnée samt 2ne Fröknar. Fru Linnée var alldeles icke nögd hvarken med sin broder eller sin nya Svägerska.⁹ Hon sade sig alldrig skola våga eller vilja kalla den stora Fruen Svägerska. — Af sin Broder har hon hvarken fått ut sine Fjerdeparts Revenuer¹ eller betalning för dess Hyttedelar alt sedan Assessorskan Moraeae död. Det är derföre, som hon anmodade mig at hos k:ste Fader anhålla om Förteckning på hvad 1 Fjerdepart årl:n kastat af sig dessa sista åren, samt huru mycket 1 Hyttedel har kunnat profitera årl. i dessa tider. Jag hoppas at komma dit välkommen, om jag kan skänka bem:te

⁵ Carl Jacob Lundström (1755-1800), assessor i Bergskollegium 1790.

⁶ Det nära grannskapet mellan gårdarna framgår bl. a. av att båda hade bänkrum i Hosjö kapell i Vika socken. (Åke Frödin, *Ur Hosjö äldre historia*, 1935, s. 57.)

⁷ Anders Lundström (1711-1793), geschworne 1763-1789, bergmästare.

⁸ C. J. Lundströms brev till fadern omfattar huvudsakligen tiden 1770-1773. (Lundströmska samlingen i St. Kopparbergs Bergslags AB:s Centralarkiv.) Några svarsbrev är inte bevarade.

⁹ Bergsmannen Pehr Moraeus på Sveden ingick 1772 nytt äktenskap med Anna Christina Körsner (1722-1816). Hon var änka efter rådmannen Arvid Hult i Hedemora och var dotter till den på sin tid mycket framgångsrike och förmögne faluköpmannen och rådmannen Georg Körsner.

¹ Pehr Moraeus var enligt partalsböckerna vid denna tid arrendator av de linnéska fjärdeparterna. Han ersattes senare av bergsmannen Johan Hellsén på det till Sveden gränsande Stora Främsbacka.

Fru underrättelse härom. Icke långt till torde hon vilja befullmäktiga k:ste Fader at höra efter några saker på Sveden, hvilka Pehr Moraeus skulle bortauktionera, men som ej skedt, utan lära de där vräkas under bar himmel. Hon trodde, at Brodern tagit sin Brorsdel. Hon behöfver ej skänka honom mera.

En gång senare återkommer Carl Jacob i brev till förhållandena i det linnéska huset (31/10):

... För Förteckningen på Fierdeparts Revenuen tackar jag på det högsta. Jag skall nog lemna det i Fruns egna händer. För Löftet om Förteckningen öfwer Hytte-arrendet tackar jag äfwen. Den bistra Frun måste skola vara nögd, när hon ock får den.

På Sveden hade under 1770-talets början alla Sara Lisa v. Linnés nära anförvanter samlats. Här fanns förutom den yngre brodern och hans familj system, assessorskan Anna Christina Kalmeter (änka sedan 1766) med sina barn, och hit hade även den äldre brodern, bergsfiskalen Johan Moraei änka med barn dragit sig tillbaka.² Vad Carl Jacob Lundström vid sitt besök i Linnés hus måhända väntat sig, förfrågningar om släktingar och hälsningar till dessa, tycks helt ha uteblivit. I stället har tydligen värdinnan använt tiden till vidlyftig lamentation över bror och svägerska och begärt gästens assistans för att söka beslå en nära anförvant med ekonomisk oredlighet.³ Och en sak frapperar: hennes gäst verkar inte nämnvärt förvånad över sina uppdrag. Hur stort fog för sina anklagelser fru v. Linné haft, går det självfallet inte längre att få veta och är egentligen ganska oviktigt. Det för eftervärlden väsentliga är, att vi genom Lundströms upplysningar blir i tillfälle att uppleva en del av atmosfären i den åldrande Linnés hem, vad som sysselsatt »Fru Archiattrinnans» tankar och kanske också vilka samtalsämnen hon tagit upp med sin make. När Svedens bergsmansgård möter oss i dessa brevvutdrag, känner vi oss oändligt fjärran från den linnéska bröllopssommarens ljusa skimmer, då assessor Moraeus bjöd till fest i sin gästabudsstuga och högstämda verser upplästes. Nu handlar det om arvingars misstänksamhet och ärvt bohag utvräkt på gården. Den oktoberdag studenten Lundström besökte Linnés hem, hade nog i mer än ett avseende lövfällningen begynt kring den gamle uppsalaprofessorn.

² Enligt Stora Kopparbergs församlings äldsta bevarade husförhörsbok, 1776–1786. (Falu Kyrkoarkiv.)

³ Med sonen till den äldre brodern tycks fru v. Linné ha känt något slag av samhörighet. Vid hennes död häftade denne i skuld till

dödsboet för 800 rdr rgs. (*Urkunder rörande familjen Linnés ägodelar*, 2, s. 106.) Ett märkligt faktum, eftersom denne Johan Jesper Moraeus (1763–1829), glad, slösaktig och ganska misslyckad som bergsman, i så gott som allt måste ha varit sin faster olik.

Summary

LINNAEUS AND THE BERGSLAGET COMPANY

By

BENGT LILJENZIN

The author gives an account of the financial connections which Linnaeus had with this company, the leading industrial firm in contemporary Sweden, with its copper and iron-ore mines and the refining operations associated with them in Falun and district, owing to his inheriting property under the will of his father-in-law, Johan Moraeus, of Falun. It is especially some documents dating from the 1770s which shed more light on this subject and which also show that, owing to his wife's miserliness and suspiciousness on this point, the atmosphere in the aged Linnaeus's household could be very different from the bright glow of summer in Falun in 1739, when Mr and Mrs Moraeus were preparing for the wedding of their daughter to the young Dr Carl Linnaeus.

Författarens adress: Fil. mag. Bengt Liljenzin,
Verkstadsvägen 30 A, 791 00 Falun.

LENNART LÖTHNER

Daniel Scheidenburg och hans förbindelser med Linné

Några konturer av ett prästöde

Daniel Scheidenburg är icke någon bemärkt gestalt i det svenska kleresiet under 1700-talet. Men genom sina förbindelser, bl. a. med Linné och Johan Ihre, har han då och då blivit nämnd i tryckta skrifter. Vad som i dylika presterats om honom, när det gäller data och andra uppgifter, har ofta varit otillfredsställande. Efterföljande rader äro ett försök att hyfsa ekvationen. Scheidenburgs livsöde synes vara förtjänt därav.

Scheidenburgs födelseår har aldrig fixerats. Han säges ha varit född på 1720-talet eller omkring år 1726. Han döptes emellertid den 7 januari 1726 i Strängnäs. Föräldrarna voro kollegan, sedermera kyrkoherden i Västerhaninge Petrus Scheidenburg och hans hustru Barbara Ekenström. Strängnäs födelse- och dopbok meddelar endast Daniel Scheidenburgs dopdag. Kyrkolagen av år 1686 föreskriver, att ett barn skall döpas inom åtta dagar efter födelsen. Scheidenburg kan således icke ha varit född många dagar före sin dopdag.

Fadern tycks själv ha bibringat sonen skolkunskaperna. Daniel har varken gått i Nyköpings skola, som låg närmast Björkvik, där fadern blev komminister kort efter sonens födelse, eller i Strängnäs skola. Gymnasiet i stiftsstadens blev Daniel höstterminen 1739. Student i Upsala blev han vårterminen 1746. Där disputerade han pro exercitio den 21 december 1748 och pro gradu den 27 mars 1752. Scheidenburg promoverades till magister den 18 juni 1752 i Upsala. Johan Ihre promoverade denna dag 80 nya magistrar.

Linnélärjunge har Scheidenburg ofta kallats. Th. M. Fries har tagit med honom i den förteckning på Linnés lärjungar, som han meddelat i slutet

av sin stora levnadsteckning. Benämningen kan i viss mån vara riktig. Då Scheidenburg låg i Upsala, rådde entusiasm för Linné och hans undervisning. De berömda herbationer stodo i sitt flor. Det torde ha varit svårt att undgå att ryckas med av det nyvaknade intresset för naturalhistoria. Många deltog i Linnés undervisning utan att tillhöra den medicinska fakulteten, i vilken han var professor. Fries har träffande anmärkt: »Att hafva åhört Linnés föreläsningar var ett minne för hela lifvet, som studenten gärna önskade taga med sig, då han lämnade universitetet. 'Linnés lärjunge' var en äretitel, som han ej ville försaka.»¹ Vad Scheidenburg beträffar, misstänker jag, att det förhåller sig så som Fries här antytt, trots att Scheidenburg finns i nämnda förteckning. Att han stod på god fot med Linné är dock tydligt, likaså att han ägde goda kunskaper i naturalhistorien. Av denna orsak, och på grund av att han hade en morbror bosatt i Sydafrika, ville Linné sända honom på en forskningsresa till Goda hoppssudden.² Denna plan gick dock om intet, och Scheidenburg kom i stället till Spanien.

Visst kan det alltså sägas, att Scheidenburg var Linnélärjunge. Men jag tror dock, att man kommer verkligheten närmare, om man kallar honom Ihrelärjunge. I Upsala mötte Scheidenburg även ett nyvaknat intresse för svenska språket. Tydligt låt han sig fångas även av detta. Dess målsman var Johan Ihre, som var preses vid Scheidenburgs bägge disputationer. Annerstedt har framhållit, att många dissertationer vid denna tid försvarades, som voro förarbeten till Ihres Glossarium Suiogeticum.³ Till dem hörde Scheidenburgs gradualavhandling *Stricturæ criticæ in linguam suiogeticam*. Grape har också påpekat den betydande andel, som Ihre haft vid tillkomsten av nämnda dissertationer.⁴ Förbindelser ha sålunda funnits mellan Ihre och Scheidenburg, och den senare stod också väl till boks hos sin

¹ Th. M. Fries, *Linné*, 2, 1903, s. 5.

² »Magister Scheidenburg, som haver sin morbroder uti Cap. b. spei och har lust att göra honom en visit, säger sig hava uppvaktat E. Exc. på Åkerö ... Det voro icke utan, att han under en sådan resa skulle kunna oändligen mycket samla av naturalier på en ort, som frambringar det aldri undersammaste på jordklotet och dessutom är av så få och snart inga undersökt. Han har i några år gjort vackra framsteg i naturalhistorien och om resan bleve fastställd, skulle jag instundande vinter göra honom skicklig nog. Han har ett stipendium Nesselianum, som kunde stiga in alles till 500 dlr silvermynt, om det honom prænnumererades, men för öfrigt ser jag ingen

tillgång till hans understöd: varandet på Cap. b. sp. torde ej kosta honom någon styver, då morbrodern bestode honom husmans kost och kammar. Han har lust att våga desse pgr och sin egen påls. Jag ser ej, att holländarne kunna neka honom att besöka sin morbroder och i Cap. b. spei taga gräs på marken, flugor som flyga kring örönen, och musslor som uppväckas på stranden.» (Linné till Tessin den 2.10.1753. Tr. i *Carl von Linnés svenska arbeten*, utg. af E. Ährling, 1: 1, 1879, s. 23 f.)

³ Claes Annerstedt, *Upsala universitets historia*, 3: 2, 1914, s. 409.

⁴ Anders Grape, *Ihreska handskriftssamlingen*, 1, 1949, s. 82. (Acta Bibl. reg. univ. Ups., 6.)

lärofader. Det framgår av den rekommendationsskrivelse, som Scheidenburg på sin resa till Spanien — om vilken strax skall talas — hade med sig från Ihre till kommissionssekreteraren vid svenska legationen i Madrid Carl Leuhusen. Ihre skriver där bl. a., att Scheidenburg är »min speciela vän och fullkoml. honnet homme».⁵

Orsakerna till Scheidenburgs resa till Spanien i stället för till Sydafrika voro följande. På våren 1754 blev kammarherren, sedermera hovmarskalken Henrik Jakob Hildebrand svensk minister i Madrid. I brev den 11 juni samma år till Strängnäs domkapitel bad Hildebrand om Scheidenburgs snara prästvigning. Ty förutom legationsprästen, sedermera domprosten i Strängnäs Daniel Hallman, ville han också ha med sig en annan präst, »på det han», som domkapitlets protokoll den 28 juni 1754 uttrycker det, »vid händelse av mag. Hallmans sjukdom eller dödsfall, icke måtte komma att vara förutan själasörjare på en så långt avlägsen katolsk ort». I kontant årlig lön skulle Scheidenburg erhålla 900 rd. kmt. Med en regelrätt huspredikantkallelse hade alltså Hildebrand uppvaktat domkapitlet. Befattningen som huspräst skulle förenas med sysslan som informator åt ministerns bägge söner. Före Scheidenburg hade Hallman varit de unga gossarnas lärare.

Hildebrands kallelse hade verkan. Redan den 28 juni 1754 undergick Scheidenburg inför Strängnäs domkapitel den teologiska delen av prästexamen, »varutinnan han till consistorii fågnad avlade berömligt prov av sin erudition», för att citera protokollet. Dagen därpå prästvigdes han i domkyrkan av biskopen Erik Alstrin.

Länge stannade Scheidenburg sedan icke i Sverige. Varifrån och när hans avfärd söderut skedde, vet jag icke. Blott det har jag mig bekant, att han, tillsammans med Hildebrands tjänstefolk och packkistor, redan den 24 september 1754 befann sig i Lissabon. Ännu den 31 oktober var han kvar där. Men dagen därpå skulle avresan till Madrid ske. Fjorton dagar därefter hoppades Scheidenburg ha nått den spanska huvudstaden.⁶

Hildebrand med familj och Hallman tog vägen till Spanien över kontinenten. Under vintern 1754–55 hade mycket snö fallit i Pyrenéerna, och vägarna voro därför ofarbara för större fordon. Bl. a. detta bidrog till att man måste övervintra i Frankrike. Först den 26 maj 1755 anlände man till Madrid, enligt den anmälan Hildebrand därom gjorde till Stockholm.⁷

Redan på hösten 1756 lämnade Hallman Madrid. Till hans efterträdare

⁵ Riksarkivet (RA), Börstorpssamlingen.

⁶ Enligt brev från Scheidenburg den 31.10. 1754 till Carl Leuhusen, ib.

⁷ Hildebrand den 2.6.1755. (RA, Diplomatica Hispanica, 12.)

föreslog Hildebrand Scheidenburg, som också följande år utnämndes till tjänsten. Det var således först 1757 som han blev legationspräst och ej 1754, som man ofta har framställt saken. Då hade han också lärt sig att tala spanska bra, vilket vittnesbörd gavs honom av Hallman i ett brev till Linné.⁸

Ett besök i Sverige skulle Scheidenburg göra under sina år i Madrid.⁹ Han hade nämligen lärt känna markisen d'Almadovar, som utnämnts till spanskt sändebud i S:t Petersburg. Då spanjoren den 4 januari 1761 begav sig till sin nya post, lät han den svenske prästen gratis följa med. Kosan ställdes först till Paris, där man befann sig redan den 2 februari.¹ Från Paris fortsattes färden till Nancy, Augsburg, Wien, Warschau, Königsberg och Riga. Den 1 juli var man framme i S:t Petersburg, varifrån sedan Scheidenburg skyndade vidare postvägen över Viborg, Helsingfors och Åbo till Stockholm. Sommaren 1762 återvände Scheidenburg till Madrid.² Han skulle sedan aldrig återse sitt hemland.

Detaljer från Scheidenburgs återfärd till Spanien känner jag ej till. Jag vet blott, att han den 21 augusti 1762 befann sig i Haag. Därifrån undfagnade han nämligen kanslipresidenten Ekeblad med ett brev om sin dåliga ekonomi.³ Det förefaller dock som om Scheidenburg för sin resa från Holland till Madrid hade kunnat utnyttja en annan minister och hade kunnat sluta sig till dennes ressällskap. Huruvida han även denna gång fick en gratisresa, förmåler tyvärr icke historien. Envoyén Hildebrand anmälde i varje fall den 11 november 1762 till Stockholm, att den holländske envoyén Dollblek nyligen anlät till Madrid »och hade i följe med sig svenske legationspredikanten herr magister Scheidenburg».⁴

Daniel Scheidenburg skulle sedan icke lämna Spanien. Han levde där i ytterligare 29 år. Hans öden under denna tid skola här icke beröras.⁵ Endast om hans fränfälle må något sägas.

Meningarna om Scheidenburgs död ha varit delade. Grape har sammanfattat dem och skriver, att en uppfattning var den, att Scheidenburg sinnesrubbad återkommit till Sverige, »varvid tidpunkten anges olika, omkr. 1772 tycks man oftast ha antagit». Också den uppgiften förekom, att Schei-

⁸ Hallman till Linné den 21.6.1756. (*Bref och skrivelser*, 1: 6, 1912, s. 404.)

⁹ Om denna resa hem har han något berättat i en skrivelse av den 23.9.1761 till Kanslikollegium. (RA, Kanslikollegium, Ink. skriv., E XII: 30.)

¹ Enligt en notis i Bengt Ferners *Resa i Europa*, 1956, s. 367. (Lychnos-bibliotek, 14.)

² Att döma av ett koncept till en gemensam

skrivelse från Kanslikollegium och Statskontoret till Kungl. Maj:t den 6.9.1762. (RA, Kanslikollegii koncept.)

³ RA.

⁴ RA.

⁵ Se härom min artikel om Scheidenburg i M. Collmar, *Strängnäs stifts herdaminne* (i manuskript).

denburg skulle ha avlidit i Spanien. Grape hade själv funnit, att han ännu 1785 där var i livet.⁶ Utöver detta visste Grape intet om Scheidenburgs död.

Sedan Grapes arbete kommit ut, har Rydén i sina arbeten om Löfling haft orsak att beröra saken. Bl. a. har han bitt minister Axel Paulin för hans räkning forska efter Scheidenburgs senare öden. Denne har då funnit, att Scheidenburg tydligen dött i Madrid 1791, ty svenske envoyén där, C. A. Ehrensvärd, hade i en depesch av den 5 december 1791 meddelat, att »legationspredikanten Scheidenburg är efter en långvarig sjukdom härstädes med döden avgången».⁷ Citatet överensstämmer exakt med vad som står både i originaldepeschen⁸ och i beskickningens konceptbok till utgående skrivelser.⁹ Givetvis är det synd, att Ehrensvärd icke angivit dagen för Scheidenburgs död. Hans närmast föregående depesch är emellertid daterad den 28 november 1791. I denna står intet om legationens präst. Kanske kan man därför förmoda, att Scheidenburg avlidit mellan den 28 november och den 5 december 1791. Då Ehrensvärd anmälde Scheidenburgs död, hade han ej sedan den 22 juni 1786 haft något att förtälja om denne. Han meddelade då från Aranjuez, där hovet vistades, att Scheidenburg av hypokondri vore urständsat att fullgöra några sysslor. Troligen har denna hypokondri sedan följt honom under hans återstående levnad.

Så gestaltade sig de yttre dragen av Daniel Scheidenburgs liv. Jag skall här även något uppehålla mig vid hans fortsatta förbindelser med Linné. Jag bortser då från Scheidenburgs åtgärder i samband med att Löflings kvarlåtenskap kom till Spanien och avskrifter ur Löflings manuskript skulle sändas till Linné. För dessa har Rydén redogjort och även Grape har berört denna sak.

Från Scheidenburg ha tio brev till Linné bevarats. Nio av dem förvaras i Linnean Societys arkiv i London och ett i Uppsala universitetsbiblioteks Ihresamling. De ha legat till grund för efterföljande redogörelse.

Första gången Scheidenburg skrev till Linné var den 25 febr. 1755. Brevet skrevs i Madrid liksom de övriga breven. Han säger sig ännu ej ha kunnat samla några örter. Vid framkomsten till Lissabon hade marken av långvarig hetta varit förbränd, och under resan till Madrid hade han av frossa hindrats att taga växter. Kort före Scheidenburgs avfärd från Portu-

⁶ Grape, *a. a.*, s. 682.

⁷ Stig Rydén, *Om och ur Pehr Löflings papper i Madrid* (SLÅ 1958), s. 37, n. 4. I Rydéns senare arbete, *Pehr Löfling*, 1965, s. 212, n. 9 (Bidrag t. K. Sv. vet.-akad:s historia, 6), har

han icke uppmärksammat denna upplysning om Scheidenburgs dödsår.

⁸ RA, Diplomatica Hispanica, 33.

⁹ RA, Madridbeskickningens arkiv, A I: 19.

gals huvudstad hade konsul Arfwedsson¹ fått 10 eller 12 slags ostindiska fåglar, som voro så intressanta att de borde sändas till Drottningholm eller Ulriksdal. Där hade han vidare sett lejon, tigrar och turturduvor. Största intrycket på honom hade duvor från Algier gjort. Dem beskriver han så: »De hade på fötterna hårda pennor i figur av små utsträckta vingar, och som duvorna voro större än de ordinära, syntes att de fått dessa amanuenser till att hjälpa sig fort i luften liksom med två par åror.»

Scheidenburg berättade även, att han lämnat ett exemplar av Linnés *Genera plantarum* till den spanske botanisten Ortega.² »Han har i beredskap några slags frö, som han ämnar genom Holland skicka till Vålborne Herr Archiatern.»

Den 15 sept. 1755 erkänner Scheidenburg³ mottagandet av ett brev från Linné till Löfling. Han hade lämnat det plus avskrift till Ortega, som lovat att sända det ena till Lissabon och det andra till Cadix, »på det de måtte komma till behörig ort». Antagligen fick Löfling ej detta brev. Han dog redan den 22 febr. 1756 i Cumana i Venezuela.

Om några dagar skulle Scheidenburg resa till Malaga med Klas Hildebrand, envoyéns yngre son. Vad skulle nu de bägge svenskarna göra i Malaga? Scheidenburg förtäljer, att de skulle gå ombord på svenska örlogsskepp och fara ut ett stycke i Medelhavet till Cadix, varifrån han hoppades kunna uppvakta Linné med naturalier. Av andra källor veta vi också, att de den 10 okt. 1755 stego ombord på det svenska linjeskeppet Södermanland, som i augusti samma år anlönt till Malaga med sitt systerskepp Upland. Den lilla eskadern hade sänts till Medelhavet för att skydda svenska sjöfarande mot Barbareskstaternas kaperier. På Södermanland befann sig eskaderns präst, magister Nils Stocke.⁴ Denne har i sin dagbok antecknat, att Klas Hildebrand och Scheidenburg kommo ombord till middagen nämnda dag. De stannade på skeppet till den 5 november. Att de fingo pröva på sjölivets vedermödor framgår av följande anteckning i Stockes dagbok för den 12 oktober: »20. söndagen efter Trinitatis hade retat vind och böljor så hårt, att ingen predikan kunde hållas utan allenast korum. Vid detta oroliga väder funno våra nykomna följeslagare, herr Hildebrand och magister Scheidenburg, mindre behagelig räkning, emedan de fingo visit esomoftast av den ledsamme Ulrik.»

Det tredje av Scheidenburgs brev till Linné är daterat den 25 april

¹ Arved Arfwedsson (1701-1756), svensk konsul i Lissabon.

² José Ortega (död 1761), hovapotekare i Madrid och botanist.

³ Brevet i UUB, lhre 196.

⁴ Nils Stocke (1724-1786), sedermera khde i Fryele, Växjö stift. Hans dagbok förvaras i Växjö SoLB, Ms 8:o, 26 a.

1757. Scheidenburg berättar, att han både i Cadix och Madrid sökt skaffa underrättelser om Löfling, men ej lyckats. Blott lösa rykten voro i svang, att en av hans disciplar skulle ha dött. I Cadix hade Scheidenburg lärt känna prefekten för den botaniska trädgården Ruiz, »nyligen kommen ifrån Paris, varest han lärt botaniken».⁵ Ruiz ägde de flesta av Linnés skrifter men saknade *Systema naturae*, som han då hade fått av Scheidenburg. Som gengåva skulle Ruiz skaffa Scheidenburg frö av de förnämsta örterna i Andalusien.

Botanisten doktor Barnades hade i augusti 1756 sänt »åtskilliga slags frö tillika med anmärkningar över synnerliga örter» till Linné. Han undrade om sändningen kommit fram, enär Linné ej nämnt något därom. Barnades »är tjänstaktig, flitig, ackurat och åstundar mycket att korrespondera med Herr Arkiatern».⁶

Då Scheidenburg besökte Andalusien, var det sen höst och vinter. Därför hade det ej funnits många örter. »Men den vackraste trakten, som jag ännu sett i Spanien, är omkring Granada och Malaga. Stora orange- och citron-trädgårdar stå gröna och bära frukt hela vintern. Stora olivskogar med höga aloehäckar och palmträd etc. förnöjde mig mycket. Vid början av januari såg jag mandelträden stå i full blomma. Vid slutet av samma månad såg jag *Gossypium* blomma under bar himmel. Aloe- och rosmarinträden hade blommor i december månad.»

Vid staden Velez Malaga var det tämligen gott om kameleonter. Vid Malaga hade Scheidenburg antecknat spanska namn på 53 olika slags fiskar. Han hade gärna velat konservera några, men det fanns inga passande flaskor. Scheidenburg hade därför givit en tysk köpman i uppdrag att skaffa glasflaskor och »däruti förvara några synnerliga slags fiskar med sp. vini».

Scheidenburg var bekymrad över att Linné kanske tänkte ringa om hans intresse för naturallistoria, enär han ännu ej sänt hem någon beskrivning. Till sitt försvar androg han, att han efter Hallmans hemresa haft två sysslor att sköta, vid vilket han varit ovan.⁷ Han blygdes emellertid över att ännu icke ha kunnat göra något, »som kan vara Herr Arkiatern till nöjes». Till brevet är dock fogat ett blad med beskrivningar av två olika falkar.

Scheidenburg hade meddelat Ortega, att Vetenskaps societeten väntade bidrag av hans hand till sina handlingar. Ortega hade då föreburit sjukdom

⁵ Ruiz, har ej kunnat identifieras.

⁶ Miguel Barnades d. ä. (död 1771), Karl III:s livläkare, botanist.

⁷ Om Scheidenburg skriver Hallman, som just lämnat sin tjänst i Madrid, att denne »nu

är både andelig och världslig på en gång, tvärt emot principia methaphys.». (Hallman till Linné den 14.8.1756. Tr. i *Bref och skrivelser*, 1: 6, 1912, s. 405.)

och oförmåga att skriva något lämpligt som skäl för uteblivet bidrag. Han och flera andra spanjorer hade förundrat sig över att Linné ännu ej tröttnat på att skriva böcker. »Herr Arkiaterns arbetsamhet är oförliknelig», tillfogar Scheidenburg och slutar: »Jag längtar efter den tionde editionen av *Systema naturae*, det vore väl, om jag kunde få hit två exemplar.»

Den 22 aug. 1757 skrev Scheidenburg ånyo till Linné. Ortega hade vid besök hos Scheidenburg »med hand och mun» försäkrat, att han skulle få se Löflings i Sydamerika gjorda samlingar, så snart dessa kommit till Madrid. Samlingarna måste bli kvar i Spanien, men Ortega hade lovat, att »i tysthet» låta Scheidenburg låna dem och kopiera dem. Scheidenburg ämnade ej spara någon möda för »att till Herr Arkiatern överlämna mycken behagelig frukt av dess saknade discipels arbeten». Scheidenburg beklagade, att Löflings levnad blivit så kort och slutat på ett så bedrövt sätt. Om hans död skulle Linné få underrättelse genom en särskild skrivelse, innelyckt i hans excellens' brev. Scheidenburg syftar här på envoyén Hildebrand. I ett brev till Linné skrivet samma dag som Scheidenburgs fjärde brev, meddelar Hildebrand, att han av Ortega fått en skriftlig redogörelse för Löflings död. Hildebrand hade låtit översätta den och sänt både originalet och översättningen till Linné. Men redan i brev av den 27 juni 1757⁸ hade Hildebrand meddelat Linné, att Ortega några dagar tidigare underrättat honom om att han från säker källa i Västindien erfarit, att Löfling dött. Det verkar därför troligt, att det var Hildebrand och ej Scheidenburg, såsom Rydén antagit,⁹ som givit Linné det första säkra meddelandet om Löflings död.

En förteckning på största delen av Löflings herbarium sände Scheidenburg till Linné i ett brev av den 2 april 1759. En del av växterna hade samlats omkring Madrid. »Däribland äro ock många indeterminerade, som D. Barnades lovar att examinera och specificera.»¹ Redan den 30 i samma månad sände Scheidenburg till Linné resten av förteckningen på Löflings herbarium. Dessutom sände han ett brev från Ortegas 18-årige systerson Casimiro Gomez de Ortega, som studerade i Bologna och ämnade bli medicine doktor.² Denne ville gärna brevväxla med Linné. Scheidenburg upp-gav, att den unge mannen väl förstod franska, italienska, latin, grekiska och någorlunda engelska. I naturalhistoria och fysik hade han gjort vackra framsteg.

När Scheidenburg den 2 juni 1760 skrev till Linné, hade han ett upp-

⁸ Båda breven tr. i *Bref och skrivelser*, 1: 7, 1917, s. 105 ff.

⁹ Rydén, *Pehr Löfling*, s. 219.

¹ Tr. ib., s. 221 f.

² Casimiro Gomez de Ortega (1740-1818), sedermera prof. i botanik i Madrid.

drag till herr arkiatern. Denne hade meddelat Scheidenburg, att professuren i österländska språk i Uppsala blivit ledig. Scheidenburg bad därför Linné söka tjänsten för hans räkning. I samband därmed skrev han: »Det är väl bekant, att jag länge sedan lärt fundamenta linguae arabicae, däruti jag har mer övat mig härstädes.» Scheidenburg berättar sedan om den spanske kungl. bibliotekarien Michael Casiri.³ Även i ett brev den 9 juni samma år är Casiri på tal. Scheidenburg tog lektioner i syriska för Casiri, och vid ett besök hos honom »att bese dess antikviteter och berömda archivum» hade han fått se åtta arabiska manuskript, varav ett var Avicennas berömda *De Medicina*. Scheidenburg berättar även, att »Casiris Bibliotheca Escorialensis, som uppå kungl. bekostnad är tryckt, men ännu icke publicerad, innehåller korta utdrag av arabiska manuskript angående medicin, agrikultur, botanik etc.». Han syftar på Casiris stora arbete *Bibliotheca Arabica-Hispana Escorialensis*, vars första del trycktes 1760 och vars andra del kom ut 1770. Uppsala universitetsbiblioteks exemplar visar, att det är en mycket elegant katalog med ett utomordentligt klart och vackert tryck. Den är omtalad i *Lärda Tidningar* den 17 maj 1773. Den korta artikeln är osignerad. Kan möjligen Scheidenburg ha varit författaren?

Scheidenburg berättade slutligen, att Casiri skrivit till honom — han sände brevet till Linné — om Olof Celsius d. ä:s över hela den lärda världen kända *Hierobotanicon*. Casiri och »flera härstädes» önskade en ny upplaga av detta arbete.

Det sista bevarade brevet från Scheidenburg till Linné skrevs den 10 febr. 1772. Scheidenburg sände ett brev från den yngre Ortega med frön till Linné. Han hoppades att Linné som tack ville hedra givaren med en rekommendation bl. a. till markis Grimaldi, Spaniens utrikesminister. Om Ortega skrev Scheidenburg: »Han är nu för tiden ibland spanjorer den skickligaste och bäst meriterade till den ledigvarande botanices profession.» Skulle måhända Linnés rekommendation ytterligare stärka Ortegas chanser att bli professor?

Den äldre Barnades hade dött 1771. Han hade, berättade Scheidenburg, »lämnat ett vackert herbarium samt många beskrivna och väl avritade örter». Hans son hade blivit medicine doktor i Montpellier och hade förvärvat sig någon kunskap i botanik. Man försökte att få honom till Minuarts⁴ efterträdare.

³ Michael Casiri (1710–1791), bibliotekarie vid kungl. biblioteken i Madrid och Escorial.

⁴ Juan Minuart (1693–1768), apotekare, lärare vid Madrids botaniska trädgård.

Till sist meddelade Scheidenburg, att Löfflings lärjunge Paltor⁵ nyligen kommit hem till Barcelona. Han skulle ha medfört mycket pengar, men han »skall icke vidare bry sig med denna vetenskapen».

Linné var icke den ende av samtidens lärde i Sverige, med vilken Scheidenburg brevväxlade under de år han vistades i Spanien. I Vetenskapsakademiens bibliotek finnas sex brev från honom till P. J. Bergius. I ett brev från Madrid i mars 1769 berättar Scheidenburg om en kista med melonkärnor, som kommit på avvägar i en sändning från Cadiz till Bergius. En undersökning hade visat, att kistan gjort en resa med några jesuiter till Korsika. Den hade dock kommit till rätta och genast avgått till Stockholm. I ett annat brev, skrivet i september 1765, framförde Scheidenburg en anhållan från chefen för det spanska postverket, Quadra, om att få frön »av de höga svenska tallarna». Han ville så dessa frön på spanska sandhedar. I mars 1766 nämner Scheidenburg, att ett paket nyligen hade anlänt som innehöll tallkottar och att Quadra hade betygat sin glädje över vad han hade fått. Han önskade dock flera kottar, ty, menade han, »de tallar som finnas i La Mancha och i Katalonien växa ej så släta, raka och höga som de svenska».

I Vetenskapsakademiens bibliotek finnas även två brev från Scheidenburg till Pehr Wargentin och i Karolinska institutets arkiv finns ett brev till Abraham Bäck. Av alla Scheidenburgs brev får man ett intryck av att han i Madrid snart nog kom att verka som ett slags inofficiell kulturattaché, för att nu använda ett modernt ord. Han skapade kontakt mellan svenska lärde och deras spanska kolleger. Han förmedlade frösändningar, som gingo både från Spanien och från Sverige. Han ordnade med gåvor, för att kunna åstadkomma gengåvor. Han sökte efter allt att döma sprida kännedom om Linnés idéer, i den mån detta kunde behövas, genom att göra hans skrifter kända. Det var kanske ej utan skäl, utifrån hans synpunkt, som han vid samtal med Bengt Ferner i februari 1761 i Paris kunde konstatera, att vetenskaperna i Spanien »ej voro i särdeles flor».⁶ Sannolikt kände Scheidenburg sig som en av Linnés apostlar, för vilken det gällde att söka åstadkomma, vad »som kunde vara Herr Arkiatern till nöjes».

⁵ Om denne se Magnus Mörner, *Ett bidrag till Peter Löfflings levnadshistoria* (SLÅ 1948), s. 94.

⁶ Scheidenburg gav vid detta tillfälle Ferner en kort översikt av vetenskapernas tillstånd i Spanien. (Ferners *Resa i Europa*, s. 370.)

Summary

DANIEL SCHEIDENBURG AND HIS
CONNECTIONS WITH LINNAEUS

The Outline of a Chaplain's Destiny

By

LENNART LÖTHNER

Daniel Scheidenburg (c. 1726–91) was a pupil of Johan Ihre, the distinguished philologist at Uppsala University, but also came under the influence of Linnaeus's fascinating personality and under his guidance became a capable botanist. At one time, Linnaeus planned to send him to Cape Province to carry out botanical research, but the plan came to nothing. Instead, Scheidenburg was sent to Madrid as chaplain to the Swedish Legation there and also acted as tutor to the sons of the Swedish Minister. In Spain, Scheidenburg purposed to make natural-history collections and to write descriptions for his teacher, but it seems that in this connection he got no further than merely attempting to do so. On the other hand, he was successful in bringing about contacts between Linnaeus and the Spanish botanists. The names of Ruiz, Barnades, Ortega, Paltor and Quadra are to be encountered in his correspondence.

One of Scheidenburg's special interests was Arabic studies. He therefore sought the acquaintance of Michael Casiri, the famous librarian of the Escorial Library, who showed him several remarkable Arabic MSS. He also received lessons in Syriac from Casiri.

Linnaeus was not the only contemporary Swedish scientist with whom Scheidenburg corresponded. There are in existence letters from him to Abraham Bäck, the doctor, and to P. J. Bergius, the botanist. From Scheidenburg's correspondence, one gets the impression that in Madrid he fairly soon became a sort of unofficial cultural attaché. He brought about contacts between Swedish scholars and their Spanish colleagues. He arranged for the dispatch of seeds, both from Spain and from Sweden. He also arranged for gifts to be made in order to procure gifts in return and he tried to spread knowledge of Linnaeus's ideas by making his writings known, all in order, as he wrote in a letter, "to please Mr. Physician-in-Ordinary".

Författarens adress: Tjänsteman Lennart Löthner,
Börjegatan 8 A, 752 24 Uppsala.

GÖSTA THIMON

Gustaf Lenbom. En förbisedd Linnélärjunge och hans bokgåva till Uppsala universitetsbibliotek

Riddaren och arkiatern Carl von Linné skickade som bekant ut en lång rad av sina mest begåvade lärjungar till främmande länder. I främsta rummet utsändes botanister i avsikt att samla växter och inhämta kunskaper om växtriket i allmänhet. Den rent medicinska vetenskapen omhulldades inte i lika hög grad, men Linné gjorde aktningsvärda försök att placera ut även sina medicinare på strategiska punkter. Inte heller förbisåg han veterinärmedicinens betydelse och fäste under sina många och långa resor uppmärksamheten på husdjurens vård och deras föda. Inte sällan fick han yttra sig i frågor, som rörde veterinärkonsten, och hans utlåtanden blev ofta avgörande för myndigheternas ställningstagande.¹ Dock förstod han, att Sverige hade åtskilligt att lära på detta tidigare försummade område och medverkade därför vid ett tillfälle till att få lämpliga lärjungar utsända till Frankrike för att studera den där begynnande djurläkekonsten.

Detta skedde när Sundhetskommisionen² år 1763 hos Collegium medicum hörde sig för om lämpliga medicine studerande att skicka som stipendiater till den nygrundade veterinärskolan i Lyon. Hela Europa hem-söktes vid denna tid av svåra epizootier, och i Frankrike var det framförallt trakten kring Lyon som härjades. De franska myndigheterna tvingades att söka råda bot på dessa ytterligt svårbemästrade djursjukdomar, som förorsakade enorma materiella förluster och till och med hotade folkhäl-

¹ Otto E. A. Hjelt, *Carl von Linné såsom läkare och medicinsk författare*, s. 38–41. (I: Carl von Linnés betydelse såsom naturforskare och läkare, 1907.)

² Sundhetskommisionen var ett centralt ämbetsverk inom medicinalväsendet, som under några decennier av 1700-talet verkade vid sidan av Collegium medicum.

san. Men veterinärkonsten hade ingen utbildningsanstalt, och för att bota denna brist grundades 1762 l'Ecole vétérinaire de Lyon.³ Hit och till dess stiftare och ledare Claude Bourgelat var det alltså som Sundhetskommissionen fått Kungl. Maj:ts tillstånd att på Kronans bekostnad sända tre elever.⁴

På Sundhetskommissionens förfrågan hörde nu preses för Collegium medicum Abraham Bäck sig för hos sin gamle vän Linné om tänkbara kandidater.⁵ I flera brev diskuterade denne sedan frågan. I första rummet föreslog han västgöten Peter Hernquist, senare känd som »den svenska veterinärmedicinens fader». Som andra och tredje namn föreslog han Hernquists landsman Sven Haqvin Falander och den helt unge studenten Anders Hellstenius. Den senare blev emellertid aldrig utsedd till stipendiat, utan i stället en annan Linnélärjunge (ehuru aldrig nämnd i breven till Bäck), nämligen stockholmarens Gustaf Lenbom.⁶ De båda västgötarna återvände från Frankrike efter några år, och deras vunna erfarenheter blev till stort gagn för utvecklingen av den svenska veterinärmedicinen. Lenbom däremot återkom aldrig till Sverige.

Gustaf Lenbom var född postumt den 28 september 1740 i Örebro. Fadern var stadssekreteraren Gustaf Lindbom, född 1703 i Askersund och död den 28 april 1740. Modern, Catharina Högman, var född den 19 maj 1708 och dotter till inspektoren Erik Högman och hans hustru Catharina Lenhult. När och var hon dog har jag inte kunnat fastställa. Lenbom inskrevs i Stockholms nation i Uppsala den 13 juli 1753.⁷ Detta tyder på att han gjort sina första lärospån i Stockholm, kanske under någon informators ledning. Möjligen har han i övrigt uppfostrats hos morbrodern Peter Högman, död 1757, som var direktör vid Norra dykerikompaniet, och vars bouppteckning har uppgifter som tyder på att han hade haft systersonen i sitt hem.⁸ Lenbom slutförde dock ej sina studier i Uppsala utan inskrev sig nio år senare som student vid universitetet i Greifswald, där han också

³ Se härom Henri Hours, *La lutte contre les épidémies et l'Ecole vétérinaire de Lyon au 18e siècle*, 1957.

⁴ Otto E. A. Hjelt, *Svenska och finska medicinalverkets historia 1663-1812*, 2, 1892, s. 566 f.

⁵ Linné, *Bref och skrivelser*, 1: 5, 1911, s. 105-112.

⁶ I Medicinska fakultetens protokoll har Linné fört ett slags matrikel över sina elever, där Lenbom är antecknad. (UUB, Universite-

tets arkiv AI: I, s. 522.) Även Adam Afzelius i sin samling Linnæana upptager Lenbom bland Linnés disciplar. (UUB, X 274 c, fasc. »Om Linnæi disciplar», under rubriken »Albo medico inscripti Holmienses».)

⁷ Stockholms nations matrikel. (UUB, U 500 a.)

⁸ Bouppteckning 1758/1/2: 1072, Stockholms stadsarkiv. — I Stockholms trivialskola tycks den unge Lenbom inte ha åtnjutit någon undervisning, då hans namn saknas i skolans matrikel.

erövrade magistergraden samma år.⁹ Härifrån skall han ha återkommit till hemlandet efter en svår resa, varvid han och kamraterna lidit skeppsbrott.

Också utresan till Frankrike blev besvärlig. Inte mindre än tre gånger led sällskapet skeppsbrott på resan från Göteborg. Till slut måste de stiga i land vid Dover, varifrån de via Calais och Paris tog vägen till Lyon.¹

Den nygrundade veterinärskolan i Lyon led redan från början av ekonomiska svårigheter, och de lokala förhållandena var tydligen miserabla. Bourgelat assisterades av en enda lärare, kirurgen Pons, vars roll dock tycks ha inskränkt sig till att diktera för eleverna ur redan skrivna kompendier. Dessutom gav en abbe Rozier lektioner i botanik och i materia medica.² Undervisningen tycks inte ha löpt helt friktionsfritt. Särskilt Hernqvist och Bourgelat kom på kant med varandra, sedan Hernqvist påpekat några av Bourgelat lämnade oriktiga uppgifter i anatomen. De svenska stipendiaterna utestängdes en kort tid från föreläsningarna, men fick åter tillträde till dem, sedan Bourgelat erkänt sitt misstag. Efter två års väl undfången men ingalunda avslutad undervisning i veterinärmedicinens i Frankrike då förhållandevis högstående konst, tvingades Lenbom och Falander anträda sin färd mot hemmet.³ Hernqvist hade måst lämnas kvar i Lyon som pant för den skuld, som trion hade åsamkat sig. Stipendiaternas understöd hade nämligen dragits in av 1765 års riksdag, som menade att de nu borde ha lärt nog. Väl framme i Amsterdam insjuknade Lenbom och måste låta sin kamrat fortsätta resan mot Sverige utan honom. Under denna sjukdomstid har tydligen Lenboms beslut mognat att icke följa efter till hemlandet utan återvända till Frankrike. Han sände emellertid en rapport till Sundhetskommisionen, vari han förklarar sig ha »mycken hug at widare förkofra sig uti en wetenskap, hwarmed han förmodar kunna på et betydande sätt tiena Fäderneslandet». Lenbom tillfrisknade och återvände till Lyon, tillerkändes 1766 fortsatt understöd för vistelse i Frankrike och inträdde samma år i den året förut av Bourgelat inrättade veterinärskolan i Alfort vid Paris. Där uppehöll han sig, nu på bekostnad av konung Ludvig XV, till 1768 års slut. Hans utmärkta avgångsbetyg är daterat den 1 januari 1769.

Med den skicklige Philibert Chabert som lärare hade Lenbom utbildat

⁹ Ivar Seth, *Universitetet i Greifswald och dess ställning i svensk kulturpolitik 1637-1815. Zusammenfassung och bilagor*, 1952, s. 37.

¹ J. F. Sacklén, *Sveriges läkarehistoria*, 1, 1822, s. 905.

² E. Leclainche, *Histoire de la médecine vétérinaire*, 1936, s. 254.

³ I den fortsatta teckningen av Gustaf Lenboms levnadsbana stöder jag mig, då intet annat säges, på N. Th. Frykholms biografi i hans *Svensk biografisk veterinärmatrikel*, 1927.

Lektion i hästens anatomi. Kopparstick i Ph. E. Lafosse, Cours d'hippiatrique, Paris 1772.

sig i hovbeslagskonst. Efter Bourgelats död 1779 efterträdde Chabert honom som ledare för den högre veterinära utbildningen i Frankrike.⁴ Under Chaberts ledning återfinns vi Lenbom som innehavare av lärostolen i hovbeslagskonst.

Gustaf Lenbom hade, som redan antytts, tidigt blivit uppmärksammas av den franske konungen. Redan 1768 var han »chef-adjoint des hospitaux» eller biträdande klinisk lärare vid sjukstallarna i Alfort. Framför sina franska kamrater erhöi han senare anställning som veterinär vid Noailles skvadron av Garde du corps du roi. Under rubriken »Elèves Médaillistes brevetés, établis dans les Provinces» i *Almanach vétérinaire* 1782 omnämns Lenbom först av alla i förteckningen: »Gustave Lembon. Au service de la Compag. de Noailles, Garde du Corps du Roi.»⁵ Konungen utnämnde senare Lenbom till stallmästare och gav den unge svensken i uppdrag att för det kungliga stallets räkning göra uppköp av hästar i Berberiet i Nordafrika.

Efter avsked från sin tjänst som lärare vid skolan i Alfort slog sig Lenbom ned som praktiserande veterinär i Beauvais.⁶ Jämsides med sin praktik fördjupade han sig i veterinärmedicinens historia. Med flit och energi arbetade han i första hand på en förteckning över skrifter i detta ämne, som slutligen kom att omfatta en diger handskriven volym i folio om 468 sidor. Bakom detta verk ligger utan tvivel en enorm kunskap och en järnhård disciplin i det dagliga insamlandet av uppgifter.

Efter 1806 synes Lenbom inte ha fortsatt arbetet på denna monumentala bibliografi över veterinärmedicinsk litteratur genom tiderna, då skrifter tryckta senare än detta år inte förekommer däri. Hur, var och när han började samla uppgifter om veterinärlitteraturen lär väl bli svårt att fastställa: de bland hans efterlämnade papper bevarade förarbetena till bibliografien synas ej lämna någon upplysning härom. Många av de arbeten som Lenbom anför saknas i de stora veterinärmedicinska bibliografierna. En tryckt utgåva skulle därför utan tvivel tjäna den veterinärhistoriska vetenskapen.

Lenbom torde ha avlidit kort tid före den 18 november 1814 (=datum

⁴ Jfr brev från Chabert till Lenbom 8.1.1779: »Le ministre me charge, mon cher Limbom[!], de vous informer la perte irreparable, qui vient de nous arriver relativement à la mort de M.r Bourgelat, notre instituteur et notre maitre. Il me charge encore de vous mander qu'il m'a nommé provisoirement en sa place de directeur et inspecteur general des Ecoles Royales veterinaires de France.» (UUB, D 1351.)

⁵ *Almanach vétérinaire*, 1782, s. 33. Fransmännen hade tydligen svårt att uppfatta stavningen av namnet Lenbom.

⁶ I *Almanach vétérinaire* 1782-1790, 1792, s. 61, är Lenbom upptagen i förteckningen över veterinärer: »Lembon, à Bauvais, département de l'Oise. Il a la médaille.»

för det nedan citerade brevet), endast ett par månader efter sin gamle vän och lärare Philibert Chabert. Han testamenterade sin *Bibliographie vétérinaire*, sina övriga handskrifter och sitt veterinärmedicinska bibliotek till Uppsala universitetsbibliotek. Därmed rehabiliterade han sig sent omsider inför sin alma mater i Uppsala, där han en gång påbörjat men aldrig avslutat sina medicinska studier. Hans gamle lärare arkiater von Linné fick aldrig uppleva denna av en minnesgod elev i form av en storartad bok- och manuskriptdonation mot det gamla lärosätet visade uppskattning. Tyvärr har det inte varit möjligt att spåra detta testamente,⁷ men ett brev av den 18 november 1814 från mären i Beauvais till Uppsala universitets bibliotekarie P. F. Aurivillius ger klart besked om dess innehåll.⁸ Brevet är nämligen en avi till försändelsen med Lenboms bibliotek, och mären säger där uttryckligen, att »denna lån innehåller alla de saker, som testamenterats till nämnda [Uppsala] universitet av framlidne herr Lenbom genom hans egenhändiga testamente av den 30 oktober 1806».

Först ett drygt år senare anlände den stora låren med böcker och handskrifter till Uppsala. Aurivillius har antecknat: »1815 Dec. 18. Betalt till Tottie och Arfvidsson i Stockholm utgifter för den Lån, som ifrån Paris blifvit hitskickad innehållande de af Herr Lehnбом till Bibliotheket skänkta Böcker in Arte Veterinaria — 30 Rdl. 42 sk. 3 r[unstycken]. 1815 Dec. 20. Frakt för samma Kista från Stockholm med 2 hästar — 8 Rdl. 4 sk.»⁹ I universitetsbiblioteket har handskrifterna, med undantag av den ståtliga veterinärbibliografien i grönt skinnband (U 270), katalogiserats i ämnesgruppen D, naturalhistoria, medicin etc.¹ (Bilaga 1.) De tryckta arbetena placerades småningom, efter universitetsbibliotekets inflyttning i Carolina rediviva, ut på avdelningarna veterinärmedicin, krigsväsen, medicinska tidskrifter etc.

Sitt bibliotek höll Lenbom synbarligen i god ordning. Hans enkla exlibris² finns i varje bunden volym, men saknas ofta i de häftade. Intressant vore att taga närmare kännedom om biblioteket i dess helhet, men en sådan undersökning faller utanför ramen för denna uppsats. Då emellertid de

⁷ Förfrågan hos Direction des Services d'archives de l'Oise i Beauvais har givit negativt resultat. (Brev till G. Thimon 5.6.1969.)

⁸ UUB, Bibl. ark. M 5 a [Lenbom]. Av miss-tag har jag citerat brevets datum felaktigt i min uppsats *Glimtar från den gamla nationsmatrikeln*. (Holmiana, 1967, s. 22.)

⁹ UUB, Bibl. ark. E 10.

¹ »Hur ha dessa handskrifter hamnat i UUB?» frågar den eljest kringsynte Otto Walde i sin katalog över svenska privatarkiv. I detta fall

har han således inte konsulterat bibliotekets serie donationsbrev och andra förvärvshandlingar. Han säger vidare att de delvis tycks innehålla »studicanteckningar från La Rochelle 1763, Lyon 1764 och Montpellier 1773». Det är riktigt, dessa anteckningar utgör Lenboms observationer i samband med besök på egen hand i stallar och ladugårdar i trakterna kring dessa städer.

² Okänt för C. M. Carlander, *Svenska bibliotek och exlibris*.

Lenboms exlibris.

däri ingående arbetena till största delen saknas i de tryckta katalogerna över våra veterinärmedicinska specialbibliotek i Skara och i Stockholm, har det ansetts vara av värde att till uppsatsen foga en förteckning över denna »donatio Lenbomiana» (som den uttryckligen kallas) i Uppsala universitetsbibliotek. (Bilaga 2.)

Till slut några ord om den person, som efterlevde Lenbom. I borgmästarens i Beauvais ovan anförda brev nämns som Lenboms arvinge en mademoiselle Seele. Hon är med all säkerhet identisk med Lovisa Charlotta Seele, född den 16 januari 1767, dotter till Lenboms kusin på moderns Maria Kohl i hennes äktenskap med grosshandlaren i Stockholm Carl Wilhelm Seele (1707-1784). Sedan hennes mor gått bort 1802, och hennes bror, protokollsekreteraren Carl Wilhelm Seele avlidit året därpå, stod hon av allt att döma tämligen ensam i livet. Jag vill därför gärna förmoda att hon under Lenboms sista år vårdade sin släkting och förestod hans hus.³

Bilaga 1

LENBOMS HANDSKRIFTER

Ur Uppsala universitetsbiblioteks handskriftskatalog

Concepter och Samlingar till G. Lenboms Bibliographie Vétérinaire. Fol.
D 1350 a.

28 Häftet. Det första: Augéologie du Cheval. Qu. *D 1350 b.*

7 Häftet. Det första: Eléments de l'Art Vétérinaire. Qu. *D 1350 c.*

³ Denna uppsats inlämnades till sättningsinnan senaste årgång (1971-72) av Lärdomshistoriska samfundets årsbok *Lychnos* utkommit av trycket. I nämnda publikation återfinns en grundlig studie över Peter Hernquist författad av Henrik Sandblad, där denne i samband med redogörelsen för Hernquists studievistelse i Frankrike även nämner Lenbom och ger för uppfattningen av dennes person in-

tressanta, hittills okända upplysningar (s. 11 f., 14). Av för ovanstående uppsats särskilt intresse är vad Sandblad (s. 12) skriver om den i Lyon bosatte store bibliofilen Pierre Adamoli, »i vars jättelika boksamling Hernquist har funnit det största botaniska bibliotek han dittills sett». Kanske vi här ha en viktig impuls och även källa till Lenboms bibliografiska arbete? — *Red:s anm.*

- Table alphabétique des Auteurs et des Ouvrages cités dans la seconde Lettre de Mr. Amoureux Fils. Montpellier 27 Janvier 1773. Qu. *D 1350 d.*
- Cours des operations de M. Fleurant. Qu. *D 1350 e.*
- Hippostéologie, Myologie du Cheval och Splachnologie. Oct. *D. 1350 f.*
- Formules médicinales pour l'école royale vétérinaire. 8:o. *D 1350 g.*
- Observations sur les chevaux. (Anteckningar om hästen ur veterinärmedicinsk och stuterisynpunkt. Fr. slutet af 18 seklet) på franska. Fol. *D 1351.* [Innehåller även brev till Lenbom från C. Bourgelat och Ph. Chabert.]
- Bourgelat. Formules médicinales adoptées dans le traitement des maladies du cheval. Copie par G. Lenbom. Fol. *D 1356 a.*
- Lenbom, G., Observations générales sur le cheval, sur le bœuf etc. — Diverse excerpter. *D 1356 b.*
- La Ferrure. [I titeln till detta häfte:] »copié en 1767, par Gustaf Lenbom, Suédois, Chef des Hôpitaux à l'Ecole Royale Vétérinaire d'Alfort près Paris». *D 1380.*

Bilaga 2

LENBOMS TRYCKTA BÖCKER

Ur Uppsala universitetsbiblioteks inventarium, del VII

- Abrégé hippostéologique. S.l. et a. 1.
- Almanach vétérinaire. Année 1782. Paris 1782. 2.
- Nouv. éd. Années 1782–1790. Paris 1792. 3.
- Pierre Joseph Amoureux*, Lettre d'un médecin de Montpellier à un magistrat de la cour des aydes sur la médecine vétérinaire. S.l. et a. 4.
- Seconde lettre d'un médecin de Montpellier à un magistrat de la cour des comptes etc. contenant la bibliothèque auteurs vétérinaires. S.l. et a. 5.
- Antonio de Arriques*, L'art de panser et de guérir toutes les maladies des chevaux. Troyes s.a. 6.
- F. Aygalenq*, Aperçu général sur la perfectibilité de la médecine vétérinaire et sur les rapports qu'elle a avec la médecine humaine. Paris 1801. 7.
- Frédéric Carl de Baer*, Recherches sur les maladies épizootiques. Paris 1776. 8.
- Denis Barberet*, Mémoire sur les maladies épidémiques des bestiaux. Paris 1766. 9.
- Jean Bartlet*, Le gentilhomme maréchal. Tiré de l'anglois. Paris 1756. 10.
- N. Beaugrand*, Le marechal expert traitant du naturel et des marques des beaux et bons chevaux de leurs maladies et remèdes d'icelles. Rouen s.a. 11 a.
- A. Beaumont ainé*, Avis sur la maladie épizootique qui se manifeste dans les chevaux de l'armée du Rhin. Augsburg 1800. 11 b.

Henry Bergeret de Frouville, Equitation militaire ou manière de dresser les chevaux. Trad. de l'anglais. Londres & Paris 1784. 12.

Delabère P. Blaine, Notions fondamentales de l'art vétérinaire. Trad. de l'anglais. 1-3. Paris 1803. 13.

Jean-François Le Mouton de Boisdeffre, Principes de cavalerie. Paris 1788. 14.

Claude Bourgelat, Démonstrations élémentaires de botanique à l'usage de l'Ecole royale vétérinaire. 1-2. Lyon 1766. 15.

— *Elémens de l'art vétérinaire. De la conformation extérieure des animaux etc.* Paris 1768. 16.

— *Elémens de l'art vétérinaire. Essai sur les appareils et sur les bandages propres aux quadrupèdes. A l'usage des élèves des écoles royales vétérinaires.* Paris 1770. 17.

— *Elémens de l'art vétérinaire. Précis anatomique du corps du cheval.* Paris 1769. 18.

— *Elémens de l'art vétérinaire. Précis anatomique du corps du cheval.* Ed. 3. 1-2. Paris 1798-1799. 19.

— *Elémens de l'art vétérinaire.* Ed. 5. Paris 1803. 20.

— *Eléments de l'art vétérinaire ou traité du choix des chevaux.* Paris 1769. 21.

— *Eléments d'hippiatrique ou nouveaux principes sur la connoissance et sur la médecine des chevaux.* 1-3. Lyon 1750-1753. 22.

— *Essai théorique et pratique sur la ferrure. A l'usage des élèves des écoles royales vétérinaires.* Paris 1771. 23.

— *Matière médicale raisonnée à l'usage des élèves de l'Ecole royale vétérinaire.* Lyon 1771. 24.

— *Matière médicale raisonnée ou précis des médicamens considérés dans leurs effets, à l'usage des élèves de l'Ecole royale vétérinaire.* Lyon 1765. 25.

— *Le nouveau Newcastle ou nouveau traité de cavalerie.* Lyon 1771. 26.

Louis de Boussanelle, Observations militaires. Paris 1761. 27.

J. G. Boutrolle, Le parfait bouvier. Rouen 1766. 28.

[*Argentero de Brézé*], *Essai sur les haras ou examen méthodique des moyens propres pour établir, diriger et faire prospérer les haras.* Paris 1769. 29.

Giovanni Brugnone, Trattato delle razze de cavalli. Torino 1781. 30.

Pierre-Joseph Buchoz, Dictionnaire vétérinaire et des animaux domestiques. Nouv. éd. 1, 3-6. Paris 1775. 31.

— *Médecine des animaux domestiques.* Paris 1783. 32.

— *Mémoires vétérinaires sur la manière de réduire les fractures des jambes des chevaux et autres grands quadrupèdes.* Paris 1806. 33.

[—] *Traité économique et physique du gros et menu bétail.* 1. Paris 1778. 34.

Philibert Chabert, Des organes de la digestion dans les ruminans. S.l. 1787. 35.

— *Instruction sur la manière de conduire et gouverner les vaches.* Paris 1785. 36.

— *Instruction sur les moyens de s'assurer de l'existence de la morve.* Ed. 2. Paris 1790. 37.

— *Traité de la gale et des dartres des animaux.* Paris 1787. 38.

— *Traité des maladies vermineuses dans les animaux.* Paris 1782. 39.

- Traité du charbon ou anthrax dans les animaux. Paris 1782. 40.
- Traité théorique et pratique sur l'engraissement des animaux domestiques. Paris 1805. 41.
- , — Ed. 2. Augm. d'une seconde partie par C. P. Lasteyrie. Paris 1806. 42.
- & C. M. F. Fromage, Des lois sur la garantie des animaux. Paris 1804. 43.
- & — Des moyens de rendre l'art vétérinaire plus utile. Paris 1805. 44.
- se även nr 72.
- Victor Collot*, Essai sur la manière de relever les races des chevaux en France. Paris 1802. 45.
- Pieter Almanus van Cour*, Toevlugt ofte heylsame remedien voor alderhande siektens en accidenten die de paarden soudan kunnen overkoomen. Amsterdam s. a. 46.
- Louis Jean Marie Daubenton*, Instruction pour les bergers et pour les propriétaires des troupeaux. Paris 1782. 47.
- Delcampe*, L'art de monter à cheval. Ed. 2. Paris 1664. 48.
- J. T. Desmars*, Lettre à M*** sur la mortalité des chiens dans l'année 1763. Paris 1767. 49.
- Mémoire sur la mortalité des moutons en Boulonnois. Paris 1767. 50.
- Antoine Louis Devillaine*, Tableau des maladies aiguës et chroniques, qui affectent les bestiaux de toute espèce. Neuchâtel 1782. 51.
- Dupaty de Clam*, Traités sur l'équitation. Paris 1771. 52 a.
- Eisenberg*, Anti-maquignonage pour éviter la surprise dans l'emplette des chevaux. Amsterdam & Leipzig 1764. 52 b.
- Gabriel Fabricy*, Recherches sur l'époque de l'équitation et de l'usage des chars équestres chez les anciens. 1—2. Marseille & Rome 1764. 53.
- Pierre Flandrin*, Mémoire sur la possibilité d'améliorer les chevaux en France. Paris 1790. 54.
- Précis de la connoissance extérieure du cheval. S.l. et a. 55.
- Prospectus d'une association qui aura pour objet l'amélioration et la multiplication des chevaux en France. S.l. et a. 56.
- se även nr 72.
- C. M. F. Fromage-Defeuillé*, Correspondance sur la conservation et l'amélioration des animaux domestiques. S.l. 1810. 57.
- Traité des fractures dans les animaux domestique. Paris 1811. 58.
- se även nr 43.
- François A. de Garsault*, Le guide du cavalier. Paris 1770. 59.
- J. B. Gohier*, Mémoires sur les causes qui dans la cavalerie donnent lieu à la perte d'une grande quantité des chevaux. Lyon 1804. 60.
- Grignon*, Observations sur les épizooties contagieuses. Londres & Paris 1776. 61.
- Louis Furcy Grogner*, Faits d'anatomie pathologique et de clinique les plus remarquables, recueillis à l'Ecole imperiale vétérinaire de Lyon. S.l. et a. 62.
- Notice historique et raisonnée sur C. Bourgelat. Lyon 1805. 63.
- George Guillet de Saint-George*, Les arts de l'homme d'épée ou le dictionnaire du gentilhomme. Haye 1680. 64.
- Johan Georg Hartmann*, Traité des haras, avec un traité des mulets. Trad. de l'allemand par M. Huzard. Paris 1788. 65.

- Hurel*, Traité du farcin, maladie des chevaux. Ed. 3. Amsterdam 1775. 66.
- Jean Baptiste Huzard*, Essais sur les eaux aux jambes des chevaux. Paris 1784. 67.
- Instruction sur l'amélioration des chevaux en France. Paris 1800. 68.
- Mémoire sur la péripneumonie chronique. Nouv. éd. Paris 1800. 69.
- se aven nr 72.
- Instruction sur les haras. Paris 1782. 70.
- Instruction sur les moyens de s'assurer de l'existence de la morve. S.l. et a. 71 a.
- Instructions aux élèves sur la manière et sur les raisons d'opérer dans la ferrure. Lyon 1762. 71 b.
- Instructions et observations sur les maladies des animaux domestiques. Années 1791-1795. Ed. de Ph. Chabert, P. Flandrin & J. B. Huzard. Paris 1791-1795. 72.
- Instructions sur les soins à donner aux chevaux pour les conserver en santé sur les routes et dans les camps. Paris 1794. 73.
- Esprit Paul de Lafont-Pouloti*, De la régénération des haras. Paris & Versailles 1789. 74.
- Mémoire sur les courses de chevaux et de chars en France. Paris 1791. 75.
- Nouveau régime pour les haras, Turin 1787. 76.
- Etienne Guillaume Lafosse*, Observations et découvertes faites sur des chevaux avec une nouvelle pratique sur la ferrure. Paris 1754. 77.
- Traité sur le véritable siège de la morve des chevaux et les moyens d'y remédier. Paris 1749. 78 a.
- Philippe Etienne Lafosse*, Cours d'hippiatrique ou traité complet de la médecine des chevaux. Paris 1772. 78 b.
- Dictionnaire raisonné d'hippiatrique, cavalerie, manège et maréchallerie. 1-4. Paris 1775. 79.
- Manuel d'hippiatrique. Ed. 3. S.l. 1803. 80.
- Observations et découvertes d'hippiatrique. Paris 1801. 81.
- N. G. Langlois & J. F. Lévesque*, Notice descriptive de l'école vétérinaire d'Alfort et la description du cabinet. Paris 1805. 82.
- Jean Lompagieux Lapole*, Observations relatives à la santé des animaux ou essai sur leurs maladies. 1-2. Paris 1788. 83.
- C. P. Lasteyrie*, se nr 42.
- J. F. Lévesque*, se nr 82.
- M.D.D.M.*, Lettres écrites à M. L.***. Contenant des observations sur l'épizootie qui ravage les provinces meridionales de la France. Genève 1787. 84.
- Louis de Maleden*, Plan organique, dans lequel on indique les moyens nécessaires à employer pour relever les haras et les manèges en France. Versailles & Paris 1805. 85.
- Réflexions sur la réorganisation des haras, l'amélioration des chevaux et le rétablissement des manèges. Versailles & Paris 1803. 86.
- Manuel de la fille de basse-cour. Paris 1787. 87.
- Médecine des chevaux à l'usage des laboureurs. Paris 1763. 88.
- Mémoire sur les haras et sur les moyens de les régénérer. Paris 1800. 89.
- Alexander Monro*, Traité d'anatomie comparée. Publ. par son fils Alexander Monro. Nouv. éd. Paris 1786. 90.

- Mottin de la Balme*, Elémens de tactique pour la cavalerie. Paris 1776. 91.
- Jean Jacques Paulet*, Recherches historiques et physiques sur les maladies épizootiques. 1-2. Paris 1775. 92.
- Johann Conrad Peyer*, Merycologia sive de ruminantibus et ruminatione commentarius. Basileæ 1685. 93.
- de Préseau de Dompierre*, Traité de l'éducation du cheval en Europe. Paris 1788. 94.
- Question sur un point d'économie rustique qui tient à l'agriculture générale. S.l. 1785. 95.
- Recherches, mémoires et observations sur les maladies épizootiques de Saint-Domingue, recueillis et publiés par le Cercle des philadelphes du Cap-François. Cap-François 1788. 96.
- Recueil de deux ouvrages relatifs à la Médecine vétérinaire. Paris 1776. 97.
- Réflexions sur la maladie, qui à commencé depuis quelques années à attaquer le gros bétail en divers endroits de l'Europe. Par la Société de médecins de Genève. Paris 1745. 98.
- Règlements pour les écoles royales vétérinaires de France. Paris 1777. 99.
- Remarques sur l'instruction de M. Daubenton pour les bergers et pour les propriétaires de troupeaux. Amsterdam & Paris 1785. 100.
- Réponse à la nouvelle pratique de ferrure par les maîtres maréchaux de Paris. Paris 1758. 101.
- François Robichon de la Guérinière*, Ecole de cavalerie contenant la connoissance, l'instruction et la conservation du cheval. 1-2. Paris 1756. 102.
- Elémens de cavalerie. Nouv. éd. 1-3. Paris 1768. 103.
- Ronden l'ainé*, Observations sur des articles concernant la maréchallerie, insérés dans le Dictionnaire encyclopédique. Paris 1758. 104.
- Saboureux de la Bonnetrie*, se nr 112.
- Johann Baptist Michael Sagar*, Libellus de aphtis pecorinis. Viennæ 1765. 105 a.
- Gaspard de Saunier*, L'art de la cavalerie ou la manière de devenir bon écuyer. Amsterdam & Berlin 1756. 105 b.
- Johann Sind*, L'art du manège pris dans ses vrais principes, suivi d'une nouvelle méthode pour l'embouchure des chevaux. Vienne 1774. 106.
- Manuel du cavalier. Ed. 2. Paris 1766. 107.
- Sur le haras du Pin, ou de la ci-devant Normandie. Failais & Paris 1803. 108.
- Henri Alexandre Tessier*, Observations sur plusieurs maladies de bestiaux. Paris 1782. 109.
- Charles Victor Thiroux*, L'Ecuyer consultant. Paris 1790. 110.
- Traité d'équitation, d'après les principes de M. Arnofe. 1-2. Paris 1780. 111.
- Traduction d'anciens ouvrages latins relatifs à l'agriculture et à la médecine vétérinaire. Par M. Saboureux de la Bonnetrie. 1 Cato. 2. Varro. 3-4. Columella. 5. Palladius. 6. Vegetius. Paris 1771-1775. 112.
- Traité contenant les remèdes pour les maladies des bestiaux. Lyon 1714. 113.
- Vaillant de St. Denis*, Recueil d'opuscules sur les différentes parties de l'équitation. Versailles et Paris 1789. 114.
- A. de Weyrother*, L'utile à tout le monde ou le parfait écuyer militaire et de campagne. 1-2. Bruxelles 1767. 115.

- Félix Vicq-d'Azyr*, Exposé des moyens curatifs et préservatifs qui peuvent être employés contre les maladies pestilentiellles des bêtes à cornes. Paris 1776. 116.
- Charles Ant. Villbourg*, Médecine vétérinaire ou instruction au laboureur sur la manière de connoître et de guérir les maladies de son bétail à cornes et de ses brebis. Trad. de l'allemand. Berne 1785. 117 a.
- de Villers*, L'art de panser et de guérir toutes les maladies des chevaux. Paris 1758. 117 b.
- Vincent*, Des proportions géométrales et des aplombs de taureau. Paris 1785. 118.
- Du cheval. Paris 1786. 119.
- Examen du cheval écorché antique. Paris 1784. 120.
- Louis Vitet*, Médecine vétérinaire. 1-3. Lyon 1771. 121.
- [*Arthur Young*], Le guide du fermier. 1-2. Paris 1770. 122.

Summary

GUSTAF LENBOM A Neglected Pupil of Linnaeus and His Donation to the Uppsala University Library

By

GÖSTA THIMON

In 1763, three young medical students were sent, partly through the agency of Linnaeus, to the veterinary college newly founded at Lyons by Claude Bourgelat to learn the elements of veterinary science. Two of them, Peter Hernquist and Sven Falander, returned after a few years to their native country, where Hernquist especially did pioneering work as "the father of Swedish veterinary medicine". The third, Gustaf Lenbom (1740-1814), remained in France, where he had a fine career in his profession. He received a gold medal, a responsible post in the Royal Regiment of Guards, a Royal commission to purchase horses in North Africa and finally the chair of farriery at the veterinary college at Alfort near Paris. After resigning from this post, he moved to Beauvais, where he set up a private practice and became engrossed in the history of veterinary medicine. One result of these studies is a manuscript folio of 468 pages, containing an impressive list of literature on veterinary medicine up to the beginning of the 19th century. At his death, Lenbom bequeathed this bibliography and other manuscripts on the subject (Appendix 1), together with a collection of printed literature on veterinary medicine (Appendix 2), to the Uppsala University Library, in which the *donatio Lenbomiana* forms an important collection of material for studies in the history of veterinary medicine.

Författarens adress: Förste biblioteksassistent Gösta Thimon,
Storgatan 4 A, 753 31 Uppsala.

Mas.

Femina.

Motacilla suecica. Linn. Syst. p. 187. n.º 24.

CARL-OTTO VON SYDOW

Rudbeck d. y:s dagbok från Lapplandsresan 1695

Med inledning och anmärkningar. 2

- — — [33r] så myckit jag kunde märka af compassen, som jag e som oftast uppå såg, intet så långt wester åth som det wäl på landtkartorna är satt, utan rätt vestnordan, der det likwist står på dem i fult wester, och kommer intet watnet i detta träsk och i Torne flod ifrån Norje, som några sig wäl
- 5 inbilla, utan ifrån fiällen som höra under Swerjes krono, skilliandes Swerje ifrån Norje. Och ifrån desse fiällen som äro emillan Swerje och Norje falla både några strömar hit sö[33v]der åth så wäl som och några in i Nörje och Westerhafwet och west nordan åth. Ty skulle Torne flod komma utur Norje, så skulle watnet stiga up mot sin natur öfwer fiällryggen, det som ei
- 10 kan skie. Wid detta träsket på öster nor sidan finnes treflig myckit skifwer sten mörkgrå, hwilken låter öfvermåttan lätt klifwa sig i stora skifwor, 10 å 12 alnar långa och intet öfwer 1 tum tiocka. Och kunde man der få dem så tunna som en någonsin wille. [34r] Finnes och här allahanda wackra, randiga och spreckluga figurerade stenar, af hwilka jag och en hop samlat,
- 15 som bättre kunna wisas än beskrifwas. Sedan och många wackra foglar, ibland hwilka särdeles woro rara och sköna en liten fogel, den jag skiöt tillika med honan wid Thara koski, der håparna dragas öfwer, och hade han en lazurblå krage under halsen och der omkring gult, elliest brunachtig, men honan i stället för det blå hwit fläck med litet gulachtigt omkring,
- 20 honom elliest i alt annat lik. Denna fogel, som [34v] han är myckit rar och af ingen för, det jag kan finna, beskrifwin eller aftagen, tyckes mig den och intet kunna få rarare namn, än att han af vår allernådigste konungs höga och stora namn kallas Avis Carolina, bärandes och Kongl. Maits liberi uppå sig, som är blått och gult. Utaf snöripor wankade här och nog, hwilka
- 25 om sommaren äro bruna, under wingarna hwita, tagandes den [35r] bruna färgen alt mer och mera af, ju längre det lider med sommaren. Ty är jag intet af en mening med dem som mena, att de blifwa bruna då först, när de fält sin hwita fiädrar, emedan de intet rugga eller fälla sina winter fiädrar för än Jacobsmässotiden, då de likwist redan länge warit bruna. Utan jag
- 30 håller före att sielfwa fiädrarna ändras, så att de som om wintren warit
- Torne
träsk ligger
galit på land-
kartan
- Floderna
komma ifrån
fiällen och in-
tet från Norje
- S[k]ifwersten
- Stenar och
foglar
- Avis Carolina
- Snöripor

hwita blifwa mot wåren bruna, hwarföre och i de jag låtit af^[35v]rita samma fiädrar woro halfparten hwita och halfparten bruna. Och finnes der uppe tvenne slag af desse. Det ena kallas fiällripor och det andra ripor. Fiällriporna synnas wara litet större och brunare till färgen. Bägge slagen löpa på marken som åkerhöns och sättia sig intet gärna up uti trån, om icke 5 då när de willia lära sina ungar flyga, hålla elliest mycket till uti myror, der sälg och wide myckit växer.

[36r] Åtskillige rara örter fan jag och på denna vägen här och där, hwarest wi lade till land. Och ibland andra en stor myckenhet af hel gula violer, särdeles wid ändan på Torne träsk, der man går up. Och woro de in- 10 tet aldeles utan lucht, fast den war något swag, dock angenem. Der växte och tvenne slag utaf Pinguicula, blå och whit, bägge rätt stora, af hwilka ingendera här finnes. En mindre art kom jag och öfwer straxt wid Tharra koski, [36v] så och af Erica eller liung tvenne slag hel rare. Thalictrum omnium minimum. Saniculæ species, Sedum flore purpureo. Af Acetosa 15 eller syra sökte jag och up fyra à 5 slag, ibland hwilka ett med rundachtiga blad, åtskild dok i från den romerska, som och hafwer runda blan, är hel rar. Äfwen fan jag och på holmen emillan Thara koski och sielfwa träsket ett slags blåbär aldrig för beskrifne eller af någon aftagne. Sedan och ett slags [37r] enbär, hwilkas löf eller blad äro helt åthskilde ifrån de här wäxa. 20 Samlade jag och här några Salicis species eller arter af sälg, som hwarken här wäxa eller till förene af någon äro nämnde, mindre beskrifne. Och är icke eller Lapeland på örter så fattigt som Prof. Scheffer det gör i sin Laponia av Olao Petri förledd, säjandes att i lappmarken intet skall växa öfwer 80 slags gräs, der jag likwisst den korta tiden jag der war och ändå 25 som hastigast den genom reste fan [37v] öfwer 300, dem jag och alla up-teknat. Och twiflar jag intet, der wäderleken mera mig gynnad och en war-mare sommar warit och tiden tillåtit, att jag dubbelt så många funnit. Och är det skada att så många wackra örter skola der så obekante ligga.

Den 4 jul. kommo wi äntelig till ändan på träsket, hwarifrån då redan 30 alla lappar gifvit sig på vägen åth Westerhafwet, dit wi oss hade gärna sedt att komma, hwarför wi och läto en af våre ror^[38r]karlar gå ett stycke wäg in i skogen och sökia up någon lap, effter jag der fick höra tekn af hundar som skiälde i skogen, hwaraf jag dömde folket intet wara långt borta. Desse hade och några stycken lappar med rhenar till oss. Men som de då gjorde 35 oss den vägen så öfvermåttan swår eller snarare aldeles omöjelig, af vårt egit rodarfolk finnarne tillförene dertill intalte, måtte wi wända om igen. Och seglade så den 5 jul. från öfwersta [38v] ändan på träsket och kommo den 10 till Torne tillbaka igen, och hafwa wi wäl på tre eller 3 1/4 dag

Fiällripor

Gula violer

Pinguicula

Syra

Rara blåbär
och enbärMånga Salicis
species80 slags gräs
af SchefferFinnarna
sökte upp lap-
parnasom gjorde
vägen öfwer
omöjeligden 5 seglade
wi tillbaka
igen

kunnat gjort den samma vägen uth före hwartill wi öfwer 14 dagar arbetade på upføre. Hwar af man och nogsamst kan säga den flodens hastiga lopp.

Den 11 reste wi straxt ifrån Torne igen tillbaka till Lule med inspecto-
 5 ren Samuel Stigman, alt inom skiärs. Och ehuruwäl i vägen [woro] många holmar som wij här och där tillade, fans [39r] dock på dem intet något särdeles rart, förutan några wackra fiärillar, ibland hwilka en särdeles war skiön, hel swart och hwitspräcklig. Elliest förtälde mig Erich Ersson i Avanbyn, att här och der i skogen finnes åthskilliga ättebackar. Och wiste de på
 10 denna vägen nog att tala om jettar, som i fordna tider der warit. Elliest blifwer folket kring Lule så wäl som kring Torne myckit gammalt. Och war Anders Olson i Sundby som ännu lefde 105 åhr. Och war tolken[?] [39v] Hans Clemdssons swärmoder för någon tid sedan död 120 åhr, en bonde i Pajala, som begrofs när wi därigenom reste, 110, en lapp Kionken
 15 benämd, som ännu lefwer, sades och wara 120 åhr, och Matz Ivarson 150 och lefwer ännu. Och denna är den samma som i fiol skulle hafva spått, att wi skulle till den 3. storbonden i åhr komma up till hyttan Qwickloch, det icke allenast inspectoren Sadlin der uppe wid grufwan utan och [40r] lapp profossen Nils Andersson och andra berättade. I vägen woro wi till Lax-
 20 holmen, der det stora kungsfisket är. Och lät jag der skiära up en lax, rätt som de fingo honom up uhr watnet, till att se utaf hwad wärde deras tal skulle wara som säga, att laxen ingen orenlighet eller någon ting hafwer i sina tarmar, hwilket dock fans wara falskt. Men de lära wara bedragne derutaf [40v] att de tagit sielfwa swalget, som går tämmelig långt neder,
 25 för tarm, hwilket intet annars kan wara än tomt. Men hwad om hans hierta berättas, att det skall sedan det är utur honom uthtagit myckit länge röras, det är sant nog. Men det sker och på flera diur. Och är det artigt med laxen när han stiger upføre en fors eller elf, kan han på 8 dagar intet offta göra öfwer $\frac{1}{4}$ mil, ståendes här och der många gånger [*lucka i handskriften*]
 30 [57r] Och som mig i sanning berättades, skall den rhen som gjälder är så wäl dem fälla, som ballren eller den som intet gjälder är, och växa på bägge igen. Och det så snart de gamla falla af. Dock med den åthskilnaden, att de skola då wara der uppe uti lappmarken; men är det så att de föras hit neder eller elliest till andra främmande orter skier sådant intet. Utan fälla de då
 35 en gång sina horn, växa de intet mera igen, och komma de hit neder med fulla horn, skola de eller intet [57v] giärna fälla dem mer. Ty renen sörjer och trängtar myckit effter sitt födsloland. Hwarwid och det är till märkian- des att han altid giärna, när han kommer ifrån hopen och tappas bort, löper emot wädret, så att den som will söka honom då igen söker honom fåfengt

den 11 från Torne

På holmarna mellan Torne och Lule intet särdeles

Ättebackar

Der uppe gammalt folk

Matz Ifvarson

Laxholmen

Laxen hafwer orenlighet i tarmarna

Laxens stiggande up i forssarna

[Renarna] på hwilka hornen växa igen och affalla

Löper emot wädret

Deras spis och
mat

på de ändar som då ligga ifrån wädret den tid han bort kom, om det icke i medlertid sig ändrat. Hwad elliest renarnas spis anlangar, äta de intet bara mossan utan och särdeles löf af små säl, som och endast utaf alla träarter växer uppe uti fiällen, [och] alla [58r] handa slags goda örter och gräs, särdeles om sommaren, ja icke gräs allena utan och åthskilliga swam- 5 par, större och smärre, särdeles de wi här kalla riskor, dem och annan boskap i Westerbotn mycket förtära. Och sökes ofta sådana upp af bönderna, när deras kretur äro siuka, och hackas ibland fodret, hwar af de finna hos dem en märkelig ändring. Och är det märkeligt, att ehuruwäl de om sommaren få allahanda slags goda gräs till öfwerflöd, äro de likwäl då aldrig 10 feta som om vinteren, hwil[58v]ket jag intet kan se komma utaf [anuat] än att de af hetan och myggorna samt bromsarna så twingas om sommaren, att de intet kunna taga hull. Och är där ett slags bromsar som göra sig bo i skinnet på dem och mycket dem plåga. Men om vintern äta de den hwita mossan, så länge snön är intet kommen någon skara uppå eller fallen 15 tiockare än de med fötterna kunna slå och arbeta sig igenom. Men der så är, att de dit intet komma, gripa de till den grå och swarta mossan, som hänger lika såsom [skägg? *hål i papperet*] ifrån [59r] tall, gran och biörkqwistarna och kallas laf. Kunna de och få tillfälle att komma öfwer menskiowatn och det slicka, äro de derpå och mycket giriga, det jag med egna ögon 20 sedt och ehrfarit. Och är det underligt, att de så wäl wetta skillia åth sina husbönders hundar och folk. Ty när de skola drifwas hem och töra wara öfwer några hundrade tillsammans, warandes 2 eller flera husbönder till dem, weta de så wäl att skillias åth och söka sin wallbagge, att [59v] den ena renen skall intet gärna gifwa sig till en annan hop. Det andra willia till- 25 skrifwa hundarnas snällhet att söka den uth, men mig tyckes likare wara att renarna sielfwa detta bör tillägnas, som lära höra och wäl känna sina hundars skall och wallbagges röst. Renkalfworna hafwa en låt när de willia di, blifwa glömde eller komma ifrån sina vajor aldeles som våra swijn, låtan[60r]des off, off, så att om man dem intet såg, skulle de wäl hållas der- 30 före. Uti rens beskrifning hos Cl. Scheffer felas elliest ibland annat det, att han hwarken nämner om den klöfwen som sitter bak uth ej eller uti sin afritning den märker, hwilken dock mycket hielper renen, så när han går som när han springer, att han icke så lätt må skrinna eller stapla, hwarföre han och är tämmelig stadig på foten. Ty fast han än går under en swår 35 börda nog, så skall han ändå aldrig gärna [60v] halta eller slinta.

Laf

Deras kien-
ning

Renkalfwar-
nas låth

och 3 klöfwar

Renens sta-
dighet i
gående

Och kan en ren om sommaren rå med att bära några mil om dagen en tyngd af 4 lispund, utan att han då är öfwerlastad, ja och wäl 5, men det tillåta eller intet lapparna gärna. Kunnandes renen som de säja dermed

intet hålla långt uth. Men om wintern är ett wanligt lass för honom att draga och springa med offta en pulka, sådan som en åker i, eller acki, som brukas allenast till lass, 8 lispund, ia och [61r] wäl 10, om nöden så fodrar, men 12 är nästan för myckit. Och kan en rhen intet gärna springa om da-
 5 gen med en karl, der han icke blifwer för hårdt jagad, öfwer 14 à 15 mil, och får han då hwila sig något och wäl äta, kan han den andra dagen wåga det samma, men elliest skall han snart nog gifwa öfwer. De lappar som ligga kring grufworna äro lagda i håll. Och arbetar ett helt håll med 60 renar om åhret, ett halfft med 30, eller så [61v] många foror med malm till räknandes, och hwad lappen intet hinder på ett åhr, kan han föra det andra. Och
 10 en lapp som ligger i helt håll, när han arbetat sitt håll uth eller fört 60 lass malm eller matwaror till magasinet, 5 mil emillan grufwan neml. och hyttan, får han 8 lispund miöl, 1 w salt, 4 aln. tobak, 8 aln. walmar och en oxehud oberedd. Och blifwer så fri på en wiss tid, till det således gått omkring
 15 och kommer till honom igen. Och när hållappen intet hinder med, måste skattlappen taga emot [62r] som får emot hållappen halfwparten för lika körssel.

Förutan renar, wille och tamde, så wanka och i lappmarkerna många andra fyrfota diur, såsom biörnar, wargar, jerfwar (på tyska Vielfras och
 20 intet som Cl. Schefferus will Wildfras. Ty han hafwer sitt namn af det han äter myckit och intet der af att han äter allahanda wilt, warandes biörnen och wargen då så när om det namnet som han), lo, mårdar och i Kimi lappmark ibland sablar. Röda, blå, hwita och swarta räfwar, ibland och korsräfwar. Röda ikornar som blifwa om wintern grå, såsom hos oss, sedan och
 25 röda med whit ring kring halssen, ja och hel hwita, men desse äro myckit rara att få se, hermelin eller lekat, hwilka om somarn [62v] äro bruna och under buken allenast hwita men om wintern krithwita. Och är det sant, som Olaus Magnus om desse skrifwer, att de sin lektid lukta träffelig starkt och illa. Det jag sielf och fick förnimma, i det en i Torne elf kom simman-
 30 des till vår håp, och när han blef uptagen luktade den så starkt, att man hafwer måst rymma boten, der man icke stängt honom afsides. Men der hos är det och aktandes att han des emillan luktar [63r] öfwermåttan wäl, särdeles skinnet, när det af honom flått är, ja aldeles såsom en dessmanskatta, dock intet så starkt utan swagare. Och draga desse diur sig hopetals
 35 ibland öfwer till Ryssland, stundom och der ifrån in i Norland. Och skiutas hermelinerna intet såsom ikornar med pilboga, utan fångas med ett särdeles slags donor. Lapparna bruka och bāgar som skiuta sielfwa wargar, biörnar etc. Detta så korteliga om fyrfota diur, som der uppe finnas.

Utaf krälände diur såsom ormar finnas der mäktat litet, och skall [63v]

Huru mycket han kan löpa om dagen

Lapparnas arbete med renar

Deras lön

Allahanda fyrfota diur

Fiellmöss in altero exemplari p. 294

Lekat och hans lukt

Des flyttiande

Ormar finnas
intet just i
lappmarken,
men ormödl-
lior nog

Åtskilliga
fiskar

Allahanda
fisk

Hafskiäder

i Torne elfwen upføre öfwer Köngis inga finnas, som mig intet af en utan
af flera berättades, men ormödlior finnas nog, och såg jag sielf i Pajala $\frac{1}{4}$
mil öfwer Köngis och sedan wid Swappawara några sådane. Men elliest i
ingendera lappmarken, hwarken Lule eller Torne någon orm. Mätte
derföre intet Olaus Magnus mena vår lappmark, där han talar om så många 5
slags ormar som skola finnas nor uth. [64r] Elliest finnes och i lappmarken
många slags fiskar, särdeles lax, såsom börting, den först om våren stiger och
är intet så stor som vår lax, till färgen utanpå dock lika nästan, men köttet
litet röblekare, sedan åkel, laxen elliest i alt lik, men mer långaktig af sig.
Sedan taiman, som stiger närmare mot hösten och är mindre än wanliga 10
laxen och åkeln. Wankar och röding större och mindre slag, hel wacker röd
öfwer buken [64v] alt upp mot ryggen, af hwilka den mindre är ändå
wackrare och wälsmakugare och wankar i lappmarken i större myckenhet
och torkas af lapparna öfwer måttan myckit i solen och är en fet och skiön
fisk. Laxöringar finnas der och, så af de större som af de smärre, hwilka 15
tyskarna kalla foreller, och äro alt öfwer rö och swartspituga, af en läcker
smak. Giäddor äro der och i öfwerflödh större och mindre, dädan komma
och många tusen pund torkade till Stockholm om [65r] åhret och kallas
lappgiäddor, hwilka borgarena i städerna såsom Torne, Luleå, Pitheå etc.
handla up, mästedels för tobak och bränwiin, för hwilka waror lappen wäl 20
skulle sälja alt det han äger. Sik är der och i öfwerflöd, och harr, som är och
en kostelig fisk, silfwer färga öfwer buken, men öfwer ryggen och hufwudet
samt stierten kopparachtig. Sedan finnes och länger nedr abborrar, lakar och
löjor, men kullbars ingen, sådan som jag såg i Lixan i Dalarnar, när jag
reste för några åhr sedan der igenom. Skiutes och mången fisk af lapparna 25
med pil i de små strömmar, siöar och träsk, der watnet intet diupt är.

Af fogel är der uppe en otalig myckenhet. Dock långt [65v] högt upp i
lappmarken icke så myckit som längre neder in emot Torne och Luleå,
hwarest särdeles allahanda slags siöfogel är till att se, såsom swanor, willgiäs
större och smärre 3 à 4 slag, hafskiädrar, hwilka till storleken och färgen äro 30
lik våra slags kiädrar, men fötterna hafwa hafskiädrar såsom giäs och annan
siöfogel. Och är honan något gråare än han. Hafwa något långt näf och
öfwer näfwet böjer sig ytterst ned om det undra, är till färgen [66r] swart
gråt, kring ögat och under halsen är han hwit och på halsen något hwit-
spräcklig, flyger alt med yppen mun. Hafsorrrar finnas der och, som äro i 35
proportion mindre än kiädrarna som en skogsorre mot en kiäder. Måsar, af
hwilka der särdeles 3 slag finnas, såsom måsen egentligen så kallad, sedan
truten, större och swartare än måsen, och sedan swartlassen, mindre än
bägge, men jagar dem likwist båda när de få någon fisk så länge till [66v]

dess de gifwa honom från sig, fast de än hafwa swulgit honom upp, och då tager han straxt mot honom i wädret, för än han kommer att falla i watnet. [66r] Sedan gudingar, bläsänder, gräsänder, isänder, rönackor, änder, tofsänder, wiggas, swartor, knipor, åfogel, doppänder, lomar större och mindre, 5 af hwilka den större är violet under halsen, den andra brun. Och skall ännu ett slags mindre wankas, [66v] det jag intet kom då till att se. Sedan swartnackar, som wärpa up uti träna, lillskraken, den minsta af siöfogel. Och komma dessa alla straxt om våren dit, intet ifrån Westerhafwet som Cl. Schefferus menar, utan här söder ifrån. Ty i Westerhafwet är ännu så kalt, 10 när dessa först komma och låta sig ses, att det intet är likt, att the hållit sig der någon tid uppe. Och är det artigt, att när dessa foglar rugga eller släppa sina fiädrar, som sker gemenligen [67r] Jacobsmessotiden, så kunna bönderna slå med kiäppar en stor myckenhet ihjäl, hafwandes hundar som drifwa dem i hop, antingen der uti en wik eller på landet, och effter de då 15 intet kunna flyga, måste de så snöpliga falla. Äro och somliga hundar myckit ferdiga att dem taga och alt effter hand bära till lands och simma uth igen effter flera. Synnas och der åthskilliga slag utaf strandfoglar, såsom tranor, odenswalor, storkar, som jag såg wid Kimi, [67v] men synnas elliast sällan der uppe. Spofwar 3 slag, större och mindre, snäppor, strandstrykler, 20 säsärlor gula och grå, brushanar af åthskilliga färgor, storsparfwar, watten-swalor etc. Af skogsfoglar örnar åthskillige slag, större och mindre, stora slaghökar, grå hökar, de vanliga hökar, ännu andra mindre till 4 à 5 slag. Uglor, ufwar, gökar, falkar, kiädrar, orrar, hierpar, dok i Torne lappmark sällan men i Lule [68r] oftare, snöripor, fiällripor, fiälltytor, som jag 25 dem kallar, och äro utan bakklo, 3 slag, som jag tillförene omtalt och beskrifwit. Glador, kråkor, korpar, kajor, skator, rödrömar, horsgökar, skogsdufwor, nattskräfwor, swalor, ringswalor, tornswalor, snösparfwar, spilkråkor, swart och whit brokuta hackspitar, göktydor, getare, ännu tvenne andra af nästan samma art tillförene omtalte. Steglisor såsom 30 våra och sedan andra hwita. Domherrar, tallhoxar, blåhattar, entätor, [68v] grönsiskor, gråsiskor, svenskor, kungsfogeln, sidensvantzar, bofinkar, hos dem nordanwäderswinter kallade, lärkor, tättingar, gröningar, nötskrikor, röfogeln eller olyksfogeln som lappen den kallar, för det han tager bort kött och fisk för honom, när sådant hänger att torkas, är en art af 35 nötskrikor, sedan lyckofogeln, kramsfoglar, taltraster, kägelrifware eller korrtznadlar, äfven och den jag skiöt wid Taragoski och [69r] för af mig är beskrifven och kallad avis Carolina, der och många andra finnas, men som jag då intet kunde få skått uppå dem, ia illa se dem i hastighet flyga, kan jag intet eller wist säja hurudana de woro, men obekanta tyckas de likwist wara.

När de [olika slags sjöfågel] kunna slå med kiäppar och tagas af hundar

Strandfogel

Allahanda fogel

Olyksfogeln

Örter som der
uppe finnas

Såsom jag nu hafwer upteknat allahanda diur, som ifrån Lule stad och alt upp till fiällen så i Lule som Torne lappmark wist finnas, så will jag och här antekna alla de örter jag på samma resa sielf hämtat och ihop [69v] sökt, så tillförene bekante som obekante och nu först af mig nämde.

Abies rubra, s. Picea major prima B. P.	Arum palustre radice arundinacea	5
Absinthium vulgare majus J. B.	H. L.	
Acetosa pratensis B. P.	Arundo vulgaris. Φραγμιτης Diosc. B. P.	
Acetosa rotundifolia hortensis B. P.	Avena nuda B. P.	
Acetosa rotundifolia repens Eboracensi folio in medio deliquium	Barba capræ floribus compactis B. P.	
paciente Mor.	Betula B. P.	10
Acetosa arvensis lanceolata B. P.	Betula nana palustris O. R.	
Acetosa angustifolia repens B. P.	Bistorta alpina minima sobolifera	
Aconitum coeruleum s. Napellus B. P.	Mor.	
Adiantum foliis longioribus pulverulentis, pediculo nigro B. P.	Bistorta	
Alchimilla vulgaris B. P.	Brunella minor folio non dissecto	15
Alchimilla perennis incana sericea	B. P.	
O. R. f.	Buglossum sylv. caulib. procumb. B. P.	
Alchimilla rotundifolia aurea hirsuta	Bursa pastoris major folio non sinuato	
H. L.	B. P.	
Allium campestre juncifolium capitatum purpurascens majus B. P.	Bursa pastoris minor loculo oblongo	20
Alnus rotundifolia glutinosa viridis	B. P.	
B. P.	[70v] Cacalia foliis cutaneis acutioribus et glabris B. P.	
— nigra baccifera C. B.	Caltha palustris flore simplici B. P.	
Alsine altissima nemorum B. P.	Campanula persicæfolia Lobel., flore	25
Alsine major B. P.	coerul. Moris.	
[70r] Alsine media B. P. s. morsus	Campanula pratensis flore conglomerato B. P.	
gallinæ J. B.	Campanula	
Alsine minor multicaulis B. P.	Cardiaca J. B.	30
Alsine palustris minima O. R. f.	Carduus vinearum repens folio Sonchi	
Alsine Spargula dicta major B. P.	B. P.	
Alsine Stellaria dicta	Carduus spinosissimus angustifolius	
Angelica sylvestris montana B. P.,	vulgaris B. P.	
Archangelica Mor.	Cerasus racemosa sylvestris H. Eyst.	35
Angelica sylv. montana angustif. O. R.	Chamædryas alpina Cisti folio	
Angelica sylv. montana angustif.	Chamæmelum vulgare B. P.	
O. R. f.	Chamæmelum fœtidum B. P.	
Aparine vulgaris B. P.	Chamærubus norvagicus Fragariæ	
Artemisia vulgaris major B. P.	folio	40
Artemisia caule subpurpurascente	Christophoriana vulgaris racemosa, et	
B. P.	ramosa Mor.	

- Chrysanthemum alpinum luteum*
 foliis lanuginosis
Chrysanthemum aquaticum cannabi-
 num folio tripartito
 5 *Circea alpina minor* H. L. wid
 lång [ordslutet oläst. *Ortnamn?*]
 [71r] *Circium majus capitulis mag-*
 nis, foliis laciniatis O. R. f.
Cirsium minus angustifolium, floribus
 10 compactis O. R. f.
Cistus myrtilloides foliis Rorismarini
 O. R. f.
Cistus Ledon, foliis Rorismarini fer-
 rugineis B. P.
 15 *Conyza coerulea acris* B. P.
Conyza coerulea non acris lævi folio
 O. R. f.
Cyanus segetum B. P.
Cynoglossum majus vulgare B. P.
 20 *Dens leonis latiore folio* B. P.
Dens leonis angustiore folio B. P.
Draba alba Siliquosa procumbens
 H. L.
Equisetum palustre longioribus setis
 25 B. P.
Equisetum palustre brevioribus setis
 B. P.
 [71v] *Equisetum palustre tenuissimis*
 et longissimis setis B. P.
 30 *Equisetum arvense, longioribus setis*
 B. P.
Equisetum foliis nudum, non ramo-
 sum s. junceum B. P.
Erica vulgaris glabra B. P., flor. pur-
 35 pureo
Erica vulgaris glabra flore alb. B. P.
Erica maxima purpurascens longiori-
 bus fol. B. P.
Erica perelegans minima flore albo
 40 O. R.
Erica baccifera procumbens nigra B. P.
Eruca lutea latifolia s. Barbarea B. P.
Eruca palustris Nasturtii folio siliqua
 oblonga O. R. f.
 45 *Erysimum latifol. maj. glabr.* B. P.
Euphrasia officinarum B. P.
Filipendula vulgaris B. P.
Filix ramosa major pinnulis obtusis
 non dentatis B. P.
Filix ramosa minor pinnulis dentatis
 B. P.
 [72r] *Filix non ramosa dentata* B. P.
Filix saxatilis, caule tenui fragili Raj.
Filix
Fragaria vulgaris B. P.
Fragaria fructu albo B. P.
Frangula Math.
Fumaria officinarum B. P.
Gallium luteum B. P.
Gallium album minus B. P.
Gentianella alpina minor C. B. P. s.
Gentianella omnium minima vide
 J. B. t. 2. l. 36. p. 760
Gentianella fl. coer.
Gentianella fl. coer.
Gentiana major lutea B. P.
Grossularia multiplici acino s. Ribes
 off. B. P.
Grossularia non spinosa fructu nigro
 B. P.
Hedera arborea (ad Hamar)
Hedera terrestris
Helleborine flore rotundo s. calceolus
 B. P.
Helleborine flore rotundo minor
Hieracium
Lychnis viscosa flore muscoso B. P.
Lychnis pratensis flore laciniato simp-
 lici Mor. [B. P. ?]
Lychnis
Lenticula palustris B. P.
Lichen petræus latifolius B. P.
Lichen petræus stellatus B. P.
Lichen petræus umbellatus B. P.
Lichen petræus muscosus racemosus
 B. P.
Lichen petræus cauliculo pileolum
 sustinente B. P.
Lichen petræus cauliculo calceato
 B. P.

[72v] *Lillium convallium album* B. P.
Lillium convallium minus B. P. unifol.
Lysimachia latifolia, dicta *Chamænerion* B. P.
Lysimachia siliquosa glabra angustifolia minima
Lysimachia bifolia flore globoso luteo B. P.
Melampyrum luteum latifolium B. P.
Melampyrum luteum angustifolium B. P.
Mentha rotundifolia palustris
 seu *▽tica major* B. P.
Millefolium vulgare album B. P.
Millefolium purpureum majus B. P.
Muscus vulgatissimus B. P.
Muscus denticulatus major B. P.
Muscus terrestris clavatus B. P.
Muscus clavatus foliis cupressi B. P.
Muscus erectus ramosus saturate viridis B. P.
Muscus erectus ramosus pallidus B. P.
Muscus terrestris candidus ramosus B. P.
Muscus stellaris roseus B. P.
Muscus
 [73r] *Muscus pyxioides terrestris* B. P.
Muscus pyxioides terrestris fimbriis ruberrimis
Muscus terrestris coralloides erectus incanus B. P.
Muscus coralloides sive corallina montana B. P.
Muscus
Muscus
Muscus arboreus pulmonarius B. P.
Muscus arboreus usnea officin. B. P.
Muscus capillaceus longissimus B. P.
Muscus capillaceus longissimus nigricans
Muscus pulmonarius latioribus ramis
Muscus pulmonarius angustioribus ramis
Muscus pulmonarius tenuissime divisus
Muscus pulmonarius platiphyllus

Muscus pulmonarius platiphyllus stellatus stellis integris
Muscus pulmonarius platiphyllus stellis dissectis subtus lanuginosis
Muscus crustæ modo arboribus adnascens 5
 [73v] *Muscus coralloides saxatilis cervi cornua referens* B. P.
Muscus coralloides saxatilis
Muscus 10
Muscus aureus capillaris minimus, capitulo longo subflavo H. L.
Myagrum sativum B. P.
Nasturtium sylvestre tenuissime divisum B. P. 15
Nasturtium pratense magno flore B. P.
Nasturtium aquaticum majus et amarum B. P.
Nasturtium aquaticum minus B. P.
Nasturtium alpinum trifoliatum B. P. 20
Nasturtium
Nymphæa lutea major B. P.
Orchis morio mas, foliis maculatis B. P.
Orchis palmata pratensis maculata 25
 B. P.
 [74r] *Origanum sylvestre: cunila bubula Plinii.* B. P.
Oxys s. trifolium acetosum vulgare B. P. 30
Pastinaca latifolia sylvestris Mor.
Pedicularis pratensis purpurea B. P.
Pedicularis
Pedicularis
Pedicularis 35
Pedicularis pratensis lutea B. P.
Potentilla B. P.
Qvinquefolium palustre rubrum B. P.
Qvinquefolium majus repens B. P.
Qvinquefolium Tormentilla dictum 40
 B. P.
Qvinquefolium sericeum. vid. Alchim. fol. argent. B. P.
 [74v] *Periclymenum minus rectum*
Persicaria mitis non maculosa Mor. 45
Persicaria mitis maculosa Mor.

- Persicaria acris sive hydropiper* Mor.
Pilosella major repens hirsuta B. P.
Pilosella major repens minus hirsuta
 B. P.
 5 *Pinus sylvestris* B. P.
Pinus sylv. montana altera B. P.
Pinus sylv. montana tertia B. P.
Plantago latifolia sinuata B. P.
Plantago latifolia incana B. P.
 10 *Plantago trinervia folio angustissimo*
 B. P.
Plantago aqvatica latifolia B. P.
Plantago aqvatica angustifolia B. P.
Plantago marina
 15 *Polygala vulgaris* B. P.
Eadem flore albo B. P.
 [75r] *Polygonatum latifolium vulgare*
 B. P.
Polygonum latifolium B. P.
 20 *Polygonum latifolium minus*
Polygonum angustifolium J. B.
Polygonum minus sive millegrana ma-
ior B. P.
Polypodium vulgare B. P.
 25 *Populus tremula* B. P.
Potamogeton rotundifolium B. P.
Potamogeton Salicis folio B. P.
Pulsatilla purpurea vernalis Apii folio
Pyrola rotundifolia major B. P.
 30 *Pyrola rotundifolia minor* B. P.
Pyrola folio mucronato serrato B. P.
 [75v] *Pyrola Alsines flore Europæa*
 B. P.
Pyrola uniflora
 35 *Pyrola campanuloides repens semper-*
virens
Ranunculus pratensis erectus acris
 B. P.
Ranunculus pratensis erectus dulcis
 40 B. P.
Ranunculus echinatus arvensis B. P.
Ranunculus pratensis repens hirsutus
 B. P.
Ranunculus arvensis parvo folio tri-
 45 *fido* B. P.
Ranunculus montanus Aconiti folio
flore globoso B. P.
Ranunculus palustris Apii folio lævis
 B. P.
Ranunculus aqvaticus capillaceus
 B. P.
Ranunculus aqvaticus albus
Ranunculus Alpinus Roseus albus
Ranunculus Alpinus Roseus purpu-
reus
Ranunculus Alp. ros. ruber magno
flore
Ranunculus Alpinus Roseus luteus
Ranunculus longifolius palustris
major B. P.
Ranunculus longifolius palustris mi-
nor B. P.
 [76r] *Ranunculus aqvaticus folio ro-*
tundo et capillaceo B. P.
Ranunculus palustris minimus planta-
ginis folio B. P.
Ranunculus Scabiosæ capitulo B. P.
Rhus myrtifolia Belgica B. P.
Ros solis, folio rotundo B. P.
Ros solis, folio oblongo B. P.
Rosa sylv. vulg. flore odor. incarnato
 B. P.
Rubia montana odora B. P.
Rubus vulgaris s. Rubus fr. nigro B. P.
Rubus Idæus spiuosus B. P. *fructu*
rubro B. P.
Rubus repens odoros foliis fragariæ
Salix vulgaris alba arborescens B. P.
Salix vulgaris rubens B. P.
Salix sativa lutea folio crenato B. P.
Salix folio Amygdalino utrinque vi-
rente aurito B. P.
 [76v] *Salix humilis angustifolia* B. P.
Salix maxima, folio latissimo, auricu-
lato rugoso
Salix latifolia rotunda B. P. utrinque
glabra
Salix major, folio lato, rotundo, inte-
gro, utrinque glabro
Salix folio ex rotunditate acuminato
 B. P.

Salix laurifolia glabra	
Salix angustifolia, Alpina, tota argentea	
Salix subrotunda argenteo folio B. P.	
Salix pumila foliis utrinque candicantibus et lanuginosis B. P.	
Salix Alpina foliis Sennæ	
Salix	
Salix	
Salix	
Salix	
[77r] Salix	
Salix	
Sambucus aqvatica flore simplici B. P.	
Sanicula montana flore calcari donato B. P.	
Sanicula radice granulosa flore albo H. L.	
Sanicula Airoides alpina trifido folio H. L.	
Scabiosa pratensis hirsuta qvæ officinarum B. P.	
Scabiosa montana globoso flore gramineis foliis latioribus	
Eadem gramineis foliis angustioribus	
Sceptrum Carolinum flore aureo, magno, rictu sangvineo	
Scutellaria aqvatica, vulgo tertianaria dicta H. L.	
Sedum minus vermiculatum acre B. P.	
Sedum minus teretifolium album B. P.	
[77v] Senecio minor vulgaris B. P.	
Serpillum angustifolium hirsutum B. P.	
Sideritis arvensis aculeata, foliis cannabinis, floribus purpureis H. L.	
Sideritis arvensis aculeata floribus candidis	
Sideritis arvensis aculeata floribus variegatis	
Solanum quadrifolium bacciferum B. P.	
Solanum officinarum B. P.	
Sonchus lævis laciniatus latifolius B. P.	
Sonchus laciniatus spinosus B. P.	
Sonchus lævis laciniatus muralis, parvis floribus, qui <i>fathne</i> lapponum	
Sonchus sylv. purpureo-coeruleus angustifolius	
Sorbus aucuparia J. B.	5
[78r] Sparganium ramosum B. P.	
Stachys palustris foetida B. P.	
Tanacetum vulgare luteum B. P.	
Telephium radice Rosam spirante minus. Anacampseros [<i>med annan hand</i>].	10
Teucrium Alpinum coma purpureo-coerulea B. P.	
Thalictrum inodorum omnium minimum	15
Thalictrum pratense angustifolium B. P.	
Thlaspi arvense siliquis latis B. P.	
Thlaspi arvense majus vaccariæ folio incano B. P.	20
Tragopogon pratense luteum majus B. P.	
Trichomanes s. polytrichum off. B. P.	
Trifoliata paludosa Mor.	
[78v] Trifolium pratense album B. P.	25
Trifolium pratense purpureum vulgare Mor.	
Trifolium arvense humile spicatum, sive lagopus B. P.	
Trifolium cauliculis repentibus nodos.	30
Typha palustris major B. P.	
Valeriana sylvestris major B. P.	
Valeriana sylv. major montana B. P.	
Valeriana græca violacea Mor.	35
Verbascum mas latifol. luteum B. P.	
Veronica spicata major recta coerulea Mor.	
[79r] Veronica mas supina et vulgatissima B. P.	40
Veronica minor foliis imis rotundioribus Mor.	
Veronica Hederulæ folio Mor.	
Veronica	45

Veronica aqvatica major folio subrotundo B. P. Veronica aqvatica major folio oblongo B. P. 5 Vicia multiflora B. P. Vicia Viola Alpina rotundifolia lutea B. P. Viola tricolor erecta B. P. Viola bicolor arvensis B. P. 10 [79v] Virga aurea latifolia serrata B. P. Virga aurea angustifolia serrata B. P. Vitis sylvestris labrusca B. P. Vitis Idæa, foliis oblongis crenatis, fructu nigricante B. P. 15 Vitis idæa foliis oblongis albicantibus B. P.	Vitis idæa minima repens fructu nigro maximo Vitis idæa foliis subrotundis non crenatis baccis rubris B. P. Vitis idæa foliis carnosis B. P. Vitis idæa foliis oblongis acuminatis baccis rubris insipidis B. P. Vitis idæa palustris B. P. Urtica urens maxima B. P. Urtica urens minor B. P. Eadem caule rubente Urtica urens minor foliis eleganter variegatis [80r] Ustilago secalis B. P. Ustilago hordei B. P. Conf. sched. minores, ubi adhuc plures reperiuntur herbæ a me inventæ adhuc innominatæ.

Förutan desse af mig här indragne örter twiflar jag intet att ännu dubbelt
 20 så många der uppe lära finnas, som jag i sådan hastighet och så kort tid omöjeligen kunnat uppsöka. Men att Cotoneæ och Jujubæ der skola finnas, som Ol. Magnus Hist. de gent. sept. p. [oläst] säger, lærer alldeles wara falskt. Utan han lærer endast tagit våra niupon, fructus Cynosbaticos och med qwitten prunus sylvestris. I midlertid växer och litet på thenna
 25 sidan om Umeå Cotoneaster Joh. B. sive Cotoneaster folio rotundo non serrato C. B. NB est Mespili species.

Hafwer elliest och samlat många gråbergs arter samt silfwer, koppar och jernmalm, finare och gröfre, som der uppe uti stor ymnighet finnes, warandes der och lapis asbestus, af hwilcken de Indianer giöra sina lintyg [80v]
 30 som de draga näst kroppen, hwilka när de blifwa orene eller smutsige kastas allenast i elden och så renas. Och skall en art der af wara hel hwit som alun och der uppe finnas, den jag dock sielf intet kom till att se, utan en lapp wid namn Ren-Lasse, som oss följde för tolk up till Qwicklock, berättade sig slikt hafwa funnit intet långt från Melerimbeck, och skulle wara
 35 hel miuk, att han lät böja sig hit och dit utan att spricka sönder. Dit wi och hade ämnat oss men kunde för regn och owäder skull intet komma der till. Des utan äro lapparna så sinta, [81r] att om de höra en myckit fråga effter något, uppenbara de det så myckit mindre, fruktandes det komma dem till någon tunga med tiden. I wägen till Alkavari stod och en stor sten
 40 mitt uppå fältet hel swart och fin, med långa trådar i sig, såsom Asbestus, så att den synnes och wara en art der af, dock något hård. Men Cascavari

Malm, stenar och gråberg

Asbestus griseus

Asbestus albus

Asbestus niger

- Talcum består mästedels af en grönachtig talk och temmelig fin, kommandes när in till den som kallas spansk såpa. Finnes der och granat och chrystalberg, hwar utur äro tagne chrystaller stora som [81v] ett menniskie hufvud och tämmelig skiöna, dem jag och sielf hafwer sedt, men de woro tagne wid den gamla silfwergrufwan i Pithe, somliga hel klara och hwita och somliga 5 gula. Af hwilka jag och en hafwer stor som en knytnäfw. Men här uti will jag intet wara widlyfftig, emedan man förmodar om stenar och alla bergarter af den ädle och högl. H:r Doct. Hierne nogsamt och till allas nöje discureras i den tractat, som han tänker innan kort att låta i liuset komma. Rubiner wanka der och, dock icke af något särdeles wärde, mindre några 10 sådana som vår aldra nådigste Konung nog nådigst täktst wisa och hållit för de största i hela verden.
- Fiällens art [82r] Hwad elliest sielfwa landet i Lule lappmark widkommer, är det träfflig bergachtigt och med höga fiäll öfwerfult, så att när det ena fiället släpper, tager det andra emot. Och synnes deras högd i Lule wida öfwergå 15 Torne lappmarks fiällen. Dock är det märkeligit att alla fiällen hit norr åth stiga myckit långslut i anseende mot de bergen i Söderländerna, hwilka, som man af deras afritningar och beskrifningar i åthskilliga reseböcker uthmärkte kan se, stiga myckit [82v] twert och spitzigt ända upp. Och kallas derför höga bergen hos oss fiäll, af orsak att der uppå inga trän eller 20 örter wäxa, utan de äro glatta och bara såsom fiäll uppå en fisk. Af lapparna dunderi tör hända af dunder, emedan der altid går moln uppå och dunderar. Och skall något trä på de lägre wäxa, så är det intet annat än *Salix pumila*, den lilla sälg, hwilket deras meningar som här nor åth sätta *Elysios campos*, eller de lyse ängar, intet litet styrker, särdeles effter en 25 gammal hafwer skrifwit att på lyse [83r] engarna intet annat skulle wäxa än *salix*, det är sälg. Warandes det latinska ordet *salix* tagit av vårt sälg eller *salig*, *beatus*, eller i hopdragit af det ordet *sol* och *helig*, emedan sälg är ännu hos lapparna soln helgad. Ty här hafwa de lycksaligas boningar fordom warit och ännu Gudi lof äro, effter Prophetens ord: Guds ande skall 30 hwila sig i norden. Emillan fiällen och i dalarna tyckes dok jorden wara god och fruktsam, hwarföre der och allahanda rara och sköna orter som nogsamt wist är i stor ymnoghet wäxa. Men det hafwer [83v] jag på hela resan intet någorstådes kunnat märka det af en och annan, dock kanskie ogrundat, berättas, att några örter mitt utur sniön i full blomma sig fram sticka. 35 Ty hwad *Angelica* angår, att hon blomstrande skall så frankomma, hafwer jag funnit wara af intet wärde. Och lærer af okunnighet om hennes blomma detta talet wara upkommit, menandes offta gemene man att när de se en ört wacker grön, den straxt stå i blomma. Men [84r] det såg man wäl offta här

och der i wägen, att på det ena ängstycket kunde åthskilliga wackra bloms-
ter stå i sitt högsta, och på ett annat straxt bredewid sniön eller isen till
några alnar ligga. Ja intet några alnar allenast utan till 10 å 12 famnar, som
wi der uppe uti Lule lappmark intet en utan mångestädes sågo, och med
5 största lifsfara måtte gå och rida öfwer, ity inn under gick starka forsen, som
gräfwit uth sniön såsom ett hwalf. Hwaröfwer och desse rim mig runnit i
hugen. [84v]

Sniö öfwer 10
å 12 famnar
hög att mar-
schera öfwer

10 Swår Torne lappmark war, dock myckit wärre Lule
för sina skogar, berg samt fiäll och myror fule,
der man då måtte gå på många famnars snö,
fast under lopp en fors rätt som en liten siö.

Denna sniön ligger der både winter och sommar och går aldrig på alla
ställen helt och hållin bort. Men intet kan man eller säja att han åhrlig
15 ökar sig, att man just skall kunna räkna huru gammal han är af de ränder
som uti honom finnas, som några likvist willia sig inbilla, ståendes på, att
der uppe skall ligga sniö, jag tror i från Adams tid, det dock med sanningen
intet synnes öfwer ens komma. Ty först så ökas denna sniön och tilltager,
som det mer eller mindre om win[85r]tertiden kan sniöa till. Och åter om
20 sommaren minskas, som den sommaren ställer sig warm och heter till. Så
att lapparna detta säja, att de wäl minnas somrar, som giort sniön tunner
nog, der han elliest som högst och tiockast plägar wara. Och täres samma
sniö då icke allenast offwanuppå af solens hetta, utan och under af det
rinnande watnet, som gifwer sig tillsamman af det som smältes och ström-
25 mar under honom såsom stora forssar, hwaraf han blifwer [85v] uthgräfwen
och rundader som ett hwalf. Sedan är det intet äntlig fast och wist att
allenast en rand skall sättia sig hwart år, äfwen såsom det skier med swart-
myllan på jorden, att den åhrligen ökas, ehuru litet det och är. Utan der
kunna flera ränder komma på sniön på ett år, alt som det fryser till, snöar
30 ofta och tinar up igen, så att det synnes sanningen likmätigast sniöns ålder
af dessa mörk blå ränder intet kunna bewisas. Och willia de [86r] att dessa
ränder skola sättia sig af det dam som om hösten blåser kring, hwilket
jag så hårdt intet törs neka. Men intet war jag så lycklig och kunde komma
öfwer några sniödrifwor, fast jag såg många öfwer 10 å 12 famnars tioklek,
35 som sådant wiste, utan alla ränder i den woro mörk blå allenast. Hwilken
min mening och Martens synnes bekräfta ther han talar om Spitzbergen.
Och mera som mig tykte der utaf att sniön der först tinat up och frusit se-
dan i hop igen till en ijs, än af någon jord och dam. Woro och desse ränder
altid hår[86v = 87v]dare än den andra sniön.

Denna sniöns
ålder

är mäktä
owiss

Åtskilliga
strömmar af
sniöwatn

hwilket är
helsosamt och
skiönt watn

och är en an-
nan orsak att
håret löper af
grufwedräng-
arna wid Al-
kavari

Fryser snart

Fisk i Wester-
hafwet med
kroken släpt
igen funnin i
Torne elf

Denna stadiga sniön, som der ligger på fiällen hela sommarn igenom, han håller alltid dalarne fuktiga nog, så att der intet felas watn, utan fina bäckar och strömmar med det skiönesta, kallesta och klaraste watn som wara kan, finner man allestädes. Och der icke det wore, skulle de resande der sig intet gärna kunna begå utan lida här samma plåga, som the hwilka färdas 5 in desertis Arabiæ. Och är detta fiällwatnet intet som några föregifwit kalkachtigt och derföre så osunt, att håret skulle löpa af dem som der af offta dricka. Utan det är det finaste och bästa watn som kan gifwas, [88r] så att lapparna sielfwa tillstå sig aldrig någon olägenhet af des drickande kunna märka, men wäl af annat watn, som intet så kalt och friskt är som 10 detta, hwar af de straxt känna sig magen förstält och falla offta af sådant fort uti en swår magsiuka. Men att dem som wid Alkavari om hösten och wintern arbeta med sprängande och slikt ibland löper håret af, det kommer ingalunda af fiällwatnet utan mer af den spis som de der förtära och sedan den [88v] swåra lufft och dimma, som de den tiden altid skola insupa. 15 Hwarföre och ingen öfwer ett halfft åhr der å orten med samma arbete kan uthärda. Ty dröjer der någon längre, så händer gärna att han warder sammandragen till händer och fötter, eller faller i någon annan swår siukdom. Drack och jag så wäl som Grefwarna och vårt selskap den tiden wi i Lule och Torne lapmark woro intet annat än sådant watn, och så länge 20 mädde dock hel wäl, mycket bättre än af miölk, som wi i förstone sökte [89r] att släcka törsten med. Och som detta watnet som floderna och elfwarna der uppe bestå utaf är bara smält snö, så är det och öfwer måttan beqwemt och lätt att löpa i hop till is igen straxt wintern kom, så att stora forsarna, som drifwa de största bruk och man skulle säja nästan omöjeligen 25 kunde komma till att frysa tillsamman, straxt vid första winters begynnelse lägga sig och stanna. Är elliäst så klart, att man kan se neder uti det samma till några famnar.

Och är det underligt nog [89v] om så stora elfwer och floder som Torne flod med så många stora forsar, som med sådan öfwer måttan hastighet falla, 30 skola hafwa allenast sitt watn af den sniö som antingen af regn eller solens hetta smältes och i samma elf sammanrinner ifrån åthskilliga ställen. Det dock likt nog synnes, effter såsom man i Torne träsk intet annat inlopp finner hwar ifrån watnet dit kan komma, och dessa floder stiga som sommar-dagarna heta äro. Dock är här wid tänkwerdigt det åthskilliga lappar mig 35 berättade, neml. att fisk, som nordske finnarna ibland wid Westerhafwet metat och för dem sluppit med kroken, hafwer [gor] i Torneträsk och andra elfwer på denna sidan om fiällryggen blifwit upfiskade, och ha ändå samma krok i sin hals med sitt märke. Hwar af tyckes föllia att det måtte

gifwas något sammanlopp eller communication emillan deras elfwar, som dock alla falla ifrån samma fiällrygg wester nordan uth neder till hafwet, och våra, hwilka falla hit söder åth. Der man icke will säja, att samma fisk ginge kring, till exempel ifrån Malströmmen uthføre åth Norrsjön in igenom sundet i Östersjön och så förbi Åland [gov] i Norbotn up till Torne och sedan Torne flod upføre. Hwilket är en nästan för dryg och lång wäg till att löpa för en fisk af kroken, der hos kanske något skadder.

Och förutan det att i största delen af dessa floder en stor ymnighet af fisk finnes, som för är omtalt, så äro och många af dem myckit rika af
 10 [oläst ord] sköna pärlor. Hwar wid är till aktandes, att de likwäl icke så uti de stora elfwer och floder som i de små fiskas. Om det skall wara för watnets diuphet skull, att de der [g1r] intet kunna fiskas, hwilket likast synnes, eller att de der intet finnas, som lapparna föregifwa, kan jag intet wist säja, emedan jag för oväder sådant sielf intet fick ehrfara. Elliest är det
 15 förnämsta pärlefiskeri nu för tiden i Lule lappmark wid Karatsk, intet långt från Purkiaur. Och tör kanske Lule der af hafwa fått sitt namn, effter en perla kallas på persianska Lulu, och de perser och gamla svenska förmenas fordom hafwa hafft ett språk, och wi ännu i dag bruka att säja, när man hafwer något wackert att wisa små barn: se lulu. Och tagas perle-
 20 mornna med långa trätänger, der till enkannerligen giorda, hwar med de fattas och dragas så upp emillan stenarne eller utur sanden, som de halfparten sittia nedersänkte uti. Och är den delen af pärlemoren som uti sanden stått hel släth och glatt, men [g1v] den andra up i watnet ruggig och lika såsom med tunn mossa öfwerwäxt. Här hos och är det märkeligit, att desse
 25 musslor stå hwarftals i botn öfwer hwarannan, dock intet så att den ena musslan står uppå den andra, rörandes hwarannan, utan att sanden är emillan hwart hwarf, lika såsom det wore ett stratum super stratum det chymici plägar läggia. Hwilket jag dock icke sielfwer för tidsens korthet och den swåra wäderlek, när wi woro till perlefiskeriet och det ansågo, kunde få
 30 efftersöka, utan tror [g2ar] här uti dem som der med ungå. Och skola effter handen musslorna alt högre och högre wäxa upp, till des de äntelig komma up uti watnet, der de nu således stå, gapa de upp ibland med öfwre delen, och der pärlorna äro mogne, förmenas de att falla då ifrån dem, sittandes elliest qwar wid skalet.

35 Hwar wid jag intet kan förbigå att påminna, det mig berättades att pärlorna ingen wiss tid om åhret [g2av] skola wisa sig mer eller mindre mogna, så att man der effter skulle kunna inrätta deras fiske. Utan alla tider finnas lika mogna och lika goda, ehuru wäl de intet med lika beqwemlighet alla tider fiskas. Ty om wintern hindras de af köld och is, som lätt är att tänka,

Desse strömmar gifwa och pärlor

Det största pärlefiskeri i Karatsk

Huru de fångas och stå

Äro ingen wiss tid mer eller mindre mogna

fiskas dock
bäst misson-
martiden

[Mussel-
skalens till-
växt]

om höst och vår af rägn och myckit watn. Derföre är midsommar och Jacobsmesstiden den bästa, warandes då watnet aldralägst och wäderleken wackrast och beqwämeligast. Det jag äfwenwäl intet lätteligen kan mig inbilla, utan håller före att de såsom kräftor och andre slike måste någon wiss tid om åhret lägga deras foster ifrån sig och få lika som ett nytt skal, eller 5 klarare att tala, ett nytt hwarf till sitt skal. [92br] Ty att deras skal åhrligen hwarftals ökas och tilltager, lika såsom trän eller andra slike växter, lærer ingen twifla om, den nogare deras sammanhängssel will undersöka. Ty slår man ett sådant musselskal sönder, så skall man klarligen skönia och se det ena hwarfwet öfwer det andra lagt eller till satt. Hwilket icke på ett åhr 10 utan flera måtte hafwa skiedt. Ja fast än det intet slås uti stycken, kan man ändå se alla hwarfwen utan på och af dem nästan räkna hela skalets ålder, det jag intet kan påminna mig [92bv] af någon som om pärlor skrifwit vara i akt tagit eller märkt. Och wäxa desse hwarfwen altid innan ifrån och intet utan ifrån, så att det hwarfwet som sist tillsättes är altidh det innersta 15 och det största. Äfwen såsom det händer med trän. Ehuruwäl emillan dem och mussleskalen för utan annat och den åthskilnaden finnes, att tränas hwarf äro uth åth större, men mussleskalens twärt om in åth större. Men elliest såsom hwart och ett hwarf uti ett trä sättes utaf safwen åhrligen, så sättes och utan [92cv] alt twifwel hwart och ett hwarf uti mussleskalen af 20 den safft och föda som sielfwa musslan skiuter till skalet. Hwar utaf och nödwändigt föllier, att samma hwarf i begynnelsen måtte hafwa warit som flytande och helt miukt men sedan, äfwen såsom safwan uti ett trä, blifwit hårdare och hårdare, till des det äntelig wunnit den hårdhet som de yttre hwarfwen af samma skal hafwa. Hwilket ehuruwäl andra såsom Boetius de 25 Boot, Gesnerus etc., som om pärlor skrifwit hålla för olikt, så gifwer dock sielfwa förnufftet det med, att skalen i begynnelssen måste vara miuka och sedan effter handen hårdna. Och twiflar jag icke ens der om, att och [92cv] alla kroppar, som tilltaga och ökas, i deras första början sådane måste vara. Och den som detta något nogare begrundar, han lærer intet finna så stor 30 swårhet att fatta och tro, det pärlorna äro skalens foster och intet sielfwa muslans, som uti skalen ligger, effter de Boots och fleras mening. Hans ord p. 168 1. 2 de lapid. et gemmis in spec. på latin införde lyda på svenska således: »Om pärlorna skulle födas af skalen, så skulle och alla andra skal-diur på samma sätt lägga sina foster, hwilket är emot förfarenheten, i ty 35 många skal, sins emellan elliest lika, hafwa pärlor, och många intet.» [Löst onumr. blad r] Hwad elliest den bruna färgen widkommer, som många perlor hafwa och derföre intet hållas för mogna, så inbillar jag mig den intet komma af perlans omogenhet utan snarare att något wäder trängt

sig in till perlan på något ställe och denna bruna fergen förorsakat. Hwar-
 före man och på alla skal lærer finna in uti skalet kring öfwersta brädden
 en brun rand, äfwen af samma ferg och beskaffenhet som uti slike pärlor.
 Och hwarutaf annat kommer denna bruna randen än utaf wädret, som så
 5 wida hafwer spelat friare in i muslan än till de inre delarna. Derföre finner
 man och altidh denna randen bredast och störst i den ändan, som wänder
 sig upp åth och gemenligen något gapar i watnet. Och föllier man denna
 grunden, så lærer och lätteligen kunna gifwas skäl till åthskilliga ändringar
 [samma blad v] uti pärlornas färgor, såsom att många pärlor mitt uppå
 10 äro bruna men elliest i bägge ändar klara och skinande. Wid hwilket så-
 ledes tyckes wara tillgången, neml. att wädret henne som setat framme wid
 gapet allenast mitt uppå rört. Men, kunde någon här fråga, huru hafwer
 det allenast kommit att röra henne mitt uppå och intet så snart bägge
 ändarna, hwar till kan swaras, att den ena, öfwra ändan neml., varit täkt
 15 af musslans hinnor, som alla pärlor täcka, och den andra setat nedre wid
 skalet och derföre för wädrets anrörande friare än den medelsta delen. Se-
 dan händer detta, neml. att de äro mitt uppå bruna, gemenligen de pärlor
 allenast som äro myckit aflånga. Derföre lærer det och wara bättre, effter
 mitt ringa omdöme, att låta musslorna på landet något ligga, för än man
 20 dem uppbryter, än att straxt, så snart de fås, det giöra. Ty då kunna de
 af wädret lätteligen ändras.

[93r] De finnar och lappar, som äro uti pärlefiskerit något förfarne,
 kunna straxt se utan på skalet, så snart det uhr watnet kommer, i hwilka de
 skola finna pärlor eller intet. Ty hafwer skalet mitt uppå mot buken eller
 25 den flatare sidan en stor bogt in åth, så är der altid gärna en pärla uti eller
 flera. Och ju större bogt ju större pärla gemenligen. De Boot, der han talar
 om teknet till pärlor uti de orientaliska pärlemorrna, säger, att de som äro
 utan uppå ojämna och hafwa knylar uppå sig skola hafwa perlor i sig, men
 sådana knölar finnas intet utan uppå våra skal, utan allenast som jag sade
 30 en bogt inåth mitt uppå. [93v] Och förorsakas den bogten af intet annat än
 af pärlan som der inne uti wäxt och nu alt mera och mera tilltager och så-
 ledes minskar det innersta hwarfwets föda, dragandes den till sig. Och ju
 större pärlan då blifwer, iu större måste och då den bogten och blifwa,
 emedan det innersta hwarfwet och de yttra giöra lika såsom ett, så att det
 35 ena intet kan dragas ihop utan det andra icke och måste lida det samma.
 Och skier det, så kan och intet annars wara än att icke hela skalet en wiss
 tid om åhret är miukare än som det är, sedan det är uptagit, och musslan
 der uti är död blifwen. Och är det likt, att intet eller pärlan på ett åhr
 får den fullkomliga storlek [94r] som hon hafwer, om hon icke är desse

Hwilka äro
 goda eller
 intet

Skalens figur

mindre, på ett år utan något hwart år, särdeles effter och hon hafwer sådana hwarf som skalet, det ena öfwer det andra. Hwilken mening jag dock icke sielf tror mig att förswara [94v] för många inkast skull, som en der emot kan göra. Lämna derför detta till andras mognare omdöme. [93r] Sedan äro de skalen som goda pärlor hafwa gärna hårda och swåra att upp- 5 bryta, så att ju större möda man der wid hafwer, ju skönare [93v] foster hafwer man att förwänta. Ty de skalen som lösa äro och lätt brytas upp doge altsintet. Och sådana äro största delen wid Melerimbech, som först wid vår ankomst dit upp blef kunnig. Ehuruwål och der intet så oäfne pärlor i bland finnas. Och äro intet desse skalen så tiocka, stora och runda 10 som de orientaliske pärlemoer, utan rätt aflånga, wid nedre ändan rundachtige som ett [94r] ägg och wid den öfre något mer spetsige aldeles såsom våra musslor, som här nedre uti strömmarna finnas, dock myckit större och starkare. Artigt är och att höra, huru musslorna i dem smacka, när de kastas på landet i högar, och bryter man dem då straxt up, så får man se huru de 15 röras. Slutas och sielfwa skalen ofwan till så snart en will taga dem, eller de röras med tången.

Musslornas
låth

Huru pär-
lorna blifwa

Och är jag intet i den inbillningen att pärlorna blifwa födde af sielfwa musslorna som uti skalen ligga eller den saften som musslan i sig sielf hafwer och blifwa hårde emot den tiden de warda mogne och fullväxte, 20 såsom ägg uti [94v] foglar, hwilka först hårdna och få det hwita skalet på sig in extremitate ani. Eller att sielfwa perlorna skola wara ett alster eller foster. Utan jag håller före att pärlorna födas utaf sielfwa skalen, ifrån hwilka de igenom mogenhet falla och lössna, såsom nötter från sitt fnas. Och synnes intet wara oliket att samma pärlor äro likasåsom små mussel- 25 ungar, hwilka, när de fallit ifrån de större och få ligga på siöbotn, småningom mer och mer tilltaga [95r] till des de äntelig spricka i twenne delar och blifwa sedan såsom de, af hwilka de komne äro. Ty slikt händer med många örters frön och frukter, gifwer dageligen förfarenheten ögonskenligen tillkänna. I ty många frön emedan de ännu äro omogna synnas likaså- 30 som bestå af en wägg, som dok igenom mogenhetn spricker i twenne. Ty att de af skalen födas och intet af diuret in uti, kan jag ögonskenligen wisa af de skahl jag der uppe fått, hwarest ännu är till att se huru kring om pärlan, som begynt att mognas, skalet hafwer lösnat mer och mer, intet oliket ovo in ovariis animalium, när det börjar att laga sig dädan in tubas fallo- 35 pianas. Hwarföre [95v] och för denna ändringen skull som då uti skalet skier, så synnes intet oliket, att skalet sig drager till samman och gör den stora bogten som på alla fruktsamma skal finnes, lika såsom skalet sielf skulle willia hielpa fort sitt foster och sig för den orsaken sammandraga.

af skalen

Och kan offta i ett skal 2 à 3 perlor finnas, af hwilka den ena är mogen, den andra intet, tör och hända alla 3, så och ingendera. Warandes pärlorna största delen runda, men elliest aflånga, nu såsom [96r] tänder, nu åter af annan skapnad, nu gröna, nu bruna, nu blåachtiga, nu af en annan ferg. I 5 mellertid finnas der likwist många härliga och sköna pärlor af en tämmelig storlek och hel trinda. Hafwandes ett så kosteligt watn, att de wäl kunna trotza med de aldra bästa orientaliske. Ja och dem öfwergå, i det att desse swenske pärlor, fast de än länge bäras och dragas, ej så gålna, så som de orientaliske, utan snarare blifwa hwitare.

10 [96v] Några äro elliest i den mening att musslorna med sina skal ibland skola [wandra?] kring på siöbotnen och säja sig hafwa sedt gångar effter dem i sanden, hwar om jag mig icke dristar rätt myckit uthlåta, emedan jag det sielf aldrig sedt, wäl gångar uti sanden, men om de skola wara af musslor eller andra diur giorda, hafwer jag ännu intet kunnat komma under 15 wädret med. I mellertid håller jag likwist likare, att andra krypande diur hafwa de samma giordt och intet pärlemusslorna, emedan de mestadels finnas stå i sanden eller wid stenar med halfwa delen neder uti botnen och den andra hälfften uppe nti watnet. Kan eller intet se huru de wäl skulle kunna med krypande hielpa sig fort, effter såsom deras kropp slika lemmar som till 20 gående eller krypande [97r] fodras intet synnes hafwa. Och andre slike såsom ostron eller intet finnas gå eller hoppa utan merendels fästa wid stenar eller uti sanden.

[96v] Hwad elliest lapparna sielfwa widkommer så wäl som deras seder och art att lefwa, så will jag här intet stort tala om, emedan sådant af Cl. 25 Scheffer uti hans Lapplands beskrifning nogsamt är wist. Det allenast will jag här påminna, att eller intet så rart är att der uppe se lappar med gält hår. Sedan och så wäl skapade, så till ansikte som [97r] hela kroppen, som någon här nedre på orten. Särdeles hafwa de alla myckit wackra ben och nätta fötter. Och skall den som ser dem gå af deras wackra gång intet annat 30 kunna tänka, än att de lärdt rätt utaf dantsmestaren att gå, beflitandes sig och almennt om en myckit wacker och zirlig gång, om icke det elliest med dem är infödt, att wäl föra sina ben och fötter. Ty ingen skall man se ibland dem, ware sig man eller quinna, dräng eller piga, gässe eller flicka gå in med sine fötter eller elliest hafwa någon ful gång, utan alla [97r] gå 35 som de länge skulle hafwa lärt gå af dantsmestare. I hwilken konst jag och tror, der de den skulle idka, wara lyckeligare än något annat folk, emedan de äro af naturen öfwer måttan lätta af sig och snabba i fötterna. Och lära deras kengisband eller skoband, som de alla bruka att linda kring det smala på benet ett stycke oppføre myckit hielpa till att deras ben äro

2 à 3 i ett skahl

Pärlornas åthskilliga figurer

somliga hel sköna

så wäl proportionerade. Och se alla manfolken i gemen tämmeligen wäl uth, mäst gråögde, somlige dok brunögde, dock merendels magra till ansiktet. Quinfolken så länge de äro ogifta se eller intet illa uth, men [98r] förfalla myckit snart, sedan de blifwit gifta och få spitzige hakor och infallne kinder, likasåsom de som en tid bort åth dragits med twinsoten, låtandes håret 5 och hänga neder äfwen som manfolken, ibland länge nog oryktat, hafwa eller intet det stort längre än de. Så är det och med dem som skola wara pigor eller jungfrur, hwillka dock wissa tider om åhret allenast på några dagar för särdeles orsaker skull dem man här intet will nämna hafwa det nedr släppt, men elliest altid upbundit och satt under deras hufwudbonad. 10 Och gifwas wäl ibland dem många som se täcka nog uth, men warar intet längre [98v] än till de blifwa giffta och fallit i barnsäng. Hwilken kan dem, fast det wore intet mer än en gång, så förstålla, att de sedan sig föga skola wara lika. Men så är det eller intet under, warandes intet i den så försedde med så många slags win och krafftsoppor som här å orten. Utan måste i des 15 ställe hålla till godo bara klara watnet eller litet fisksåd med fisk eller renkiött i kokat, utan smör eller något krydde till. Och så länge som de stå utom körka effter sina barn, akta de sig noga, äfwen såsom våra här nedre, att komma i något samqwem [99r] med andra, hwilket öfwer alt hos dem tages i gran akt. 20

Elliest är det hos dem alla, så manfolk som qwinfolk, för en sed, att de som äro släkt sins emillan hälsa hwarannan med kyssande, men de som intet äro släkt räcka allenast handen åth hwarannan, och den det längsta de kunna ifrån sig, lika såsom de woro rädda hwarförann. Och förtälde H:r Lundius, som hafwer warit kyrkioherde i Jockmok, att lapparna tillförene i 25 wissa tillfällen hafwa ropat på Sara och Maria. Det dock nu mer af ingen märkes, sedan de [99v] igenom vår allernådigste konungs konung Carl d. XI stora försorg allestädes blifwit wäl försedde med goda lärare, som eller intet spara all möjelig flit att dem ifrån deras förfäders willfarelser draga.

Gifwer lappen enom något såsom till skänks, så må man dock intet giöra 30 förslag uppå att det skänkes som för intet, utan han wet wäl fodra rätt för det, om den andra sielf det intet påminner sig. Ehuru wäl han intet altid fodrar des wärde men är offta nögder med $1\frac{1}{2}$ stop gement bränwin för det som kan offta wara $1\frac{1}{2}$ eller hel Riksdaler wärdt. Men will man köpa något af honom för reda penningar, låter han wäl bättre betala sig. Och 35 thetta instämmer mäckta wäl med thet som Tacitus skrifwer om the gamla Schyter. NB.

Och så myckit jag hafwer kunnat märka af deras natur, seder, språk och art att lefwa, finner jag emillan dem och finnarna en större åthskilnad, än

att de med dem skulle hafwa warit alt ett folk och af dem först för någre
 hundrade åhr sedan uthdrifne. Hwilket jag myc[100r]kit snarare skulle
 tänka wara händt de finnar som kring Torne och ett stycke mot lappmar-
 5 ken bo, och äfwen wäl vester åth neder mot Lule. Ty om rätta lappar for-
 dom skulle hafwa warit pur finnar och den tiden som Cl. Schefferus menar
 ifrån Finland drefne, så måtte de aldrig på en sådan kort tid så myckit
 förderfwat sitt språk och så många ord af det förlorat, der de likwist på alla
 sidor om sig hafwa inga andra nästan att tala med, sig nermast alltid, än fin-
 nar. Och i medlertid är deras språk likwist sådant, att en finne, som det intet
 10 [100v] lärt, litet eller alts intet der af förstår. Sedan är och emillan en lapps
 och finnes uthtal en sådan skilnad som emillan svenska och fransyska. Ty
 lappen han wäser myckit i alt sitt tal, likasåsom han skulle allestädes hafwa
 usch i sina ord såsom judarna, och annat som hos finnarna aldrig märkes.

Förutan desse skiäl tycker mig och det intet wara ett ringa, att der de
 15 skulle warit finnar, måtte de intet hafwa förgätit sina gudars namn, som de
 i Finland dyrkat hafwa, der likwäl lapparna, när de ännu dyrkade [101r]
 afgudar, inga hafwa hafft med samma namn som finnarna, såsom till bewis,
 Thor kalla finnarna Turisas men lapparna Ackiie, och flere slike. Hade nu
 lapparna warit ett folk med finnarna, så hade de och wisserligen behållit
 20 sina gudars namn som de tillika med dem dyrkat, när de woro ett folk.
 Ehuruwäl min mening intet är att här wisa, det de ett helt annat folk hafwa
 warit, utan det allenast, att när de ännu bodde tillsamman, emillan dem och
 finnarna åthminstone hafwer warit [101v] en sådan åthskilnad som nu,
 eller emillan en upplänning och dalkarl, hwilcka folk wäl bägge äro svenska,
 25 hafwa och nästan ett språk till första uhrsprunget, fast en upplänning dock
 altsintet förstår en dalkarl som är en ren dalkarl, ej eller en dalkarl en
 upplänning. Och lära lapparna redan hafwa hafft det namnet när de ännu
 bodde ibland finnarna och intet då först det fått, när de blifwit af dem
 uthdrefne. Ty den Lappia som Saxo Gram[102r]maticus nämner och Cl.
 30 Schefferus indrager p. 8 c. 1, der orden lyda således: Primum regnum Sveciæ
 et Russiæ proximum erat Finlandia cum adjectis sibi regionibus, qvæ sunt
 Tavastia, Carelia, Lappia, Nylandia etc., kan intet wara någon af desse lapp-
 marker som lapparna nu bebo, dit den lärde mannen den dock gärna will
 draga, utan det landskapet Lappis allenast, som och rätt effter orden ligger
 35 i Finland emillan Tavastland, Carelen och Nyland, som man af landtkar-
 torna nogsamt kan se, och Ericus Olai eller Upsalensis [102v] håller med.
 Och derföre, effter det är allenast ett litet landskap, af Adamo Bremensi
 törhända förgiädet. Och torde wäl det lilla träsket på Tavastskogen den ti-
 den fått sitt namn af dem och kallas Lappiakaivo eller lapparnas brunn.

Huru nu der med kan wara, så synnes mig dock så likt wara, att lapparna (derom håller Grotius med) hafwa fått det namnet tillförene som sedan. Och att finnarna rätt så snart kunna wara af dem, som de af finnarna.

Och är aldra likast att lapparna så äro kallade af löpa, fast det Cl. Scheffer
 5 intet behagar för trenne skiäl, som dok intet äro af den wigt, att de denna
 meningen kunna kullslå utan snarare bekräfta. Först som han säger p. 4
 att löpa skrifwes allenast med ett p och lapp likwist med 2 pp. Men loppa!
 Mån icke hon heter af löpa och skrifwes dock med 2 p? Äfwen som af sluta,
 slott; skiuta, skott; drypa, dropp etc. Sedan säger han att de intet löpa utan
 10 med skidor. Löpa intet de och om sommaren til fot, så wet jag intet hwem
 som löper, kunnandes på en dag löpa 8 à 9 mil, der en annan skall hafwa
 swårt för göra 5 à 6. (Så myckit mer som *lappi* hos Procop., Herberstein,
 Cluver finnes med, neml. *loppi*.) Och tror jag dessa wara de rätta [103r]
 Sciopodæ, som Plinius talar om lib. [*lucka*] och han ment heta deraf att de
 15 skygde sig med sina fötter. Men scio är hos oss snabb, hastig och podæ
 fotr, sedan och skir eller skid sådana andror som lapparna sättia under
 föttren och ränna på snön med om wintern. Derföre äro de då rätt scio-
 podæ eller skidfotr. Och der lappen säger wara allenast ett litet stycke att
 gå, må man wäl göra förslag på en miil åtminstone. Hwar skulle man och
 20 bättre kunna få igen de gamles cycloper eller skyttlappar än här, ty hwem
 brukar mera ett öga än de, så med både som byssa, och will man se på en
 lapp när han syfftar eller skiuter, skall man finna huru enögder han är, ia
 mer än våra schytter här, [103v] görandes det ena öga som han syfftar med
 så stort och widt och det andra så litet, att det är under åth. Och här utaf
 25 synnas många af dem som myckit hafwa brukat att skiuta lika såsom enögde.
 Elliest hafwande och om wintern eller i fult wäder en sådan hufwudbona,
 som lätteligen hafwer kunnat gifwa dem gamlom tillfälle att dem så kalla,
 i ty hon täcker hela ansiktet förutan en liten öppning att se igenom, aldeles
 nästan som våra karpuser. Och som denna hufwudbonad går neder på ax-
 30 larna åth ryggen och äfwen så frammantill, synnes den som den samma dra-
 ger lika såsom den intet hade någon hals utan hufwudet i bröstet, och det
 så myckit mer [104r] som de af barndomen wänia sig att gå och luta och
 sättia hakan i bröstet.

[102v] Ty om pygmeis eller nanis, det är dwergar, som hit norr åth [103r]
 35 Biarmland hafwa warit och åthskilliga trollkonster öfwat, wetta så wäl våra
 aldra älsta sagor som andra utaf grækerna och latinerna att tala. Nu wetta
 wi intet folk i hela Swerje eller alla dessa norske länder till kroppen mindre
 och i trolleri större än lapparna, hwilcket senare de likwäl mäst aflagt men
 det förra att wara minst af alla, som de sielfwa intet råda om, måste de ännu

behålla. Ty är och intet oliket att desse hafwa warit de rätta dwergar och små bergtroll, som de gamla [103v] så myckit hafft att giöra med. Hwarwid och det är till att märka, att förutan detta folcket är litet i sig sielf, så giör och sielfwa orten, neml. de höga och faseliga stora bergen hwarest de wistas och uppehålla sig, att de ännu mindre synnas. Hwarutaf och händer 5 att de som äro owane att der resa eller gå öfvermåttan snart hwarannan kunna förlora och mista, hwilket och oss en eller annan gång hände. Och ändå der, hwarest ingen skog war eller man tykte ingen fara wa[104r]ra på färde, så att ingen kunde säga, att man af räddhoga kom att gå wilsse, utan sielfwa orten och landets beskaffenhet hafwer sådan art med sig. Ty 10 om den ena emillan fiällen kommer oförwarandes, offta intet öfwer 100 steg, ifrån den andra, tör man wäl få kogsä hit och dit, innan man kommer till att få den samme uti ögnasiktet igen, och då tör han synnas så liten som han wore ett eller två tusende steg borta. Och ropar man [104v] än aldrig så högt, kommer offta ändå intet liudet wäl fram, der icke wädet särdeles 15 der hos en gynnar och blåser med. Ja bergen och fiällarna, som wi intet annat tykte än stodo rätt bredewid oss, och att wi utan möda snart nog skulle kunna bestiga, dem måtte wi offta lämna, kunnandes hela halfwa dagen knapt hinda till deras nedersta fot. Hwilket alt utan twifwel lærer der utaf komma, att våra ögon intet hade blifwit wana att mäta så [105r] 20 stora och faseliga kroppar, utan allenast effter dem som wi till förenne här nedre sedt, som i hundrade delen, kanhända, intet swara emot desse. Och derföre fattade wi dem när, som dock långt bort woro. Hwar utaf och lapparna sielfwa ibland kommit att fara wilsse, särdeles om den ringaste tökn eller dimba slår sig der till, hwilcket mången så hafwer brakt af wägen, att 25 han aldrig mer hafwer kommit till rätta. Det intet en utan flera wiste att förtälia. Hwarföre [105v] och våra ledsagare e som offtast warnade oss, fast wi intet öfwer 20 à 30 steg woro ifrån hwarannan, att hålla oss bättre tillsamman, der man dock, att finna några rara örter, giärna gått längre af wägen ibland. Dock kan af dem jag på denna resan funnit, som stiga in 30 emot 100, som här neder intet wanka, lätteligen tagas, huru många flera der ännu måtte wara okunnige, emedan jag thessa allenast wid wägen i största hastighet kunnat samla. Ty skulle man rätt noga alt hwad der växer upsöka, behöfwdes en hel sommar allenast till en lappmark. Dessa stora fiällar, som de altid äro med snö betäckta, så synnas de och långt ifrån som 35 moln, att den som icke desse bättre är wahn att skillia dem åth lätteligen kan swärja uppå det wara moln och intet fiällar.

Men att komma till mitt förra igen, så är och likt att lapparna för måtte hafwa satt sig neder i Lappland än finnarna i Finland, som nu rätt kallas

Finland, begynnandes wid Tavastland och begriper i sig Carelen, Nyland etc. Ty Österbotn will intet räknas under Finland, emedan, om lappar och finnar skola wara af de gamla schyter som kommo tillbaka [106v] ifrån Asien och gått igenom Persien och Ryssland up till Norland, så hafwa de
 5 ju först mått satt sig neder i de först funnit ledige och sedan effter handen dragit sig neder närmare och närmare till de orter der de nu mäst äro och rätta Finland kallas, ehuru wäl hela then tracten ifrån Halogoland, som Ad. Bremensis witnar, till förene är kallad Finland, eller rättare Winland, af thet att hela then tracten myckit wijnbär växer. Hwar om mera när man
 10 kommer till Finland.

Hwad lapparnas kojor elliest angår, som de bo och ligga uti, så äro de åtskilligt bygde, somliga neml. 8kantige, somliga 6kantige, och är stomen utaf stänger, upreste, öfwer hwilka andra [107r] twerstänger ligga. Och der utöfwer drages walmar. Och widgas stängerna nog uth nedan till, på det
 15 kojan må blifwa rumrik, men ofwan dragas de ihop, och räcker intet wal-maret ända upp till spetsen eller de öfwersta af stängerna uthan stannar en aln omtränt der ifrån och lämnar så ett hål för röken. Och äro desse sådana kojor som de flyttia med af och an, läggandes stängerna och walma-ret när de flyttia på renryggarna, till des de åter dem behöfwa. Och är på
 20 dem förutan dörren, som lappen går igenom, ingen ypning, hänger hon på ett rep ofwan ifrån och kastas åth sidan, när man will gå in. Består af spiälor [107v] med walmar beklädde. Mitt uti kojan är elstaden, och der öfwer på alla sidor äro fina twärstänger, hwaruppå läggas ostar och annat som behöfwer antingen torkas eller rökas. Och nedre på jorden rundt om
 25 sidorna hafwa de sina renhudar lagde, hwaruppå de ligga. Sedan och de-ras husgeråd, såsom slefwar, skopor, ketlar, skålar, kisor med hwad mera. Men deras fasta kojor, som de aldrig flyttia utan låta stadigt stå, äro af en annan beskaffenhet, i ty de nedre wid jorden warda timrade rundt omkring till 3 à 4 hwarf med stockar, och [108r] ifrån dem på alla sidor går en liten
 30 resning till en 3 à 4 alnar, som drages i hop mitt öfwer kottan och täckes utan uppå antingen med bräder eller läpper, det är långa flankar af gran-bark, torf eller sten. En sådan wi sågo wid Torne träsk, hwarest hela kottan war af idel skifwersten, både till väggar och tak. Och lämnas äfwen på dessa ett hål öfwerst uppå för röken. Och hafwa desse eller intet mer än en dör.
 35 Ty hwad Cl. Schefferus skrifwer om twenne dörrar det måste intet så för-stås, ty twenne dörrar finnas [108v] aldrig på någon lappkotta, men wäl ett litet hål mitt emot dörren på desse timrade kottor, hwilket den lärde man-nen utan twifwel och tagit för en dörr. Igenom hwilken quinfolchen aldrig war förbudt att gå, det intet dem mera än manfolken, ty intet dera könet

kan någon sin komma der igenom, warandes det hålet der till alt för litet. Men hwad han skrifwer om des nytta är altsammans wäl träffat, i ty lapparna all sin fisk och fogel som de få kasta in der igenom, bärandes slikt aldrig in med sig genom rätta dörren som [109r] de sielfwa gå. Hwar till de gåfwo detta skälet, när jag dem der om frågade, neml. på det de icke 5 måtte söla och orena den rätta ingången, hwilket och tyckes wara likast, emedan de måste ändå mästedels krypa in igenom sina dörrar och skulle derfor snart nog både sig och sina kläder orena, ehuru ringa the då äro, der de fisk och annat slikt der igenom skulle inkasta. Af lika värde är och det som skrifwes, att qwinkönet intet skulle få gå uth igenom samma dör som 10 männerna gått igenom till jagt. Ty som de lefwa i hop i en kotta, och på den intet [109v] är mer än en dör, så måste de och alla nödwändigt der igenom gå. Några af de rikare lappar hafwa och på slike timrade kottor en fyrkantig kur öfwerst uppe, mera som jag tror för zirat än nytta. Af hwilka wid Jockmok åthskilliga slag woro till att se. Detta ware så korteli- 15 gen sagt om lapparna och hwad elliast i lappmarken hafwer kunnat förefalla wärdt att anmärkas och beskrifwas.

Jul. d. 27 reste wi änteligen tillbaka ifrån lappen Ol. Finsson, effter wi funno nästan omöjeligit att och komma öfwer effter wårt för[110r]slag på denna sidan åth Malströmmen, warandes allaredan för långt söder förde. 20 [I margen: N. B. vägen till Malström ifrån Schellefteå.] Och hwilade samma natt något mer än en mil der ifrån, då en sådan köld war, att det frös till ett finger tiokt uppå watnet, och wankade då intet att bränna eller giöra någon ell med. Och låg ändå Risseträsk med tiok iis alt öfwer, förutan här och där som tyktes litet willia bryta löst. Detta träsket lærer wäl 25 denna sommar eller intet hafwa gått upp. Wi woro då bittida upp om morgonen som war den 28 och gingo så braft på den dagen, att wi om afftonen mot kockan 9 à 10 äntelig hel trötta [110v] kommo till Hyttan tillbaka igen, der wi då nödgades att hwila till den siste Stor böndags affton, att då deste beqwemligare få fara uthføre med lapparna, dem wi elliast 30 alla hafwa mött, och således ingen fått som oss siussat tillbaka, der wi icke öfwer den dagen drögt. Begåfwo oss derfor dädan straxt effter predikan, hwilken hölts för lapparna förmedelst en tolk, som straxt hwar mening ifrån swenskan tolkar uppå lappska. Och wiste sig lapparna der andäktige nog, så att man denna tiden intet kan skylla dem, så [111r] myckit man af 35 deras lefwerne och uthwärtas wäsande kan märka. Och kan jag det utan skrymteri säja, att lapparna woro så tienstachtiga och så williga i alt hwad wi dem ålitte som något folk i wärden och ändå så myckit mer, som de för mera arbete fodra mindre lön och betalning än wanligit är på andra or-

ter. Det allena behålla de ännu, att de gärna laga sig till skogs och sticka sig undan, när de se något främmande komma. Men så äro intet de allena som det göra. Ty finnarna som [111v] bo här och där kring Torne göra äfwen det samma, och hade wi ändå större möda att få hålla dem qwar än lap-
 5 parna. Elliest är hos dem ingen fara att resa, om man hafwer någon god ledsagare, utan man kan ibland dem säkert nog wistas. Men en god matesäck måste en alltid wara betänkt om, hafwandes hos dem intet annat att wänta än litet fisk, något renkiött och litet miölk och ost. Dock detta intet hos allom. Ty granlapparna wetta intet stort af renmiölk, kiött eller ost
 10 utan [112r] fisk allenast, den åter fiäll lapparna intet hafwa.

Den 4 Aug. kommo wi tillbaka till Purkiaur, och wid denna tiden begynte wid midnatten nätterna blifwa något dunkra. Den 6 hinte wi till Storbacken, der wi då funno åkerbären i sin bästa mogenhet. Den 7 till Haras, hwarest wi uppehöll oss öfwer natten, endast för den orsaken skull
 15 att bese den skogsbacken, som nyligen fallit neder och blifwit till en myra, tämmelig diup, om hwilken tillförenne är förmält, p. 14. Den 10 om afftonen sågo wi Lule nya stad igen tredie gången. Hwarest wi och något hwi-lade af wår swåra resa. Doch foro äntelig den 13 derifrån up till Torne [112v] tillbaka, dit wi hinte den 16, hwarifrån wi oss den 18 begofwo åth
 20 Österbotn och kommo den 19 om aftonen till Kimi (och der är Norbotn aldra högst, ja högre än wid Torne), resandes ifrån Torne till Kimi med båd, emedan man den vägen för de många färjestäder skull, som der emil-lan äro, med wagn myckit swårt kan komma fort [*i margin:* Kimi lax den bästa och mästa], särdeles effter såsom der inga rätta färjor äro, utan bön-
 25 derna binda i hop ett par sina båtar, och twert öfwer den sättes wagnen, hwilket en resande rätt myckit sinkar. Och är emillan Torne och Ule, dit wi den 21 lände, 15 färjestäder. I vägen war intet något särdeles rart att finna, utan emillan Kimi och Ule i skogen [113r] växte nog Calceolus Marie eller Helleborine flore rotundo C. B. P. och deribland Sceptrum
 30 Carolinum i stor myckenhet, som elliest hela vägen intet förutan i Lule lappmark märktes. Och begynte här ett helt annat land blifwa, emedan här inga bärg mera begynte att synnas, utan landet alt mer och mer blifwa flatare och slätare, så att så långt man någonsin kunde med ögonen se, war en jämn slätt. Och torde å denna orten kanske wara beqwämt nog, att finna
 35 wissa longitudes och sådana platser, hwarest man kunde uthräkna [113v] om jorden är rund eller aflång. I Ule, en wacker och folkrik stad, ligger den lärde Messenius begrafwen, och på stenen finnas desse rim såsom i gamla och rå tider diktade.

Här hwila Doctor Johannis Messenii ben
Siälen i Guds rike, ryktet kring hela werden.

Som de elliest häromkring bittidt så sin säd, så war den och då redan tämmelig wackr upkommen emillan Kimi och Ijo, så att han hade öfwer 1/4 alns längd. Och woro bönderna i wärket begrepne att begynna skära af den nya, som på några orter stod tämmelig wacker men och på många hel af kiölden afbränd och swart. Underligare war det, att åkerbären stodo i [115r] [wa]randes der emillan och Brahestad 14 mil. Och war det en tämmelig wacker och stor stad, folkrik och wäl bebygd, liggandes äfwen wid siön, såsom alla städer uti Wester- och Österbotn. Men något särdeles rart eller gammalt att der se war der intet, i ty denna staden så wäl som de andra hafwa fått sina privilegier först i begynnelssen af detta seculo.

Här ifrån reste wi den 26 och hinte den dagen intet längre än till Nya Carleby, 6 mil ifrån gamla Carleby belägin, hwilket det nya i storlek intet mycket gaf effter. Här uppe höllo wi oss intet, utan foro straxt derifrån till Vasa, hufwudstad uti Österbotn och landshöfdingsäte, hwilket nu för tiden bekleder Ehrnsköld, och heter elliest uppå [115v] finska Mustasar, 8 mil ungefehr ifrån Nykarleby belägn. Hit kommo wi den 28 om afftonen. Reste den 29 der ifrån, sedan wi hafwa besedt staden och kiörkan, som är temmelig wacker. Och kommo äntelig den 30 till Kuntala, hwarest wi hade den olyckan att det ena framhiulet gick sönder på wagnen, för hwilken orsak skull wi der och i 2 dagar måtte oss uppehålla. Och är det den sista gästgifwaregård som man hafwer ifrån Österbotn till Tavastskogen, som räknas 12 mil lång, hwarföre man och der måste sig förse med nödigt uppehälle öfwer den, emedan på samma skog är ondt både om foglar och örter, särdeles [116r] der många äro i föllie. På denna skogen, som nu war tämmelig gris, växte åtskilliga wackra örter, såsom särdeles Serpillum [*en rads lucka*]. Sedan och åthskilliga wackra och rara swampar som utaf ritningen bättre kunna ses. Och ligger mitt upp i skogen en gammal träskants, nu för tiden aldeles förfallen (till samma skants kommo wi den 3 sept.), der man och så får nytt omskiffte med hästar, dem man då hafwer till Nysalo 2 mil 1/4 der ifrån, och har så der ifrån och till Åbo något mer än 22 mil på den vägen 10 ombyten. Och iu närmare Åbo ju sämre gestgifwaregårdar. I Österbotn woro likwist här och der så täm[116v]melig wackra gårdar, men i Westerbotn ändå de aldra förnämsta. Så war det och med landswägen, hwilken och i Westerbotn war aldrabäst, ehuruwäl landmån der är mycket swårare att jämna än i Österbotn, som är ett slätt och flatt land, och Finland, som är wäl något backot och bergaktigt utaf sig, dock wida icke som Melpa och Ångermanland.

Staden Åbo, hufwudstaden i Finland, ligger elliest wäl wid watnet, så att de största farkoster kunna löpa upp mitt uti staden, men staden i sig sielf är intet myckit reguler bygd, utan twifwel för de stora [117r] berg som nästan mitt uti staden ligga och hindra, att man der intet så kan bygga som en
 5 wäl skulle kunna willia. Tyckes elliest till sitt begrep wara nästan stor som Upsala, hafwandes dock flera stenhuss och wida större handel och seglation och, som jag skall tro, nästan dubbelt så folkrik. Är och der en wacker och stor körka, nästan på samma sätt bygd som Upsala domkyrka, dock med ett torn allenast, som nu skall wara mindre och annorledes bygt, än det för
 10 brand hafwer warit. Är och sielfwa körkan mindre än i Upsala. Och war uti att se särdeles [117v] någre höga herrars grafwar, som woro rätt wackra och wäl med bilder af marmor zirade. Ibland andra war der en som hölts för den gammelsta, om kring hwilken skranket war af iern med munkebokstäfwer uppå utarbetat, dem någre höllo före wara gammal runska. Några
 15 grafstenar lågo och på golfwet med munkestijl, om hwilka man och samma mening hafft. Hwar uppå och detta skalde qwad föll mig in.

Här mente een och ann thet någon gammal Schytte
 der låge nämnd i sten med ormeslängar på,
 [118r] ja och i kring de skrank, som kring om grafwar stå,
 20 der Isis wackra knän dock illa blifwit lytte,
 i ty en gammal munk, som stulit Isis staf
 och stympat hennes knä, af samma stölden hafwer
 på gålwet lämnat qwar en skrift ther i han lefwer
 och spökar här och där på en och annans graf.
 25 Dock war ej under att i Turko sådant hördes,
 der och Minerva nu the gylne äpplen sått,
 som kring om Odens brunn i öfwerflöd haa stått,
 för än the hit och dit kring wida werden fördes.

Utan för staden ligger slottet, som i forna tider hafwer hållits för stark
 30 en borg och fästning, men i dessa tider twikar jag, om man der något längre skulle kunna bärga sig mot de stora carcasser, bomber och fejekulor som [118v] sedan hafwa lärt att flyga. Ligger elliest wäl nog rätt wid watnet och farvägen till staden, en 6 à 700 alnar ifrån honom. Hwarutaf och Hermann i sin nya jordebefskrifning säger att Åbo är befast, hwilket han måtte förstå
 35 om slottet, ty elliest är staden i sig sielf aldeles utan wallar och murar. Och äro uti staden trenne jurisdictioner, den första hofrätten, som hafwer sitt hus wid torget, stort och skönt uti hwilken præsiderar nu för tiden [*några ords lucka*] Falkenberg, hafwandes 12 adssessorer, och sedan den academiska [*några raders mellanrum*] och den tridie stadsens. [119r] Är och der lands-
 40 höfdingsäte, hwilken nu besittes af [*lucka*] Creutz. Sedan är der och

biskopssätet, som för tiden beklädes af den lärde och högwördige H:r [lucka] Getselius. Och ligger biskopsgården wid norre änden på staden wid elfwen, wackert och wäl bygd. Borgarena i staden äro till större delen finnar, ehuru och många swenska, förutan de af hofrätten och academien, som alla äro swenska eller åthminstone kunna tala swenska i Finland 5 födde. Och prædikas uti samma körka bägge språken, först findska, och när finska predikan är ändad, gå de uth och [119v] swenska inn. Och är den finska församlingen, så mycket man då kunde märka, större. Elliest heter staden rätt af första beyggnelsen Turko, men sedan af de swenska kallad Åbo. Och lära de som mig tyckes detta förra hafwa fört med sig ifrån 10 Asien och Turkit, plägendes gärna alla colonier hafwa det för sed och wana, att de kalla de städer de först bygga och bebo effter de orter och land de tillförenne besetat. Det samma ser man än i denna dag skie. Hwarföre och nu ett nytt Swerje är, nytt Hol[120r]land, nytt England och flera slike.

Anmärkningar

99: 17 (sida och rad i föreg. årg.) S[alig] Verelii mening. Olof Verelius (död 1682) i dennes *Index linguae veteris Scytho-Scandicae*, 1691, s. 13: »Angur, Wijk ... Inde Angermanland.»

99: 26 Om Skuleberget berättade Rudbeck även för Urban Hiärne: »Uthi Skuluberget eller Skiulberg i Ångermanland finnes ett stoort hohl som en stugu af 15 alnars längd och 9 alnars högd efter invånarnes berättelse.» ([U. Hiärne], *Den korta anledningen til åthskillige malm och bergarters ... efterspörjande och angifwande beswarad och förklarad*, 2, 1706, s. 261.)

99: 28-29 *Kongl. M:t för 2 åhr sedan, när han reste der förbi*. Karl XI företog sin norrländska resa 1694!

100: 5 Om Auni eller Ane den gamle se Olaus Rudbecks *Atlantica*, ed. A. Nelson, 1, 1937, s. 131 f.

100: 9 Gymnasiet hade grundats 1650,

och superintendenturen hade utbrutits ur ärkestiftet tre år tidigare. Stiftschefens prebende, Säbrå, låg en mil väster om staden. Superintendenten, doktor Matthias Steuchius, hade just samma månad tagit avsked av stiftet inför sin förestående vigning till biskop i Lund. Hans efterträdare var dr Julius Micrander.

100: 19 Kyrkoherde i Nordmaling var Petrus M. Arctædius, farfar till iktyologen Peter Artedi, Linnés ungdomsvän.

100: 35 blå, svarta.

101: 12 *Mosiöberget*. »Noch berättade Olof Anderson Fattenborg, at i Buurträsk finnes ett berg, som ryker och stundom synes såsom en låga om näterna brinna och om dagen ryka. Men när man kommer när in til, seer man ingen ting annat än bara berg.» (Hiärne, *a. a.*, s. 245.)

101: 20 gris, gles.

101: 29 *Thevenots resebok*. Jean de

- Thévenot, *Relation d'un voyage fait au Levant*, 1-2, Paris 1664. Rudbeck har använt en upplaga av år 1689, där förf. på anförd sida talar om »Lumière que personne n'allume».
- 102: 1 *Rudbeck*. Rudbæk gaard, Vedsted sogn, Gram herred, »Tørning len», Haderslev amt.
- 102: 19 *laglig*, av normal storlek.
- 102: 19 *karbottn*. Ordet har använts för att beteckna något såsom mycket stort.
- 102: 39 *medellinien*, ekvatorn.
- 103: 9 *Olsmesso tiden*, Olofsmässan den 17 juli (g. st.).
- 103: 17 *Ime gette*, jätten Yme. Jfr Atlantican, 1, 1937, s. 246 f., 251 f.
- 103: 19 *getare*, troligen bergfink. Om denna säger Rudbeck i sina föreläsningar över fåglarna: »Hic videtis carduelem lulensem depictam Lapska Steglitzan, loco rubri coloris, nigricat.» (Utg. av E. Lönnberg i dennes *De Rudbeckska fågelbilderna och deras betydelse* (Rudbecksstudier, 1930), s. 234.)
- 103: 27 *sielfwa ritningen*, i Rudbecks berömda fågelbok. Om denna se senast Ulla Ehrensvärd, *Leufsta bruks fideikommissbibliotek* (Biblis, 1968), och där anförd litteratur.
- 103: 32 *Tevenot*. Det först nämnda stället i denne förf:s ovan nämnda arbete har jag ej kunnat finna. I del 2, s. 327, avhandlas däremot »Pain des Persans».
- 104: 10-11 *Pytheas angni*. Meningen i vilken orden ingå är som synes dunkel. Med 'Pytheas' torde den kände Pytheas från Massilia (Marseille) avses, men vad 'angni' skulle vara har ej kunnat utrönas. Något som Rudbecks renskrivare ej fullt förstått?
- 104: 21 *befallningsman Renhorn*, befallningsmannen över Lappmarken Haus Renhorn (f. på 1650-talet enl. A. Hülphers' geneal. samml. i Västerås stifts- och landsbibl. Vålvilligt meddelande av Svenskt biografiskt lexikon.)
- 104: 26 *gambla Luleå stads kyrkia*. Abborrhuvudet ej nämnt i A. Nordberg, *En gammal Norbottensbygd*, 1928.
- 104: 38 *Vid. p. 300*, se sid. 300. I Rudbecks fågelbok avbildas måsfåglar på blad 262 ff.
- 105: 2 *Thev. part. II p. 75*. Tryckfel i utgåvan, skall stå p. 25. Thévenot talar på anförd ställe om »Khalis, rivière», en flod i Nildeltat.
- 105: 31 *Lixan*, Leksand.
- 105: 38 *nogsynt*, uppmärksam.
- 105: 38 *nogsynt eller åtskillige*. Avskrivaren torde här ha missat någon mening hos Rudbeck.
- 106: 10 *Brushana*. Tryckfel för Brushanar.
- 106: 14 *hafs kiäder*, storskrake.
- 106: 28 *Alersparfwar*, aldersparvar, d. v. s. gråsiskor.
- 106: 32 *parisfoglar*, tallbitar.
- 107: 10 *häskie*, hässja.
- 107: 14 *rättarplatsen*, avrättsplatsen.
- 107: 17 *Bilbergs observation*. Bilberg redogjorde för sina iakttagelser i sin *Refractio solis inoccidui*/Midnattsso-lens rätta och synlige rum, [1695].
- 107: 22-23 *thet solen ... ute uppå siön skal synnas högre*. Jfr Atlantican, 3, 1947, s. 277.
- 107: 31 *Könges*, Kengis.
- 108: 11 *Mattela*. »I Torneå en fiär-dings wäg ifrån staden är een ganska [5: mycket] kraftig källa, hwilken en capitain (B. S.) haar brukat, som til sina knää och been war heel contract, och innom liten tijd kom til sin fullkomliga hälsa.» (Hiärne, a. a., 1, s. 14.)
- 109: 2 *kråkor*. »In Lapponia adventu suo ver indicant; quædam tamen res-tant, quæ cum adventitiis acriter

- pugnant.» (Olof Rudbeck d. y:s föreläsningar över fåglarna, utg. av E. Lönnberg i dennes *De Rudbeckska fågelbilderna och deras betydelse* (Rudbecksstudier, 1930), s. 238.)
- 109: 3 *Melpa*, Medelpad.
- 109: 14 *råk*, fiskavfall. Har skrivaren möjligen gjort en lapsus, och skulle förlagan således ha »råk af fisk»? Jfr Rudbecks föreläsningar över fåglarna, anförde ställe: »När de finna där fisk torckas clamore suo socios vocant.»
- 109: 18-21 [*Tornelapparna*]. Denna karakteristik av »Tornelapparna» är den gängse i tidens litteratur. Se Johannes Schefferus, *Lapponia*, 1673 (sv. övers. 1956), och de relationer av olika lappmarkspräster som lågo till grund för detta arbete (utg. av K. B. Wiklund i Svenska landsmål, 17, 1897-1909), framförallt Johannes Tornæus, *Berättelse om lapmarckerna och deras tillstånd*.
- 109: 38 *Elisii campis*. Se Atlantican, 3, 1947, s. 417.
- 110: 8 *inne uti Umeå*. Med dessa ord slutar den prydliga avskriften. Där-efter vidtager Rudbecks original. — På en vid detta ställe befintlig onummerad sida har Linné antecknat »21 juni till Pello Kengis».
- 110: 9 För hjälp med läsningen av denna besvärliga rad tackar jag förste biblioteksassistenten Gösta Thimon.
- 110: 19 *bol*, bord, bordläggningsplanka.
- 110: 31 *then jag låtit komma ther ifrån hit neder*. »Ty fordom här i Swerige och särdeles Lappland, så syddes deras båtar ihop af kimbor [kimmar] med senor . . . och min son prof. Ol. Rudbeck såg sielf der up i Lappland huru de giordes och lät föra en hijt öfwer till Upsala.» (Atlantican, 3, 1947, s. 429.)
- 110: 33 *Martinier*, Pierre Martin de La Martinière, *Voyage des pais septentrionaux*, 1671.
- 110: 34 *Thevenot* talar på anförde ställe om »les barques de Bender Regh» vid Persiska viken. »Les planches de la barque sont cousuës avec de petites cordes.»
- 111: 7 *Håp*. »Hepia, Hoppa, är och små aflånga båtars namn, särdeles hos lapparna och finnarna, hos hwilka hästarna och kallas hepō.» Etc., etc. (Atlantican, 3, 1947, s. 310.)
- 111: 25 *Rhenstierna*. Troligen Abraham Reenstierna (1623-1690), den driftige företagaren i nordligaste Norrland. Emellertid var brodern Jakob (1625-1678) honom härvid belijäplig. Jfr Hugo Samzelius, *Den äldre svenska kolonisationen i Norrbottens finnbygder* (Personhistorisk tidskrift, 1902), s. 50, och Per Sonden, *Bröderna Momma-Reenstierna* (Historisk tidskrift, 1911), s. 153.
- 112: 16 *boten i syndafloden*. Frontispisen till Rudbecks *Nora Samolad* visar t. h. den på en bergstopp strandade arken.
- 113: 12 *thet ordet sciopodaë betydning*. Om 'skiapodes' har Rudbeck d. ä., som man kan vänta sig, en lång utredning i Atlantican, 3, 1947, s. 576 f.
- 113: 36 Om planerna på att väcka bruket till nytt liv se P. Norberg, *Forna tiders järnbruk i Norr- och Västerbotten*, 1958, s. 41 ff. (Även i Blad för bergshandterings vänner, 1957.)
- 73: 17 (sida och rad i denna årg.) *Thara koski*, se inledningen, SLÅ 1968-1969, s. 84.
- 73: 20 *Denna fogel*, blåhaken. Se inledningen, a. st.
- 73: 23 *liberi*, livré.
- 73: 29 *Jacobsmässotiden*, 1 maj.

- 74: 24-25 *intet skall växa öfwer 80 slags gräs.* Missuppfattning av Rudbeck. Olaus Petri Niurenius säger i det av Schefferus citerade avsnittet av sin relation: »I Västerbotten [min kurs.], till vilken större delen av Lappland gränsar, har jag icke sett flera än åttio *medicinalväxter* [min kurs.]. (Schefferus, *a. a.*, s. 388.)
- 75: 5 *Samuel Stigman*, »inspector öfwer lapparna» (Atlantican, 3, 1947, s. 205). Skriver sig Salomon Steigman i sitt svar på Urban Hiärnes frågeformulär 1696. (UUB, D 1404 b, fol. 190 r.)
- 75: 13 (marginalrubr.) *Der uppe gammalt folk.* Jfr Linnés lista över »quærenda», frågor att ställa och få besvarade under Lapplandsresan, som finns avtryckt i Fries' utgåva av resedagboken (1913, s. 217-220). Där står som punkt 4: »ætas».
- 75: 17 *hyttan Quwickloch.* I Kwickjock drevs under 1600-talet en smälthytta för den i grannskapet brutna silvermalmen.
- 75: 18 *inspectoren Sadlin*, Barthold Sadelin (död 1722), inspektor vid Alkie och Kiedkievari silverbruk.
- 75: 30 Överst på s. 75 r har Linné skrivit »Juli 27 Lule lapmark».
- 75: 31 *ballren*, ballar, testiklar.
- 76: 31 *Cl. Scheffer[us]*, clarissimus (högtberömd) Schefferus.
- 77: 7 *Lappar ... lagda i håll.* Se inledningen, SLÅ 1968-1969, s. 85, noten.
- 77: 19 *Vielfras.* Om filfrasens namn och de föreställningar som därtill ha knutits se Gunnar Broberg, *Järven-Filfrassen[!]-Frossaren. En studie i zoologisk exotism* (Lychnos 1971-1972).
- 77: 23 *sablar*, soblar.
- 78: 2 *ormödlior*, ormödlar = ormslå, kopparorm.
- 78: 5 *Olaus Magnus* i sin *Historia om de nordiska folken*, 4, 1925, s. 264 f.
- 78: 7 *börting*, laxöring.
- 78: 9 *åkel.* Jfr lapska 'äggem', stor, fet fisk. (Grundström, *Lulelappsk ordbok*.)
- 78: 10 *taiman*, finska 'taimen', lax (-öring).
- 78: 16 *-spituga*, fläckiga.
- 78: 24 *kullbars*, gärs.
- 78: 38 *swartlassen*, labben.
- 79: 3 *isänder.* Isänd är ett vanligt fågelnamn, som bl. a. har givits åt al-fågel, bergand, knipa och storskrake.
- 79: 4 *åfågel*, trol. ådfågel, d. v. s. åda.
- 79: 5 *är violet under halsen.* »Har en bröst-lapp som stöter på fiolett.» (Einar Lönnberg [& Arvid Uggla], *Linnæi anteckningar efter Olof Rudbeck d. y:s föreläsningar om svenska fåglar* (SLÅ 1932), s. 56.)
- 79: 6 *swartnackar*, storskrakar.
- 79: 9 *Schefferus* citerar därvidlag Samuel Rheen: »The komma i een ganska stor myckenheet om vårtiden ifrån väster hafvet.» (Schefferus, *a. a.*, s. 376.)
- 79: 18 *Odensvalor*, svarta storkar.
- 79: 19 *strandstrykler*, drillsnäppor eller strandpipare.
- 79: 23 *kiädrar.* »I lappland äre de intet skiugge.» (Rudbecks föreläsningar, 1930, s. 242.)
- 79: 27 *nattskräfwor*, nattskärror.
- 79: 30 *tallhoxar*, talgoxar. (Etymol.: hugsna efter talg!)
- 79: 31 *svenskor*, tallbitar.
- 79: 33 *röfogeln*, lavskrikan. »Sägz äta op små fisken för lappen som han hänger ut.» (Rudbecks föreläsningar, 1930, s. 237.)
- 79: 35 *kägelrifvare*, korsnåbbar. »Kreutssnabel nostris Kegelrijfvare, ty han rensar och äter kottar.» (Rudbecks föreläsningar, 1930, s. 235.)

Botaniska anmärkningar

av MAGNUS FRIES

- 80: 5 a *Picea abies*
 80: 6 a *Artemisia vulgaris*
 80: 7 a *Rumex acetosa*
 80: 8 a *Rumex scutatus*
 80: 9 a *Oxyria digyna*
 80: 12 a *Rumex acetosella* ♂
 80: 13 a *Rumex acetosella* ♀
 80: 14 a *Aconitum septentrio-*
nale
 80: 15 a *Acrostichum pul-*
chrum
 80: 17 a *Alchemilla vulgaris*
 80: 18 a *Alchemilla alpina*
 80: 20 a *Chrysosplenium op-*
positifolium
 80: 22 a *Allium vineale*
 80: 24 a *Alnus glutinosa*
 80: 26 a *Rhamnus frangula*
 80: 27 a *Stellaria nemorum*
 80: 28 a *Stellaria aquatica*
 80: 29 a *Stellaria media*
 80: 31 a *Arenaria serpyllifolia*
 80: 32 a *Centunculus minimus*
 80: 33 a *Spergula arvensis*
 80: 34 a *Stellaria (graminea?)*
 80: 35 a *Angelica archangelica*
 80: 37 a *Angelica silvestris*
 80: 38 a *Angelica (samma?)*
 80: 40 a *Galium aparine*
 80: 41 a *Artemisia vulgaris*
 80: 42 a *Artemisia vulgaris*
(med rodnande stam)
 80: 5 b *Calla palustris*
 80: 7 b *Phragmites communis*
 80: 8 b *Avena fatua*
 80: 9 b *Filipendula ulmaria*
 80: 10 b *Betula alba* coll.
 80: 11 b *Betula nana*
 80: 12 b *Polygonum viviparum*
 80: 14 b *Polygonum* sp.
 80: 15 b *Prunella vulgaris*
 80: 17 b *Asperugo procumbens*
 80: 18 b *Capsella bursa-pas-*
toris
 80: 20 b *Capsella bursa-pas-*
toris f. *integrifolia?*
 80: 22 b *Petasites frigidus*
 80: 24 b *Caltha palustris*
 80: 25 b *Campanula persici-*
folia
 80: 27 b *Campanula glomerata*
 80: 29 b *Linnaea borealis (tro-*
ligen)
 80: 30 b *Leonurus cardiaca*
 80: 31 b *Cirsium arvense*
 80: 33 b *Carduus crispus*
 80: 35 b *Prunus padus*
 80: 36 b *Dryas octopetala*
 80: 37 b *Matricaria chamo-*
milla
 80: 38 b *Anthemis cotula*
 80: 39 b *Rubus chamæmorus*
 80: 41 b *Actæa spicata (?)*
 81: 1 a *Hieracium alpinum*
(?)
 81: 3 a *Bidens tripartita (?)*
 81: 5 a *Circæa alpina*
 81: 7 a *Cirsium heterophyl-*
lum
 81: 9 a *Saussurea alpina*
 81: 11 a *Vaccinium uliginosum*
(?)
 81: 13 a *Ledum palustre*
 81: 15 a *Erigeron acre*
 81: 16 a *Erigeron uniflorus*
 81: 18 a *Centaurea cyanus*
 81: 19 a *Cynoglossum offic-*
nale
 81: 20 a *Taraxacum officinale*
 81: 21 a *Leontodon autumnalis*
 81: 22 a *Arabis alpina*
 81: 24 a *Equisetum fluviatile*
 81: 26 a *Equisetum palustre*
 81: 28 a *Equisetum silvaticum*
 81: 30 a *Equisetum arvense*
 81: 32 a *Equisetum hiemale*
 81: 34 a *Calluna vulgaris*
 81: 36 a *Calluna* f. fl. alb.
 81: 37 a *Andromeda polifolia*
 81: 39 a *Cassiope hypnoides*
 81: 41 a *Empetrum nigrum*
 81: 42 a *Barbarea vulgaris*
 81: 43 a *Rorippa silvestris*
 81: 45 a *Sisymbrium irio*
 81: 46 a *Euphrasia officinalis*
coll.
 81: 1 b *Filipendula vulgaris*
 81: 2 b *Pteridium aquilinum*
 81: 4 b *Lastrea dryopteris*
 81: 6 b *Dryopteris filix-mas*
 81: 7 b *Asplenium septentrio-*
nale
 81: 9 b *Fragaria vesca*
 81: 10 b *Fragaria vesca* f. *fructu*
albo
 81: 11 b *Rhamnus frangula*
 81: 12 b *Fumaria officinalis*
 81: 13 b *Galium verum*
 81: 14 b *Galium uliginosum*
 81: 15 b *Gentiana nivalis*
 81: 18 b *Gentiana campestris*
coll.
 81: 20 b *Gentiana lutea*
 81: 21 b *Ribes rubrum*
 81: 23 b *Ribes nigrum*
 81: 25 b *Hedera helix*
 81: 26 b *Glechoma hederacea*
 81: 27 b *Cypripedium calceo-*
lus
 81: 31 b *Viscaria vulgaris*
 81: 32 b *Lychnis flos-cuculi*
 81: 35 b *Callitriche* sp. *eller*
Lemna sp.
 81: 36-43 b *Lavar* (36 b *dock*
möjligen *Marchantia*
polymorpha)
 82: 1 a *Convallaria majalis*
 82: 2 a *Majanthemum bifo-*
litum
 82: 3 a *Chamænerion an-*
gustifolium
 82: 5 a *Epilobium palustre*
 82: 7 a *Lysimachia thyrsiflora*
 82: 9 a *Melampyrum pratense*
 82: 10 a *Melampyrum crista-*
tum (silvaticum?)
 82: 12 a *Mentha aquatica*
 82: 14 a *Achillea millefolium*
 82: 15 a *Achillea millefolium* f.
fl. ros.
 82: 16 a *Cladonia rangiferina*
coll. (?)
Med »Muscus» avser
Rudbeck i flertalet
fall lavar.
 82: 30-33 a *Stereocaulon* spp.
 82: 36 a *Lobaria pulmonaria*
 82: 37 a *Usnea plicata*
 82: 38 a *Usnea barbata (snarare*
Alectoria capillacea?)
 82: 39 a *Alectoria* cf. *jubata*
coll.
 82: 41 a-3 b *Peltigera-, Neph-*

- roma-, Lobaria-arter
(m. fl.)
- 82: 5 b *Parmeliopsis* sp. (*el. ngn skorplav*)
- 82: 7 b *Cladonia cervicornis* (*el. närstående*)
- 82: 9 b *Sphærophorus* cf. *fragilis* (?)
- 82: 11 b *Trentepohlia aurea* (?)
- 82: 13 b *Camelina sativa*
- 82: 14 b *Sisymbrium sophia*
- 82: 16 b *Cardamine pratensis*
- 82: 17 b *Cardamine amara*
- 82: 19 b *Cardamine hirsuta*
- 82: 20 b *Cardamine »trifolia»* (*en form av C. amara*)
- 82: 22 b *Nuphar luteum*
- 82: 23 b *Orchis masculus*
- 82: 25 b *Orchis maculata*
- 82: 27 b *Origanum vulgare*
- 82: 29 b *Oxalis acetosella*
- 82: 31 b *Pastinaca sativa*
- 82: 32 b *Pedicularis silvatica*
- 82: 36 b *Rhinanthus minor*
- 82: 38 b *Potentilla palustris*
- 82: 39 b *Potentilla reptans*
- 82: 40 b *Potentilla erecta*
- 82: 42 b *Alchemilla alpina*
- 82: 44 b *Cornus suecica* (?)
- 82: 45 b *Polygonum persicaria*
- 82: 46 b *Polygonum persicaria*
- 83: 1 a *Polygonum hydropiper*
- 83: 2 a *Hieracium pilosella*
- 83: 3 a *Hieracium dubium*
- 83: 5 a *Pinus sylvestris*
- 83: 6 a *Pinus mugo* (*tolkning enl. Bauhinus men oklart om R. avser denna art*)
- 83: 7 a *Pinus cembra. (d:o)*
- 83: 8 a *Plantago sinuata*
- 83: 9 a *Plantago media*
- 83: 10 a *Plantago lanceolata*
- 83: 12 a *Alisma plantago-aquatica*
- 83: 13 a *Alisma plantago-aquatica*
- 83: 14 a *Plantago maritima* (?)
- 83: 15 a *Polygala vulgaris*
- 83: 16 a *Polygala f. fl. alb.*
- 83: 17 a *Polygonatum odoratum*
- 83: 19 a *Polygonum aviculare*
- 83: 20 a *Polygonum aviculare* (*småvuxen form*)
- 83: 21 a *Polygonum aviculare* (*form med smala blad*)
- 83: 22 a *Herniaria glabra*
- 83: 24 a *Polypodium vulgare*
- 83: 25 a *Populus tremula*
- 83: 26 a *Potamogeton natans*
- 83: 27 a *Polygonum amphibium*
- 83: 28 a *Pulsatilla vernalis*
- 83: 29 a *Pyrola rotundifolia*
- 83: 30 a *Pyrola uniflora* (*månne ej P. minor?*)
- 83: 31 a *Pyrola secunda*
- 83: 34 a *Pyrola uniflora* (*se ovan*)
- 83: 35 a *Linnæa borealis*
- 83: 37 a *Ranunculus acris*
- 83: 39 a *Ranunculus bulbosus*
- 83: 41 a *Ranunculus arvensis*
- 83: 42 a *Ranunculus repens*
- 83: 1 b *Trollius europæus*
- 83: 3 b *Ranunculus scleratus*
- 83: 5 b *Ranunculus aquatilis*
- 83: 7 b *Ranunculus aquatilis* (*närstående småart*)
- 83: 8 b *Ranunculus glacialis*
- 83: 9 b *Ranunculus glacialis*
- 83: 11 b *Ranunculus glacialis* (?)
- 83: 13 b *Ranunculus nivalis* (?)
- 83: 14 b *Ranunculus lingua*
- 83: 16 b *Ranunculus flammula*
- 83: 18 b *Ranunculus aquatilis*
- 83: 20 b *Ranunculus reptans?*
- 83: 22 b *Jasione montana*
- 83: 23 b *Myrica gale*
- 83: 24 b *Drosera rotundifolia*
- 83: 25 b *Drosera longifolia* (*anglica*)
- 83: 26 b *Rosa pimpinellifolia*
- 83: 29 b *Rubus fruticosus*
- 83: 30 b *Rubus idæus*
- 83: 32 b *Rubus saxatilis* (?)
- 83: 33 b *Salix alba*
- 83: 35 b *Salix vitellina*
- 83: 36 b *Salix fragilis* (?)
- 83: 38 b *Salix rosmarinifolia*
- 83: 41 b *Salix caprea*
- 83: 45 b *Salix hastata*
- 84: 1 a *Salix pentandra* (?)
- 84: 4 a *Salix aurita* (?)
- 84: 5 a *Salix repens* var. *arenaria*
- 84: 14 a *Viburnum opulus*
- 84: 15 a *Pinguicula vulgaris*
- 84: 17 a *Saxifraga granulata*
- 84: 19 a *Saxifraga alpina*
- 84: 21 a *Knautia arvensis*
- 84: 26 a *Pedicularis sceptrum-carolinum*
- 84: 28 a *Scutellaria galericulata*
- 84: 30 a *Sedum acre*
- 84: 31 a *Sedum album*
- 84: 32 a *Senecio vulgaris*
- 84: 33 a *Thymus serpyllum*
- 84: 35-40 a *Galeopsis-arter*
- 84: 41 a *Paris quadrifolia*
- 84: 43 a *Solanum nigrum*
- 84: 44 a *Sonchus oleraceus*
- 84: 46 a *Sonchus arvensis* (?)
- 84: 1 b *Lactuca alpina* (*fathne o. likn. förknippas eljes med kvanne, Angelica archangelica*)
- 84: 3 b *Lactuca sibirica* (?)
- 84: 5 b *Sorbus aucuparia*
- 84: 6 b *Sparganium erectum*
- 84: 7 b *Stachys palustris*
- 84: 8 b *Chrysanthemum vulgare*
- 84: 9 b *Sedum rosea*
- 84: 12 b *Bartsia alpina*
- 84: 14 b *Thalictrum alpinum*
- 84: 16 b *Thalictrum flavum*
- 84: 18 b *Thlaspi arvense*
- 84: 19 b *Lepidium campestre*
- 84: 21 b *Tragopogon pratense*
- 84: 23 b *Asplenium trichomanes*
- 84: 24 b *Menyanthes trifoliata*
- 84: 25 b *Trifolium repens*
- 84: 26 b *Trifolium pratense*
- 84: 28 b *Trifolium arvense*
- 84: 30 b *Fragaria vesca*
- 84: 32 b *Typha latifolia*
- 84: 33 b *Valeriana officinalis*
- 84: 34 b *Valeriana sambucifolia* (?)
- 84: 36 b *Verbascum thapsus*
- 84: 38 b *Veronica longifolia* var. *maritima*
- 84: 40 b *Veronica officinalis*
- 84: 42 b *Veronica serpyllifolia* (?)
- 84: 44 b *Veronica hederifolia*
- 85: 1 a *Veronica beccabunga*
- 85: 3 a *Veronica anagallis-aquatica*

- 85: 5 a *Vicia cracca* 85: 14 a *Vaccinium myrtillus* 85: 8 b *Vaccinium oxycoccus*
85: 7 a *Viola biflora* 85: 16 a *Arctostaphylos alpina* 85: 9 b *Urtica dioeca*
85: 8 a *Viola tricolor* 85: 3 b *Vaccinium vitis-idaea* 85: 10 b *Urtica urens*
85: 9 a *Viola arvensis* 85: 5 b *Arctostaphylos uva-* 85: 12 b *Urtica urens*
85: 10 a *Solidago virgaurea* 85: 6 b *Arctostaphylos uva-* 85: 14 b *Ustilago Secalis*
85: 12 a *Senecio fluvialis* 85: 6 b *Arctostaphylos uva-* 85: 15 b *Ustilago Hordei*
(*saracenicus*) 85: 6 b *Arctostaphylos uva-*
85: 13 a *Vitis labrusca* 85: 6 b *Arctostaphylos uva-*
ursi (?) ursi (?)
- 82: 13 a *Δtica*, *aquatica*.
84: 2 b *qui fathne lapponum*, som
lapparna kalla fathne.
85: 16 b – 18 b *Conf. sched. . . inno-*
minatæ. Jfr de smärre arken, varest
återfinnas ytterligare, ännu ej namn-
givna örter, som jag påträffat. — De
förkortningar som åtfölja namnen i
Rudbecks växtförteckning stå för
olika auktorer. De äro: B. P. = Bau-
hini *Pinax*, d. v. s. den store schwei-
ziske botanisten Caspar Bauhins
planschverk *Pinax theatri botanici*.
C. B. och C. B. P. som ovan. J. B. =
Johann Bauhin. O. R. = Olaus Rud-
beck. O. R. f. = Olof Rudbeck
sonen. Lobel[ius] = Matthias de
l'Obel. Math[iolus] = Pier Andrea
Mattioli. Mor. och Moris. = Robert
Morison. Raj[us] = John Ray. H.
Eyst. = *Hortus Eystettensis . . . opera*
Basilii Besleri. H. L. = *Hortus Ley-*
densis (Pauli Hermanni Horti aca-
demici Lugduno-Batavi catalogus).
85: 21 *Cotoneæ* och *Jujubæ*, kvitten
och plommon.
85: 22 *Ol. Magnus*, Olaus Magnus,
Historia de gentibus septentrionali-
bus, 1555, s. 412: »Cotoneæ autem,
et sambuci cum iuiubis dulcissimis,
ibidem reperiuntur.» Den sv. övers.,
del 3, 1916, s. 11, översätter 'iuiubis'
med 'frukter'. — Den sidhänvisning
Rudbeck här meddelar är svårläst,
och olika gissningar stämma ej in på
någon av de utgåvor av Olaus Mag-
nus' *Historia* som varit mig tillgäng-
liga.
- 85: 23 *fructus Cynobaticos*, svarta vin-
bär?
85: 29 *lapis asbestus*, asbest.
85: 37 *sinta*, sinnade.
85: 41 *Cascavari*. Se inledningen, SLÅ
1968–1969, s. 94.
86: 8–9 *Hierne[s] . . . tractat*, den ovan
flera gånger citerade *Den korta an-*
ledningen . . . av Urban Hiärne.
86: 22 *dunderi*, finska(!) 'tunturi',
fjäll.
86: 30 *Guds ande skall hwila sig i*
norden. Trots rådfrågning av olika
konkordanser, även sådana till Vul-
gata, har detta bibelord (eller kanske
snarare Rudbecks personliga turne-
ring av ett sådant) ej kunnat beläg-
gas. Närmast kommer man måhända
Jes. 11: 1–2. »Men ett skott skall
skjuta upp ur Isais avhuggna stam,
och en telning från dess rötter skall
bära frukt. Och på honom skall Her-
rens ande vila . . . (Och ett Ris skall
upgå utaf Isai släkte, och en Telning
utaf hans rot frukt bära: På hwilkom
skall hwilas Herrans Ande . . .)» Jfr
detta språk med titelplanschen till
första delen av Rudbecks *Atlantica*.
Den visar hur norra delen av jord-
klotet överskuggas av Jafets av-
komma, symboliserad av ett stort
och lumligt *träd* (Jesse rot och
stam?), uppvuxet ur Svealands jord.
87: 36 *Martens*, Friederich Martens,
Spitzbergische oder Groenlandische
Reisebeschreibung, 1675, s. 30.
87: 39 [86 v = 87 v]. De två mellanlig-
gande sidorna ej ianspråktagna vid

- Rudbecks utskrift av dagboken.
- 88: 6 *in desertis Arabiae*, i Arabiens öknar.
- 88: 9 (marginalrubr.) *helsosamt och skiönt watn*. Samma tema upptogs, varierades och utfördes utförligare av Linné, framförallt i hans dietetiska skrifter.
- 89: 17 *Lulu*, persiska för 'pärla'. (Vänligt meddelat av bibl. G. Johnsen.)
- 89: 27 *stratum super stratum*, varvtals. En hos kemisterna vanlig teknisk term. Jfr Linnés förut nämnda lista på »quærenda», pkt 9: »Nix in summis jugis an perpetua, an stratum supra stratum per annos singulos.»
- 90: 25 *Boetius de Boot*, Anselmus Boetius de Boot, *Gemmarum et lapidum historia*. Rudbeck torde ha använt 1636 års upplaga, då Uppsala universitetsbiblioteks exemplar härav bär streckningar från tiden av just de meningar Rudbeck här refererar. (Detta exemplar dock ej upptaget i Aurivillius' bibliotekskatalog.)
- 90: 26 *Gesnerus*, den kände naturalhistorikern.
- 90: 36–91: 21 *Löst onumr. blad*. Detta parti är skrivet på ett papper, som synes vara den avskurna nedre delen av ett ark använt till brevkoncept, ty i marginalen kan fortfarande lodrätt läsas: »Upsala den 20 Nov. 1695. Tienstberedwilligste Tienare Olof Rudb.»
- 91: 23 *se utan på skalet*. »Berättade Hr Prof. Rudbeck om Perlor och Perlemoor, at man kan utan på skalen se, hwilcken någon perla har uti sig eller intet; och mente at uti sielfwa perlan är semen till en ny mussla; samt at sielfwa perlan ej är annat än en växt uti gamlare skahl, som ögonskjenligen wistes; och at ingen perla på annat sätt eller uti annat rum och tilstånd finnes. (Bok-
- wettsgilletts protokoll*, utg. af H. Schück, 2 (UUÅ, 1918), s. 102.)
- 93: 11 *wandra*. En bläckplump har gjort ordet oläsligt.
- 93: 26 *gålt*, gult.
- 93: 30 *lärdt rätt utaf dantsmestaren att gå*. Man erinrar sig Linnés förstuckna polemik mot Rudbeck i denna fråga: att gå inåt med tårna är att gå »efter Guds och ej dansmästarens instruktioner». (Caroli Linnæi *Diæta naturalis* 1733, utg. av A. Hj. Uggla, 1938, s. 35.)
- 93: 38 *kengisband*, kängband (av finska 'kenkä' (gen. 'kengän'), 'sko').
- 94: 15 *kraftsoppor*, kraftig buljong.
- 94: 24–25 *H:r Lundius*. Rudbeck kan väl härmed inte avse någon annan än Anders Lundius, född lapp, kyrkoherde i Arvidsjaur och efter avsättning från denna tjänst småningom predikant i Jockmock. Lundius dog dock redan 1665. Hans son Nils, död 1726, nämns 1701 tolk och blev klockare i Jockmock 1709. Förväxlar Rudbeck möjligen far och son?
- 94: 28 *blifwit wäl försedde med goda lärare*. Jfr Rurik Holm, *Den svenska missionen bland lapparne* (Kyrkohistorisk årsskrift, 1919), s. 233 f.
- 95: 5 *som Cl. Schefferus menar*, Schefferus, a. a., s. 79 f.
- 95: 30 *Schefferus*, ib. s. 43.
- 95: 36 *Ericus Olai i sin Chronica regni gothorum* (Scriptores rer. svec. medii ævii, 2, 1828), s. 12.
- 97: 2 *Grotius*. Även den store holländske lärde Hugo Grotius åberopades av Schefferus i diskussionen om lapparnas namn. (Schefferus, passim.)
- 97: 6 *p. 4*, sv. övers. s. 39.
- 97: 12–13 *Procop[ius]*, *Herberstein*, *Cluver[ius]*, historiker och geografer från 500-, 1500- och 1600-talen.
- 97: 14 *som Plinius talar om*, i sin *His-*

- toria naturalis*, bok 7: 23. Jfr Atlantican, 3, s. 219.
- 97: 16 *andror*, andar, medar.
- 97: 29 *karpuser*. Jfr Atlantican a. st.
- 97: 35 *Biarmland*, Bjarmaland, fornorska namnet på trakten vid Vita havet.
- 99: 7 *Halogaland*, Hålogaland, fordom namnet på det nordligaste av norrmän befolkade landskapet i Norge.
- 99: 26 *kisor*, klövjelådor.
- 99: 35 *Schefferus*, s. 226 f. Rudbecks skildring av denna »bakdörr» citeras av Edgar Reuterskiöld i dennes *De nordiska lapparnas religion*, 1912, s. 136-137. (Populära etnologiska skrifter, 8.) — Av samtiden uppfattades denna bakre öppning i kåtan som ett förhatligt uttryck för lapparnas hedom, och en nitisk missionär berömde sig rent av att ha spikat igen »den förbannade bakdörren».
- 101: 9 *granlapparna*, skogslapparna.
- 101: 14 *Haras*, Harads. Jfr Linnés »quærenda», pkt 71: »hares by sceptum Carolinum och Prof. Rudbecks namn uti en gran.»
- 101: 23-24 *Kimi lax den bästa och mästa*. Anteckning av Linnés hand. — Linné talar i *Flora svecica* (sv. övers. 1905, s. 38) om »Östbottens tre dyrbaraste naturgåvor: Kemi laxfiske, Limingo äng och Storkyro åker». (Jfr den gamla ramsan »Storkyro åker och Limingo äng har inte sin like i bredd eller längd».)
- 101: 35 *wissa*, säkra.
- 101: 36 *om jorden är rund eller aflång*. Denna fråga var redan nu mycket diskuterad, men skulle som bekant få sitt slutgiltiga svar först 1736, då Maupertuis med resultaten från sin gradmätningsexpedition till Tornedalen »aplatit le pole». Jfr inledningen, SLÅ 1968-1969, s. 88.
- 102: 8 Blad 114 fattas. — Längst ned på bl. 113 v har Linné skrivit »N.B. Vide in altero exemplari pag. 372-37[oläst siffra]». Dagboken har tydligen funnits i två exemplar eller kanske snarare två versioner, och vad som — möjligen redan på Linnés tid — saknades i det ena kan ha funnits i det andra. Vidare har Linné skrivit »Aug. 18 Ulea», datum för hans egen ankomst till staden 1732.
- 102: 17 *Ehrnsköld*, Johan Ehrenskiöld (1631-1706). Hade året innan utnämnts till landshövding i Österbotten.
- 102: 17 *Mustasar*. Staden kallades Mustasaari, innan den 1611 fick sina första privilegier.
- 102: 27 *gris*, gles.
- 103: 5 *begrep*, utsträckning.
- 103: 9 *för*, före.
- 103: 14 *runska*, runskrift.
- 103: 17 *Schytte*, Mårten Skytte (omkr. 1480-1550), biskop i Åbo.
- 103: 31 *carcasser*, brandbomber.
- 103: 33 *Hermann*. Vilken författare som härmed avses har ej kunnat fastställas. Holländaren Rutger Hermannides utgav 1671 en *Peninsulanum regnum Sueciæ descriptio*, vari Åbo beskrives på s. 448 ff., dock utan något påstående om stadens befästning. Kan det vara detta arbete Rudbeck åsyftar?
- 103: 38 *Falkenberg*, greve Gabriel Falkenberg (1643-1714), president i Åbo hovrätt 1693.
- 103: 40 *Creutz*, frih. Lorentz Creutz d. y. (1646-1698), landshövding i Åbo 1682.
- 104: 2 *Getselius*, Johannes Gezelius d. y., biskop i Åbo 1690. — I de sparade utrymmena framför dessa namn torde Rudbeck ha haft för avsikt att föra in övlig och hövlig titulatur.

Texten till föreliggande utgåva av Rudbeck d. y:s dagbok från hans resa till Lappland 1695 skrev jag ut i slutet av 1950-talet efter en i Uppsala universitetsbibliotek befintlig fotostatokopia av originalet. Denna kopia togs först någon gång under åren 1925–1928¹ och var således ej tillgänglig för Th. M. Fries, då han i *Nordisk Tidskrift* 1898 skrev den i inledningen² nämnda presentationen av dagboken, som han hade upptäckt i Linnean Society två år tidigare.³ Fries utgick i stället från en avskrift som den kände artisten August Hagborg hade tagit i London. Att Hagborg, som väl inte hade någon vana vid läsning av gamla handskrifter, lyckades så pass väl med sin uppgift är anmärkningsvärt. Lyckad är också Fries' slutliga renskrift, framförallt som den enbart torde vara grundad på Hagborgs icke alltid lättlästa avskrift — här och där har artisten kapitulerat inför Rudbecks piktur och nöjt sig med att kalkera den. Det är därför sällan som min läsning avviker från den som Hagborg och Fries har presterat.

Den nämnda av Fries gjorda renskriften var mig okänd fram till oktober 1971, då skriftställaren Rolf Du Rietz välvilligt meddelade mig, att han påträffat den i botaniska institutionen vid Lunds universitet, varifrån jag sedan genom förmedling av universitetsbiblioteket i Lund fått låna den. Det torde vara denna som Johannes Rudbeck avser, när han i sin stora förteckning över Rudbeckarnas skrifter genom tiderna nämner, att »ett ex. ägdes av prof. Fries».⁴ (De två övriga befunno sig i familjens ägo.) Till Lund har väl avskriften kommit genom Thore Magnus' son Thore, professor i botanik vid Lunds universitet från 1927 till sin död 1930.

I manuskriptet, som mäter ung. 21 × 16 cm, löper Rudbecks penna många gånger även i bredderna och går ibland från den ena sidans marginal till den andra sidans, för att så åter fortsätta på den föregående sidan. Detta förklarar den stundom förekommande retrograda följd av editionens inom klammer satta sidhänvisningar.

Rudbecks handstil är ibland svårläst. Jag fick, då det begav sig, ofta verksam hjälp med tydningen härav av Arvid Uggla, vilket jag här i minnesgod tacksamhet icke vill underlåta att nämna.

Planschen mellan sidorna 72 och 73 i denna årgång visar en reproduktion av Rudbecks egen akvarell av blåhaken, bland andra rudbeckska fågelplanscher förvarad på De Geers Leufsta. Den är en frikostig gåva av bokförlaget Eden och har tagits som en överupplaga av s. 19 i förlagets år 1971 utgivna *Olof Rudbecks Fågelbok 1693–1710*, vars redaktör, konstnären Bertil Gullander, godhetsfullt har förmedlat gåvan.

¹ Enligt en till originalet i Linnean Society lagd anteckning av detta sällskaps dåvarande sekreterare Spencer Savage. Se även sällskapets Council Minutes för den 15 okt. 1925. — På senare år har jag även haft tillfälle att studera originalet i London, tyvärr dock utan att detta

hjälpt mig vid tolkningen av vissa svårlästa ord.

² SLÅ 1968–1969, s. 78.

³ Fries, s. 485, n. 1.

⁴ Johannes Rudbeck, *Bibliotheca Rudbeckiana*, 1918, nr 1216.

*Summary*OLOF RUDBECK THE YOUNGER'S DIARY OF HIS
LAPLAND JOURNEY IN 1695

With an Introduction and Notes

By

CARL-OTTO VON SYDOW

Olof Rudbeck the younger, the son of the prominent physician and polymath of the same name (famous for having discovered the lymphatic system, simultaneously with Thomas Bartholin), made in 1695 a journey to Lapland for the purposes of scientific research. Although this journey is by no means comparable in importance with that which Linnaeus made a generation later, it has a distinct interest in the history of ideas as having particularly inspired Linnaeus's journey. It is well known that Linnaeus was seized by an "inconceivable yearning for the Lapland mountains" on hearing Rudbeck's accounts of them when he was boarding at Rudbeck's house.

Rudbeck's travel diary has been preserved, owing to the fact that Linnaeus eventually became the owner of the manuscript. This diary is now in the library of the Linnean Society of London and the present edition has been transcribed from photocopies of it.

Rudbeck was stimulated to make this journey on account of the astronomical expedition which was sent to Torneå the same year for the purpose of confirming and, if possible, also explaining the remarkable fact that at the summer solstice the midnight sun was also seen as far south of the Arctic Circle as Torneå, a port on the Gulf of Bothnia. (As is well known, this phenomenon is explained by the refraction of light; the astronomers' official report was also entitled *Refraction solis*.)

After Rudbeck and his companions had seen the midnight sun in Torneå, they continued their journey northwards up the River Torne. The journey was made in light, narrow boats, which were rowed or poled up the torrential river. In 14 days they reached the great Torneträsk lake right up in north-western Lapland. Here Rudbeck made the great ornithological find of the tour—he saw the blue nightingale (*Luscinia svecica*), which is perhaps the finest bird and has the sweetest song in the Lapland fauna. Ornithology was Rudbeck's great passion—his carefully and artistically prepared coloured illustrations of Swedish birds have been preserved—but, of course, he was, like his father, also a capable botanist. The extensive list of plants given in his diary, though it does not strictly differentiate between species and varieties, nevertheless gives the reliable impression that he kept his eyes open during his travels.

Although he had wished to cross over the mountains at Torneträsk and to continue the tour into Norway and down to the Atlantic coast, Rudbeck was compelled by his disobliging rowers and bearers to turn southwards here. Naturally, the journey down the river went much more rapidly than the journey up and on 10 July Rudbeck was back in Torneå.

At this point there is an unfortunate lacuna in the manuscript and the account is not resumed until 27 July, when Rudbeck was right up in Lule lappmark among the Lapps and the reindeer, both of which he describes in a lively manner. It is uncertain how far up into the mountains he really went. He would not seem to have reached them from the Torneträsk lake. On the other hand, it is possible that he reached the bare mountains above the tree-line at Kvikkjökk, having penetrated inland from Luleå. At all events, he saw the everlasting snows and wrote in his diary some interesting lines on how he walked or rode over snowfields 15–20 metres thick, under which meltwater was running and eroding high vaults.

It is particularly interesting to observe in Rudbeck's diary the same themes as Linnaeus took up later. For example, he paid particular attention to the Lapps' elegant and easy gait, "as if they had learnt it from a dancing master". Linnaeus also dwells particularly on the Lapps' agility and rapid gait but does not bring a dancing master into his explanation of them; true to his overall primitivistic view of the Lapps, he regards Nature as their great teacher.

One searches in vain for descriptions of natural scenery in the modern sense in 17th-century accounts of Lapland. When the landscape is described from time to time, the descriptions are quite brief and almost invariably emphasize the desolate and dreary appearance of that land of vast bogs and barren mountains. So also in Rudbeck's diary. The mountains are "high and terrible" and it does not appear from the text that they had anything beautiful about them. On this point also, Linnaeus has a different, a greater and a more artistic ability to describe the surrounding landscape.

Rudbeck was unable to cross the mountains and go down into Norway in Lule lappmark either and had to return to the coast of the Gulf of Bothnia. He returned home via Finland, but we do not know when he arrived back in Uppsala, for at Åbo (Turku), which he reached on 6 September, his diary breaks off once more and this time finally.

Utgivarens adress: Förste bibliotekarie Carl-Otto von Sydow,
Ledinge, 741 00 Knivsta

Smärre meddelanden

Professor Wikman om Linné. Förra professorn i sociologi vid Åbo akademi K. Rob. V. Wikman har under sitt långa och verksamma liv ägnat sig åt ett omfattande både vetenskapligt och journalistiskt författarskap. Den bibliografi, som Siv Storå ombesörjde till hans 75-årsdag år 1961, omspanner över tusen nummer. Sociologi betyder i den finländska tradition, som dess åboensiske nestor företräder, folklivsforskning, religionsetnologi, vetenskapsteori, idé- och kulturhistoria. Prof. Wikman har med denna vittfamnande inställning varit till en mycket god hjälp vid grundläggandet av det Donnerska institutet för religionshistorisk och kulturhistorisk forskning. Han har också tagit initiativet till de symposier, som detta institut arrangerat alltsedan 1959, och som så småningom har lett till den skriftserie, i vilken han nu publicerar sina Linnéstudier. (K. Rob. V. Wikman, *Lachesis and Nemesis. Four Chapters on the Human Condition in the Writings of Carl Linnaeus*. (Scripta Instituti Donneriani Aboensis, IV, Stockholm 1970. 123 s. 30 kr.) De har förberetts genom en rad tidigare smärre inlägg och kan sammanfattas i följande autoreferat:

Lachesis and Nemesis är författarens försök att lägga fram Carl von Linnés tankar om människans villkor sådana de återspeglas i hans egen och samtidens idévärld. Lachesis och Nemesis hör till Linnés symbolspråk. Därmed avser han människans naturbundna livsvillkor och den obönljöriga naturordning, som skipar rättvisa i samlevnaden. Lachesis är den *philosophia medica*, som sedan gammalt kallats dietetik, vars tanketrådar knyts samman i det förgångna, i barock och renässans, med den antika läkekonsten som bakgrund. I dess tankemönster förenades renässansens nyplatonska magi med rationalistisk empiri av senare datum. Härtill kommer den jämförande antropologiens aspekt in i den tidsbild, som träder fram hos den unge Linné. I det av Svenska Vetenskapsakademien 1958 utgivna ungdomsarbetet *Diaeta naturalis 1733* [ed. A. Hj. Uggla] kommer den klart till synes. Intrycken från Lapplandsresan 1732 blir avgörande och vidgades med senare rön och jämförelser med andra folks och landets ursprungliga kultur. Jämförelserna tjänade den unge antropologens syften.

Författaren klär framställningen i essäistisk form, vars »fyra kapitel» hålls samman av inledning och sammanfattning. Deras innehåll är (1) Linnés lärda magi och (2) dess motsats, de folkliga vidskepelserna, (3) ödets roll i det mänskliga skeendet och (4) den naturfilosofiska spekulaton, som döljer sig bakom det hela. Helheten betraktar förf. som ett tankemönster i tiden och ser dess upphov i perspektivet av tidigare århundradens vetande och filosofi.

Linnés dietetik är inte medicin i våra dagars mening. Förf:s grepp om ämnet är inte biografens utan socialantropologens, när det rör sig om medicinens idéhistoria och filosofi. Även när det gäller folktrons tidsmönster och de

sociala och religiösa tankegångarna hos Linné, är metoden densamma. Då perspektivet slutligen vidgas mot renässans och antik, binds tanketrådarna samman på ett sätt, som visar framåt mot förromantik och nyromantik. Man kan därvid tänka på Goethe och Faust, som förf. låter skymta i tidsbilden av Carl von Linné.

I den privatkorrespondens med rec., i vilken den också flitige brevskrivaren K. Rob. V. Wikman högst oförblommerat har uttryckt sin mening om både Linné och dennes utforskare, finns ett upplysande tillägg till självpresentationen, en sammanfattning av bokens egna konklusioner: »Att Linnés empirism hade en *platonisk* ådra, finner jag klart, och därtill var hans åskådningssätt i sista hand nyplatonska och färgade av renässanshermetismen. Det är min käpphäst och in nuce resultatet av mitt Linnéstudium.» (Brev till rec. 15.12.1967.)

Wikman är som gammal textutgivare en källforskare, som har begagnat otryckt material, när det tryckta tryter. Han har själv påpekat, att han av den publicerade *Diaeta* i första hand behandlar §§ 105 f., 111, 114 f., 123 ff., 133 och 135. I *Lachesis*-manuskriptet är det fotostatkopior av fol. 7–21, som han främst har intresserat sig för (s. 17, not 1). E. Malmeströms och T. Fredbärjs utgåva av *Nemesis divina* från år 1968 har kommit för sent för att kunna utnyttjas. Wikmans framställning bör också ses mot bakgrund av såväl Malmeströms monografi från 1964 som S. Lindroths Linnéforskningar, även om alla tre har arbetat oberoende av varandra med olika blickfång och värderingar.

Lindroth talar om Linnés tvenne ansikten: »Det ena var fullt av liv, med allongeperuk ovanför sidenkrås och nordstjärneorden — det är den Linné, som är oss förtrogen, den muntre iakttagaren, hemmastadd i frihetstidens svenska samhälle, där han predikade om åkerbrukets förkovran och färggräsens nytta. Det andra var stelare och oåtkomligare, en gammalmodig dräkt skymtar, nästan en prästkappa. Denne Linné är oss djupt främmande, en förkunnare och skolastiker, insnärjd i dogmer och fördomar» (Lychnos 1965/66, s. 108). Wikman uppskattar högeligen just denna uppsats, som han i nämnda brev anser vara »briljant till 4/5», även om han i övrigt förebrår Lindroth för att denne intar en alltför »scientistisk» attityd. Wikman har ingenting emot den äldre dräkten hos Linné, fastän han reagerar lika allergiskt mot prästkappan som kollegan i Uppsala gör. Det är alltså Malmeström, som får kläda skott för Wikmans utåt synliga pilar, medan de som riktas mot Lindroth endast är epistolära.

Man kan naturligtvis fråga sig, i vad mån denna porträttkonst återger verkligheten själv, och i vad mån den återspeglar en positivistisk historieuppfattning. Den tyske kännaren av icke minst 1700-talets teologiska idéhistoria, W. Philipp, har bl. a. skildrat *Das Werden der Aufklärung in theologiegeschichtlicher Sicht* (1957; på engelska i *Transactions of the Congr. of Res. of Enlight.*, St. Andrew 1967). Han tecknar där barockens kosmiska nihilism och nihilistiska kosmos som bakgrund till den fysikoteologiska strömning, i vilken Malmeström med all rätt har inställt Linné. I den förträffliga antologien *Das Zeitalter der Aufklärung* (1963) anmärker Philipp i den korta inledningen till urvalet från Linnés vän och trätobroder A. von Haller: »*Credo ut intelligam*» förbinder honom med Newton, Ray, Boyle, Huygens, Euler och många andra spetsar inom den samtida

naturvetenskapen. Dessa mäns inflytande på sin epok kan nutidsmänniskan endast åskådliggöra för sig genom att hon i tankarna besätter biskops- och kyrkoledarämbeten, teologiska predikstolar och katedrar med dagens framstående nobelpristagare bland atomfysiker, raketforskare och hjärtkirurger och omvänt låter naturvetenskapens nyckelpositioner innehållas av de mest kända teologerna i våra dagar.»

För många kan detta tyckas vara ett världsfrämmande tankeexperiment. Den teologiska Olaus Petri-stiftelsen i Uppsala har dock under senare tid gärna inbjudit utländska naturvetare som föredragshållare. Likaså har den tyske atomfysikern C.-F. von Weizsäcker en längre tid innehaft en filosofisk professur i Hamburg. Hans lärofader N. Bohr i Köpenhamn har uppställt sin komplementaritetsteori efter teologisk tankemodell: Guds rättfärdighet och kärlek utesluter icke utan kompletterar varandra. 1700-talets präster har i sina olika socknar gått i spetsen för jordbrukets förkovran, och prästkappan har icke hindrat Enander från att bli en världsberömd salixforskare. Därmed bara sagt, att kyrkan icke blott har varit reaktionär och vetenskapsfientlig, och att Linnés teodicé-problem icke enbart är ett primitivt, skolastiskt reliket ur det förgångna. Men det har varit lika svårlöst som i GT, genom att tron på Frälsaren och ett liv efter detta icke är med i bilden. På denna punkt skiljer sig uppenbarligen Linné från de fysikoteologer, som hänryckt prisat också den ljusglans och härlighet, som utgår från Kristus. Denna bibliska *Claritas claritatum* med dess dubbla ursprung i GT (2 Mos. 33: 20-33) och NT (Joh. 1: 14), detta »kåböd-doxa-gloria-komplex» är det som ursprungligen har givit upplysningen dess namn. Denna epok börjar omkring 1680 i England, medan den franska upplysningen har sin egen historia.

I Philipps texturval förekommer också flera av Linnés övriga inspiratörer, såsom Fr. Chr. Lesser och Chr. Wolff. Härtill kommer bl. a. teologen, matematikern, praktiserande läkaren och borgmästaren B. Nieuwentyt (1654-1718). Dennes »Världsbetraktelse» crinrar med sin universella uppläggning i mångt och mycket om Linnés arbeten. Den holländske författaren, vilkens verk hårt drabbar både Spinozas substansbegrepp och Chr. Wolffs matematiska metod, talar oavslutligt om det blinda, förmörkade ögat. Titelbladet visar, hur Vetenskapen, som står i ett strålknippe, vilket bryter igenom från Guds sol, sliter bindeln från ögonen på en antik filosof. Det naturliga förståndet behöver alltså enligt detta synsätt upplysas för att skönja Skaparens hand bakom hans verk. Annars har den ortodoxa teologien genom att skilja mellan den allmänna och särskilda gudsuppenbarelsen också kunnat tillerkänna den antike filosofen eller förnuftet en naturlig gudskunskap. Det gör också Linné, som liksom sin samtid delar den samsyn av antikt och bibliskt-kristet, vilken kännetecknar den kyrkliga traditionen alltsedan de äldsta apologeternas och kyrkofädernas dagar.

Alltifrån Aristoteles är *contemplatio caeli* och *cognitio dei* grundorden i den vetenskapliga, upplysta religion, som antikens och senantikens intellektuella människa kan omfatta. Aristoteles' eudemiska etik slutar med (det moraliska) tjänandet och skådandet av Gud. Detta är det teoretiska (=skådande) liv, som utmärker den filosofiska existensen. De tidiga skrifterna Eudemos och Protreptikos andas världsflykt: förvissningen om själens odödlighet och hinsideslivets

salighet, en dualistisk människosyn och uppfattningen, att jordelivet huvudsakligen utgör ett straff och en botgöring, kännetecknar den asketiskt präglade etiken. Däremot är »Om filosofien» mera kosmosvänlig och har utövat stort inflytande på Stoa med dess inriktning på det synliga kosmos. Huvudorden för människans förhållande till den gudomliga världen blir därför hos Cicero, *De natura deorum* II, 140, och Seneca, som har betytt så mycket för Linné: *cognatio dei, rectus status, contemplatio caeli, cognitio deorum, cultus/pietas, justitia (virtutes), vita beata, similitudo deorum*. Däremot förekommer det icke, lika litet som hos Linné, någon tanke på odödlighet. Detta i motsats till Platon, hos vilken alla de övriga termerna har sina givna motsvarigheter, såsom A. Wlosok påpekar i Laktanz und die philosophische Gnosis (1960).

Över de nu nämnda, senantika författarna och många andra icke-kristna dokument, såsom den pseudo-aristoteliska skriften *De Mundo*, vidare GT:s poetiska böcker, apokryferna Salomos Vishet samt Jesu Syraks bok och kyrkofädernas hexaëmeronskildringar har temat *Laus mundi* hållits levande, innan det på nytt aktualiseras av fysikoteologien. På denna punkt bidrager alltså icke hermetismen med något nytt, dess kosmiska fromhet hör hemma i samma traditionsflöde, som tidigare har berikat det kristna tänkandet.

Tyvärr har Wikman i det endast delvis återgivna utkastet *Theologice* (s. 101 f.) varken markerat, att några i sammanhanget viktiga bibelreminiscenser (jfr bristen på bibelhänvisningar, s. 48, 117) är strukna eller att texten har en lång fortsättning. Därmed blir namnet Hermes överaccentuerat. På samma sätt är huvudpartiet och de viktiga avslutningsorden till det i viss mån besläktade avsnittet *Theologia naturalis* utelämnade, utan att detta angivits (s. 94). Slutet lyder: *haec credenda*, dvs. andra och tredje artikeln i trosbekännelsen kan man endast tro, medan den första är tillgänglig för förnuftet. Vidare har förkortningen SS för den Helige Ande felaktigt supplerats med ablativformen *Sancto Spiritu* i stället för med akkusativ *Sanctum Spiritum*. Därmed har den engelska översättningen blivit helt obegriplig eller en alldeles ny heresi sett dagens ljus, vilken verkligen skulle kunna motivera ett tidigare omdöme om Linné: »more or less heterodox from the point of view of the Church» (s. 74). Det är i själva verket fråga om den nicenska trosbekännelsens ord om den Helige Ande, som utgår av Fadern och Sonen. »Uppståndelse» har i ett likartat textparti, antagligen genom attraktion till ett tidigare »revelation», återgivits med detta ord i st. f. med »resurrection», och attributet »en» till Gud har bortfallit. Även en fjärde teologisk utredning om gudsuppenbarelsen i naturen, där visserligen Linnés latin icke följer några grammatikaliska lagar, har fått en omöjlig engelsk översättning (s. 100, mittstycket).

Alla dessa texter är med undantag av *excantum* i st. f. *exeuntem* korrekt återgivna hos Malmeström 1964 (s. 270 ff., 331, 329 f., 327) och försedda med en utförlig och klargörande tolkning. Riktigheten av denna bekräftas på ett slående sätt av Philipps arbeten, till vilka den svenske forskaren uppenbarligen icke har haft tillgång.

Det är förvisso lockande att leta efter hermetiska inslag i Linnés tänkande. Att ett sådant uppslag också kan vara fruktbart, framgår av Frances A. Yates' arbete Giordano Bruno and the Hermetic Tradition (1964). Men de hermetiska

skrifternas stora auktoritet har hängt ihop med deras förment höga ålder och kristna tolkning. Enligt denna har Hermes i likhet med de antika sibyllorna profeterat om Kristus. Ändå har både kristna teologer och humanistiska lärde vänt sig mot den *magia naturalis*, tillämpade naturvetenskap, som har odlats i lägnet av den hermetiska traditionen. En dödsstöt fick den sistnämnda redan 1614, då den protestantiske klassikern och kyrkohistorikern Isaac Casaubonus vid sin vederläggning av motreformationens store världskronikör Baronius avslöjade, att de hermetiska skrifterna i själva verket var flera århundraden yngre än Kristus.

Wikman känner väl till Yates (s. 102, not 3) och omnämner även den schweiziske hugenottens vetenskapliga upptäckt i följande, icke utan vidare genomskådliga ordalag: »When the legend of the Egyptian Hermes was brought out into the day-light by Casaubon» (s. 110). Även om det dröjer, innan avslöjanden av en urkunds sena ålder upphäver dess inflytande, synes dock Linné 150 år senare ha en kritisk inställning till de hermetiska skrifterna. Från handexemplaret till *Clavis medicinae duplex*, som ju annars röjer så många ålderdomliga drag, har Wikman själv samvetsgrant återgivit också följande (s. 21): *Dogmatica Galenica, Astrologica, Signata, Hermetica, Mechanica, Stahlina, Dogmatica hodierna palliativa*, hur nu de sista orden skall översättas (»are today faded doctrines«).

Wikman ställer vissa anspråk på sina läsare och är snarare en kommentator än en essayist. Han talar till andra Linnéforskare, använder den tidshistoriska terminologien, tar upp och prövar uppslag från olika specialforskare och söker bryta igenom hävdvunna frågeställningar. Den som icke är hemma på området får bekväma sig till att beställa fram använd litteratur och därutöver skaffa sig nödig bakgrundsinformation. De senare utkomna och mindre ofta citerade slutvolymerna 7-8 i L. Thorndikes magistrala arbete *A History of Magic and Experimental Science* innehåller förträffliga översikter av ett enormt material. R. Harré, *The Method of Science* (1970), har också varit till god hjälp för rec. I denna instruktiva lilla skrift finns lättlästa kapitel om den magiska traditionen och atomismen, där också hermetismen behandlas, samt om magnetismens äldre historia och den engelske läkaren W. Gilbert med hans epokgörande, experimentellt grundade arbete *De Magnete* (1600). Harré pekar på växelspelet mellan äldre spekulatör och moderna naturvetenskapliga upptäckter. Härigenom upphäves delvis det motsatsförhållande, som brukar konstrueras mellan dessa båda storheter. Gilbert kommer i sin magnetiska kosmologi närmast den tradition, som företrädes av de stora magikerna och Hermes Trismegistus.

Gilbert, vidare koptologiens grundläggare, jesuitpatern A. Kircherus, som också har skrivit ett omfångsrikt arbete om magneten (1643), och marburgprofessor i fysik och medicin, kabbalisten, astrologen och chiromantikern R. Goclenius (Gockel) förekommer bland många andra i de uppsaladissertationer om magnetismen från 1680-talet, vilka Wikman omnämner i anslutning till vad Linné uttalat angående detta tema och det närbesläktade om elektriciteten (s. 41 ff.). Detta förefaller att vara ett givande ämne, som skulle kunna utvecklas vidare. De sista orden i den uppräkningslista, som förtecknar magnetismens märkliga verkningar, och som står i *Diaeta* (s. 207, hänvisning saknas hos Wikman, s. 44): »hinc oscula in venerem», har t. ex. sin motsvarighet i den avslutande delen

De Magnetismo Amoris hos Kircherus. Denne är i sin tur endast en eftersägare till ordensbrodern N. Cabeo och Gilbert, såsom J. Daujat framhåller i sin omfångsrika avhandling för fil. doktorsgraden i Paris, *Origines et formation de la théorie des phénomènes électriques et magnétiques* (1945). När Kircherus ägnar ett särskilt avsnitt åt den magnetiska kraften hos växterna och bevisar denna genom att konstruera ett fungerande »solrosur», måste detta ha kunnat tilltala Linné, om han nu har känt till detta tekniska experiment.

Kyrkohistorikern E. Benz i Marburg har bl. a. pekat på Kircherus och hans blomsterklocka i skriften *Theologie der Elektrizität. Zur Begegnung und Auseinandersetzung von Theologie und Naturwissenschaft im 17. und 18. Jahrhundert* (1971). Grundläggaren av den »teosofiska» riktningen inom den württembergiska pietismen, Fr. Chr. Oetinger (1702–1782), har som teolog och naturforskare förbundet bibelutläggning och experimentella rön till en bokstavligen elektrisk teologi. Denne Linnés samtida, som också har tagit ställning till den svenske forskarens lärofader Boerhaaves medicinska läror, och hans meningsfränder hävdar, att den elektriska elden (*ignis electricus*), den första skapelsedagens ljus (*lux primigenia*) eller *spiritus mundi* är den livsgrödd, som Gud själv har frambragt med sitt »Varde» och nedlagt i materien. Ur den framgår sedan genom naturlig *generatio* eller utveckling alla övriga livsformer.

Detta erinrar icke så litet om några av Linnés aforistiska anteckningar i det interfolierade exemplaret av *Clavis medicinae duplex*, vilka Wikman återger (s. 20 f.): »Ignis vestalis creationis continuus per traducem, ergo non extra genus ... Dei filia Anima movens per traducem ... vita ignis electricus, ignis vivit et movetur.» Det torde löna sig att närmare utforska de vetenskapshistoriska sammanhangen och beträffande dessa teorier också rikta blickarna framåt mot evolutionsläran, icke endast bakåt mot ockultistisk spekulatión. Framtidsmannen på de två porträtten har också kunnat vara svept i munkkåpa eller prästkappa, i den mån det går att driva den suggestiva bilden med de två ansiktena. Varje tid söker skapa en levande syntes av gammalt och nytt, där både teologi och naturvetenskap dels är förankrade i det förgångna och dels är nyskapande, samtidigt som en ständig växelverkan pågår dem emellan.

Det hör också till förtjänsterna i Wikmans arbete, att han riktat folkloristers och kulturanthropologers uppmärksamhet på Linné såsom direkt och indirekt traditionsbärare. I *Diaeta* finns en rad etnografiska notiser inströdda, vilka stammar från den dåtida reselitteraturen (jfr Uggla, s. 20 f. och 216 ff., samt Wikman, s. 30 f.). Här går det att göra flera identifikationer. Den outtröttlige Linné-forskaren Med. Dr. T. Fredbärj skrev i början av år 1669 till rec. och frågade om ursprunget till några sådana anteckningar om förhållanden i norra Asien. Rec. översände bl. a. några egna excerpter om ostjakerna, hämtade från den berättelse, som en i rysk diplomattjänst stadd holsteinare gjorde över sin resa från Moskva till Kina åren 1692–1694. Denna detaljerade skildring av Everard Isbrants Ides, där icke minst religionsförhållandena beaktas, utkom bl. a. på holländska år 1697. Den översattes därifrån till franska, vilken version även publicerades i serien *Recueil de voyages au Nord*, VIII, Amsterdam 1727. Dr. Fredbärj fann, att en notis om björnjakt hos Linné (s. 136) uppenbarligen var hämtad från detta arbete. Till tack erhöll rec. en förteckning över samtliga ställen i

Diaeta, där sibiriska folk är omnämnda — sakregister saknas hos Uggla. En kontroll av dessa visar nu, att alla uppgifter stammar från samma källa: *Diaeta*, s. 44 = Isbrants, s. 40; 63 = 58 och 40; 64 = 83 och 198 f.; 75 = 174; 81 = 29 f.; 101 f. = 43; 116 = 198; 128 = 44; 136 = 41; 158 = 174 (?); 175 = ?; 192 = 13 ff.; 195 = 176; 200 = 206 och 40 f. Vilken av de talrika versionerna Linné själv har nyttjat, återstår att utröna, han har handskats tämligen fritt med sin förlaga.

Wikmans arbete är alltså en stimulerande lektyr, genom att det uppfordrar till såväl gensagor och instämmanden som fortsatt prövning. Det engagerar sin läsare och utgör en sådan utmaning, som leder till fortsatt skapande arbete.

Carl-Martin Edsman

Nemesis divina. »Det gifs något högre i werlden, som wi ej kunna se med theorie utan finna på slutet genom praxi. En skälm må spela sin role så fint han will, han måste dock på slutet betalat.» Dessa Linnés ord stå att läsa i hans Collegium diæticum (1907, s. 242), men skulle lika gärna ha kunnat stå som motto för hans anteckningar om Guds hämnande rättfärdighet, Nemesis divina, »som hemsöker fädernas missgärning på barn och efterkommande i tredje och fjärde led». Inget Linnémanuskript har väl varit så omsusat av ryktets vingar som detta, och i fråga om ingen Linnétext har väl en fullständig och slutgiltig utgåva emottetts med sådan nyfikenhet. Man har rentav sagt, att tidigare editioner endast öppnat en springa i förlåten till en sällsam tankevärld, en förlåt som man önskat se snart skola falla (Hagberg). Så har nu skett, i och med att två beprövade och erfarna linneaner, doktor Telemak Fredbärj och biskop Elis Malmeström, framlagt en fullständig och vetenskapligt redigerad utgåva av den i Uppsala universitetsbibliotek befintliga handskriften. (Carl von Linné, *Nemesis divina*. Utg. av E. Malmeström & T. Fredbärj. Bonniers, Sthlm 1968, 242 s.)

Det skall då genast sägas, att de nytillkomna, hittills otryckta partierna endast utgöra en mindre del av texten och knappast sprida något nytt ljus över Linnés spekulationer över det mörka temat. Efter det att Elias Fries redan 1848 hade givit rikliga utdrag ur manuskriptet, ombesörjde han tillsammans med sonen Thore trettio år senare en utmärkt utgåva, korrekt in i minsta detalj. Dock innehöll denna inte alla av Linnés frispråkiga, i de flesta fall på skvaller grundade anekdoter, ty för hundra år sedan tilläto ej skick och god ton att man offentliggjorde för namngivna, om än till historien hörande personer skandaliserande berättelser, framför allt inte om dessa, som här ofta är fallet, voro av sexuell natur.

En ny utgåva, som dock mest har gjort ohägn, ombesörjdes 1923 av Knut Barr. Denne utgick från Friesarnas edition, men stuvade om Linnés märgfulla språk till en glanslös normalprosa, där han inte rent av fabulerade egna meningar stick i stäv med vad Linné hade skrivit.¹ Barrs utgåva avtrycktes 1960

¹ Se exempelvis hur Barr (s. 58) låter Linné karakterisera den olycklige, efter statskuppsförsöket 1756 avrättade hovmarskalken baron

Horn, och jämför med originalets text (nya utgåvan s. 118).

av Knut Hagberg, som dock tillade några av Frieserna utelämnade men av honom själv redan i hans utomordentliga Linnébok av år 1939 återgivna avsnitt. I den nu föreliggande utgåvan har alltså tillkommit resten av manuskriptet, ungefär ett fyrtiotal anekdoter.²

Om Nemesis divina, såväl själva handskriften som det litterära innehållet, ha genom åren märkliga föreställningar utbildat sig.³ Genom de nya utgivarnas omsorgsfulla edering och förklaringar av texten har fortsatt legendbildning om inte omöjliggjorts — ty vanföreställningar äro seglivade — så dock gjorts ousäktlig. Exempel på en sådan vanföreställning är tron att Linné skulle ha varit poet och skrivit versar. Till och med en litteraturhistoriker av facket (Olof Lagercrantz i antologien *Lyrisk läsebok*, 1963, s. 224) presenterar Linné som författare till Olof von Dalins dikt *Tankar om Guds försyn* (»Ty lyft min Gud mig / från stoftet till dig»). Malmeström, som redan för femtio år sedan behandlade saken, ställer den här ånyo till rätta. Andra sägner ha spunnits om själva manuskriptet. Som bekant hade det förvärvats av doktor O. C. Ekman i Kalmar vid den yngre Acrels död 1844. Redan Elias Fries ger 1848 självfallet en korrekt redogörelse härför. Icke destomindre berättar Bengt Hildebrand (av alla!) i sin biografi över Ekman i *Svenskt biografiskt lexikon* en romantisk historia om hur Ekman i sin samlarverksamhet anlitade en båtsman, som vandrade från stuga till stuga och varje lördag avlämnade en fullpackad säck antikviteter av alla slag: »Känt är [sic!], hur Ekman på detta sätt fann och räddade det som förlorat ansedda originalmanuskriptet till Linnés Nemesis divina, som han skänkte [o: sålde!] till Uppsala universitetsbibliotek.»

Kommentaren till den nya utgåvan ha utgivarna hållit ganska knapp, och däri ha de nog gjort rätt. Det var inte minst önskemålet om en fullständig och uttömmande kommentar, som avhöll Arvid Uggla från att redan tidigare utge handskriften i dess helhet. Men en sådan kommentar, som skulle ge den historiska bakgrunden till varje enskilt av Linné behandlat livsöde, sväller lätt ut till oproportionerlig storlek och binder utgivaren i årslånga och mödosamma efterforskningar. Det valda tillvägagångssättet finner jag för egen del vara det riktiga. Vad som har krävts har varit att få *texten* fullständigt och diplomatariskt utgiven, och det ha vi nu fått. Kommentarer och anmärkningar må komma för sig, skrivna av dem som bedriva specialstudier. Så har ju också till en del redan skett. (I vår årsskrift har t. ex. Gillby skrivit om Brålands bonde och om Florin, 1961, och Fredbärj om Jan i Morga, 1967.)

Det är därför klart att mycket kunde ha tillagts. En hänvisning kunde exempelvis ha gjorts till den mycket mer »nemesiska» version av sekreteraren Breants

² Dessa äro: Adolph Frideric, Backmanson, Bentzelia, Birger, Caesar, Christiern, Contraleur, Dahlberg, D'Amiens, Dörnberg, Ekeblad, Eric Grubbe, Gustav, Gyllenkrok, Horn, Ihre, Jaen Jaenson, Joseph, Jöran Persson, Lagerblad, Lenberg, von der Lit, Ludwig XIV, Matthesius, Myrman, Nietzel, Psilanderhielm, Resande, Ribbing, Rudbeck, Ryssen, Schmidt, Sirenius, Skånska drängen, Stade, Stuart,

Thun, Tracgärdsdrängen, Uggla, Urlander, Wertmüller, Wrangel, Ziegler.

³ Handskriften har till och med ansetts vara förstörd: »Archiatr v. Linné var stor älskare af berättelser, som angingo Jus talionis, samlade dylika, skref upp, och antecknade alla sådana exempel; men desse anteckningarne förstördes efter hans död.» (Carl Johan Knös, *Diarium* 1784, s. 32. Ur Cod. Ups. X 269 bc.)

öde, som berättas av skalden Oxenstierna i dennes dagbok från ungdomsåren (1965, s. 127 f). Likaså kunde ha anmärkts, att Linné tecknar ett annat porträtt av överstelöjtnant Dagström i sin dagbok från Skåneresan (ej i tryckta resan; meddelat av S. Fries i SLÅ 1966, s. 37).

Men som sagt, kommentaren har hållits kortfattad. I stället ha vi fått en utförlig inledning om anteckningarnas »tillkomst, källor och karaktär», som med grundlig sakkännedom och fin känsla skrivits av Malmeström, och en personförteckning av Fredbärj, där denne tack vare ihärdighet och spårsmne lyckats identifiera en förvånansvärt stor del av de av Linné nämnda personerna; det är ett mycket omfattande arbete som ligger bakom denna förteckning.

Slutligen bör nämnas, att utgivarna klokt nog avstått från att i efterhand försöka redigera manuskriptet, som av Linné förvarades i form av lösa blad, om vilkas ursprungliga inbördes ordning vi ingenting veta. Man har nöjt sig med att ge historierna i bokstavs följd efter rubrikernas namn. I gengäld har man låtit trycka en sidkonkordans, med vars hjälp var och en kan fastställa hur texten på sidorna i originalet har fördelats i utgåvan. Den spekulativt anlagde kan således själv pröva olika sätt att rekonstruera bladens ordningsföljd i det »psalmboks-fodral», i vilket vi genom samtidas vittnesbörd veta, att Linné förvarade dessa sina anteckningar om Guds hemliga rådslag.

C. O. von Sydow

Botanikens historia i Sverige intill år 1800 (Lychnos-Bibliotek, 17: 3. Uppsala 1969, 370 s.) är den lika lovande som förpliktande titeln på ett mäktigt arbete av Gunnar Eriksson. Författaren är den kände lärdomshistorikern, numera professorn i Umeå, som efter akademiska studier även i botanik disputerade på en avhandling om *Elias Fries och den romantiska biologien* (1962), och som här-omåret återvände till samma motivkrets i en samling välskrivna uppsatser om bl. a. Agardh, Fries och Christian Stenhammar, utgivna under titeln *Roman-tikens världsbild* (1969). Detta sagt endast för att antyda, att författaren ingalunda gått oförberedd till sin ansvarsfulla uppgift att skriva den första stora historiken över den vetenskap i vårt land, som vi — väl med en viss rätt — gärna betrakta som den svenska vetenskapen framför andra.

Jag skall nu inte referera, än mindre recensera innehållet i denna rika bok. Låt mig endast slå fast, att vi här ha ett verk, som i bredd och djup är ett pionjärarbete inom ett område, som eget nog hittills endast kunnat visa upp skisser eller enstaka — i sin art nog så betydelsefulla — förarbeten. Vi ha äntligen fått den svenska botanikens historia skriven; att det har skett på ett så utomordentligt förtjänstfullt sätt gör endast händelsen än mer remarkabel.

Ett viktigt avsnitt av Erikssons arbete — som vårt sällskap för övrigt på höst-sammankomsten 1969 fick avnjuta som en primör strax före bokens utgivande — handlar om Rudbeck d. y:s avhandling från Utrecht 1690, *De fundamentali plantarum notitia*, vari Rudbeck framför klarsynta meningar om växternas namngivning, beskrivning och systematik. Han talar där för en formell åt-

stramning av nomenklaturen och för att namnet skall vara kort och koncentrerat, så att Eriksson i ett exempel rentav — kanske alltför djärvt — vågar tala om »ett tydligt steg mot den binära nomenklaturen». Vidare skola till artbeskrivningarna endast fogas från botanisk synpunkt sakvidkommande uppgifter, så att de ej tyngas av oväsentligheter hörande till farmaci, medicin, åkerbruk eller trädgårdsskötsel. Ytterligare krav framföras, som göra Rudbeck till »en vetenskapligt medveten företrädare för den systematiska botaniken» och därmed till en betydligt viktigare föregångare till Linné än vad man hittills har ansett.

Ja det är så riktigt! Jag vill bara peka på en liten men sägande detalj. Eriksson nämner (s. 151), att Rudbeck kallar en viss författare, som han allvarligt kritiserar för ett förkastligt terminologiskt förfarande, för »doctor medicus et botanophilus». Vid denna beteckning 'botanophilus' erinrar man sig, att enligt Linnés *Fundamenta botanica* en botanofil var en person, som icke ägnade sig åt örtkunskapen på vetenskapligt botaniska grunder, icke var en sann botanist, utan på sin höjd endast var trädgårdsmästare eller läkare.

Ett huvudavsnitt, s. 176–242, ägnas naturligtvis åt Linné. Möjligen kan det väcka undran, att på detta sätt endast en femtedel av arbetet ägnas en alla andra överskuggande gestalt. Men det har naturligtvis sina skäl. Dels därför att så mycket redan är skrivet om Linné, dels därför att så litet är skrivet om botaniken före honom. Dock medför det en obalans i arbetet, när nästan lika mycket utrymme ägnas avsnittet »Medeltid och senskolastik» som åt avsnittet »Linné». Men det blir så i en historik, där författaren på viktiga punkter själv får stå för och måste redovisa grundforskningen. Sak samma med avsnittet »Den rudbeckianska tiden», som fått över hundra sidor på sin lott. Innehållet och arten av denna tids forskning — i påfallande stor utsträckning växtfysiologi! — ha till stora delar varit oss okända, och författaren har därför haft anledning att ge utförliga referat av periodens botaniska skrifter.

Nu är det dock att märka, att även om Eriksson när det gäller Linné haft en nästan oöverskådlig litteratur att taga hänsyn till, så är denna som bekant endast till en mindre del av botanikhistoriskt värde. Det är därför angeläget att påpeka, att han i detta förhållandevis begränsade Linnékapitel ändå, så vitt jag vågar döma, givit oss den hittills grundligaste och mest tillförlitliga framställningen av Linnés botaniska livsverk. (Den bör jämföras med C. A. M. Lindmans arbete av år 1907.) Vi ha i senaste tid fått andra betydande tillskott till Linnéforskningen — jag vill endast påminna om den oöverträffade helhetsbild av Linnégestalten som givits oss av professor Lindroth — men i fråga om botanisten Linné är Erikssons historik hädanefter huvudarbetet.

C. O. von Sydow

Ett nytt slags Linnéutgåvor. Den som utgivare av populära fjärilsböcker välkände författaren, konstnären och fotografen Bertil Gullander utger sedan ett par år en ny typ av Linnéböcker. Utgående från Linnés reseskildringar, eller

rättare sagt från valda stycken ur dessa, ger han i dessa böcker även andra Linnétexter med närmare eller fjärrare anknytning till det under resorna upplevda. Dessa antologier illustrerar han så med Linnés egna teckningar, andra samtida bilder eller med färgfotografier, som han själv med mästerskap har tagit i Linnés spår. Texten förklarar och kommenterar han i marginalerna.

Den första av dessa böcker var *Linné i Lappland*, 1969. Ehuru utgivaren här missade den viktiga källa som utgörs av Linnés dietetiska anteckningar — som bekant starkt präglade av hans erfarenheter från Lappland — blev denna en på det hela taget lyckad bok.

Som nästa objekt valde Gullander att ge ut *Linné på Öland*, 1970. Olyckligtvis valde han dock att taga stora delar av sina texter från den bevarade men hittills outgivna dagboken (som låg till grund för det i det stora hela likalydande manuskriptet Linné senare lämnade till trycket). Som textutgivare synes han nämligen sakna alla förutsättningar, och även i övrigt visar hans bok, att den språkliga och historiska bildning som krävs för att sammanställa en kommenterad Linnéantologi av detta slag här icke är för handen. De befängda översättningar och de oriktiga sakförklaringar, som överflöda i denna bok, äro därtill så grava och ofta av sådan art, att de inte enbart låta sig förklaras av utgivarens okunnighet utan även måste bero på rent slarv.

Gullanders senaste bok i serien, *Linné på Gotland*, 1971, (här överväger dagbokstexten), har i många avseenden blivit bättre, men fortfarande äro de »översättningar» som bjudas av det i texten ingående latinet ofta barockt felaktiga. Som en tidsbild av vad en utgivare i detta hänseende anser sig kunna bjuda allmänheten är den betecknande.

Kommentarerna till både Ölands- och Gotlandsboken innehålla dock en stor mängd korrekta upplysningar. Dessa återfinnas emellertid till största delen och ofta ordagrant lika redan i den 1962 på Wahlström & Widstrands förlag utgivna, med rikhaltiga förklaringar försedda utgåvan av Linnés Ölands- och Gotlandsresa, en omständighet som Gullander icke funnit anledning att nämna i sina förord.

Det är med bekymmer man ser fram mot nya nummer i serien. Ty lika välkommen som en pålitlig och kunnigt gjord utgåva av Linnés dagböcker vore, lika olämpliga äro företag av nu påtalat slag. Det funnes, som framgår av vad ovan sagts, anledning att här lämna otaliga rättelser till de nämnda böckerna. Då detta icke kan komma ifråga, skall jag inskränka mig till en: Gullander tackar i förordet till *Linné på Öland* Svenska Linnésällskapet »för allt stöd». Detta är icke riktigt. Linnésällskapet har icke varit honom behjälpligt i detta företag.

C. O. von Sydow

Valda avhandlingar. Åren 1969 och 1970 utkommo tre nya nummer i den av Telemak Fredbärj redigerade serien *Valda avhandlingar av Carl von Linné* utg. av Svenska Linnésällskapet. Nr 56 bär titeln *Om den kemiska metoden*

att undersöka läkemedlens krafter och är en översättning från latinet av en under Linnés presidium och med sedermera amiralitetsmedikus Lars Hiortzberg som respondent ventilerad farmakodynamisk avhandling. Utgivaren har nog rätt i att den saknar den för Linné utmärkande klarheten i framställningen, varför i detta fall respondenten själv kanske är dess författare.

Av en helt annan dignitet är nr 57, *Växternas krafter* (Vires plantarum). Denna avhandling försvarades av en av Linnés blivande apostlar, Fredrik Haselquist, två år innan han avreste till Heliga landet. Med utgångspunkt i sista kapitlet av Linnés *Fundamenta botanica* utvecklar han här med rik exemplifiering sin lärares tes, att växter tillhörande samma klass även äga samma medicinska krafter. Han gör det med den auktoritet som tillkommer den som hört »den berömde författaren själv tolka sin framställning». Även i fråga om Linnés tankar om ett naturligt botaniskt system har denna avhandling en del av intresse att ge.

Nr 58 slutligen är den med den från Österbotten bördige Jacob Hidén som respondent ventilerade avhandlingen *Ambrosiska läkemedel* (Ambrosiaca). Den redogör för de ambrosiska medlen ambra, sibet och mysk, deras uppkomst och bildande i djurriket och deras användning för att stärka nervsystemet. — Alla tre avhandlingarna ha översatts av dr Fredbärj och dr Albert Boerman gemensamt. Nr 56 och 58 kosta tre kronor var, nr 57 kostar fyra kronor. Våra medlemmar bedjas observera dessa skrifers fabulöst låga priser! De beställas från Svenska Linnésällskapet, Box 541, 751 21 Uppsala.

v.S.

Linneanska register. Av outredd anledning har ett viktigt, nu femton år gammalt hjälpmedel för Linnéforskningen ännu ej anmälts i denna årsskrift. Det gäller det 1956 utkomna personregistret till Th. M. Fries' klassiska biografi *Linné*. Hög tid alltså att rikta läsarnas uppmärksamhet på det lilla häftet, framförallt som det för en ringa penning (3 kronor) ännu kan erhållas från Svenska Linnésällskapet, Box 541, Uppsala. Det är lektor Hans Krook vi ha att tacka för detta synnerligen användbara arbete. Ja det kan väl sägas vara alldeles oombärligt för den som vill ha största möjliga nytta av de två innehållsdigra banden av Fries' biografi. Med sitt myller av namn är denna ju en uppslagsbok inte bara för Linnéstudiet i snäv mening utan även för mycket annat arbete inom 1700-talets naturalhistoria, framförallt om det gränsar till universitetshistoriens domäner. Det är mer än 1 000 namn som här äro förtecknade och försedda med noggranna hänvisningar till del, sida och i förekommande fall fotnot. Därtill har Krook påtagit sig mödan att förse varje person med för fullständig identifiering nödvändiga levnadsdata.

Ett annat länge efterlängtat arbete är registret till Tycho Tullbergs stora arbete *Linnéporträtt*. Det har utarbetats av författarens dotter fru Ingerd Beskow och hennes dotter fru Karin Tainsh. Det upptar inte endast personer utan även orter och institutioner, varigenom exempelvis även andra ägare

till Linnéporträtt än privatpersoner blivit uppslagbara. Självfallet registreras även numren i det supplement till faderns verk, som fru Beskow sammanställde till Linnéjubileet 1967. Registret är utgivet 1969 av Linnésällskapet och har kunnat tryckas tack vare enskild persons frikostighet. Också denna skrift kan beställas hos Svenska Linnésällskapet och betingar ett pris av 10 kronor.

v.S.

Svenska Linnésällskapets egna angelägenheter

SÄLLSKAPETS VERKSAMHET ÅREN 1969 OCH 1970

Vårsammankomsten 1969, den 52:a i Sällskapets annaler, hölls på Linnés Hammarby söndagen den 1 juni. Kylig väderlek rådde, varför förhandlingarna ägde rum inomhus, i matsalen. Docent Teddy Brunius höll föredrag om »Linneanen Forsskål och hans filosofi», varefter deltagarna besågo huset och trädgården och slutligen reste in till Uppsala för att intaga middag i Linnéträdgårdens orangeri.

Höstsammankomsten 1969 ägde rum torsdagen den 30 oktober på Läkarsällskapets lokaler i Stockholm. Vid styrelsevalen omvaldes för det kommande året ordföranden, överläkare Birger Strandell, och vice ordföranden, professor J. A. Nannfeldt. Till styrelseledamöter för perioden 1970–1972 omvaldes med. dr Telemak Fredbärj, samt nyvaldes efter bitr. professor Magnus Fries och professor Nils Hylander, vilka avböjt omval, docent Bengt Jonsell och bibliotekarie Carl-Otto von Sydow. Till ny suppleant efter den sistnämnde valdes överbibliotekarie Wilhelm Odelberg. Till revisorer för 1970 års förvaltning omvaldes fil. lic. Olof Olsson och revisionschef Göran Gullström, med bankkamrer Anders Kohlm och docent Rolf Santesson som suppleanter. Föredraget hölls av docent, numera professor, Gunnar Eriksson, som talade över ämnet »Linné och hans svenska föregångare», varefter man intog supé.

Sällskapets styrelse sammanträdde under 1969 den 31 mars och 8 september i Uppsala samt den 30 oktober i Stockholm.

Av Sällskapets årsskrift utkom årgång 50 (1967) med bibliotekarie Carl-Otto von Sydow som redaktör.

Även 1970 hölls vårsammankomsten på Linnés Hammarby, söndagen den 24 maj. Föredraget hölls av docent Tore Frängsmyr: »Linnés syn på paradiset och jordens historia.» I tämligen gott väder åt man därefter en lätt måltid i det fria ute på Hammarby.

Höstsammankomsten 1970 var förlagd till Läkarsällskapet i Stockholm torsdagen den 19 november. Inför styrelsevalen hade överläkare Birger Strandell avböjt omval som ordförande. För 1971 valdes vice ordf. professor J. A. Nannfeldt till ordförande och till vice ordförande efter honom generalläkaren, professor Carl-Johan Clemedson. Till styrelseledamöter för åren 1971–1973 valdes

efter fil. dr Gustaf Näsström och bankdirektör Sven Wahlberg, vilka avböjt omval, överläkare Birger Strandell och bankdirektör Sven Söderberg, samt efter prof. Clemedson med. dr Albert Boerman. Till suppleant efter den sistnämnde valdes docent Gunnar Lohammar. Till revisorer för 1971 års förvaltning omvaldes fil. lic. Olof Olsson och revisionschef Göran Gullström jämte suppleanterna bankkamrer Anders Kohlm och docent Rolf Santesson. Konstnären Bertil Gullander talade över ämnet »Linné på Gotland» och gav med vackra färgbilder smakprov ur sin kommande bok i ämnet. Därefter intogs supé.

Sällskapetets styrelse sammanträdde under år 1970 den 2 april och den 1 oktober i Uppsala samt den 3 december i Stockholm.

Genom med. dr Telemak Fredbärjs försorg ha under 1969 och 1970 nr 56-58 utgivits i serien Valda avhandlingar av Carl von Linné. Sällskapet deponerade 1970 sitt arkiv i universitetsbiblioteket, Carolina rediviva, i Uppsala.

STADGEÄNDRING

Vid Sällskapets sammankomst den 24 maj 1970 antogs slutgiltigt ett vilande förslag till ändring av stadgarnas § 5, som därigenom fick följande lydelse:

»Årsavgiften utgöres av det belopp som Sällskapet bestämmer. Dess erläggande berättigar till fritt inträde i Linnémuseet, gratis erhållande av årsskriften och till erhållande av Sällskapets övriga publikationer till nedsatt pris, som av styrelsen bestämmes. Medlem av ledamots familj erlägger halv årsavgift, som berättigar till fritt inträde i Linnémuseet men ej till övriga förmåner.

Ledamot, som på en gång inbetalar ett belopp, som är tjugo gånger årsavgiften, blir *ständig ledamot* med samma rätt som årligt betalande ledamot enligt första stycket av denna paragraf.

Ledamot, som på en gång inbetalar ett belopp som är minst hundra gånger årsavgiften blir *stödjande ledamot* och är befriad från alla avgifter till Sällskapet samt erhåller avgiftsfritt Sällskapets årsskrift samt de övriga Sällskapets publikationer, som enligt styrelsens beslut anses kunna överlämnas.

Hedersledamot åtnjuter samma förmåner som stödjande ledamot.»

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1969

Sällskapets verksamhet har under året lämnat ett underskott på 8 086 kr. De sedan föregående år med 14 000 kr höjda bidragen från Uppsala stad och universitetet har jämte utdelningarna på Sällskapets aktier ej varit tillräckliga för att täcka de med 9 500 kr ökade kostnaderna för skötseln av Linnéträdgården. Differensen mellan kostnaderna för trädgården och förenämnda bidrag och utdelningar uppgick till 14 200 kr.

Att underskottet trots detta och övriga omkostnader ej blivit större beror dels på att Kgl. Patriotiska Sällskapet lämnat ett extra bidrag på 10 000 kr, dels på att nettot av Årsskrift 1967 — vilken genom försening kunnat redovisas först i detta bokslut — och publikationsverksamheten med hänsyn till statsbidraget lämnat ett överskott på 3 000 kr. Under året har en insamling till The Linnean Society of London genomförts bland sällskapets medlemmar. Insamlingen inbragte 625 kr och Sällskapet har efter tillskjutande av 613 kr ur egen kassa vidarebefordrat beloppet till Linnean Society att användas till inredande av ett brandsäkert rum för dess Linnésamlingar.

Sällskapets aktieportfölj är bokförd till betryggande värde.

Fjölårets underskott har balanserats i ny räkning.

I övrigt hänvisas till nedanstående vinst- och förlust- samt balansräkningar.

Vinst- och förlusträkning för år 1969

Intäkter:

Medlemsavgifter och försålda publikationer	13 952: 52
Anslag från Uppsala stad	28 000: —
Anslag från Uppsala universitet	28 262: —
Statsbidrag till årsskriften	5 000: —
Bidrag från Kgl. Patriotiska Sällskapet	14 000: —
Räntor och utdelningar	16 761: 53
Museet: Entréavgifter, vykort m. m.	2 621: 25
Årets underskott	8 086: 06

Kronor 116 683: 36

Kostnader:

Trädgården	87 227: 39
Museet	3 548: 62
Förvaltningsarvoden	1 850: —
Utgiftsräntor	1 063: 40
Omkostnader	6 729: 43
Fondavsättningar	379: 35
Publikationer	1 676: 20
Kostnader för årsskriften	14 208: 97

Kronor 116 683: 36

Balansräkningar den 31 december

<i>Tillgångar:</i>	<i>1968</i>	<i>1969</i>
Kassa, bank och postgiro	5 14: 82	3 691: —
Diverse debitorer	20 063: 70	28 262: —
Aktier	140 618: 88	145 952: 68
Samlingarna	5 971: —	5 971: —
Underskott 1968	26 369: 11	26 369: 11
Underskott 1969		8 086: 06

S:a tillgångar 193 537: 51   218 331: 85

Skulder och eget kapital:

Statsbidrag till årsskriften	5 000: —	5 000: —
Diverse kreditorer		24 414: 99
Växthusbyggnadernas reparationsfond	5 241: 96	5 241: 96
Wenner-Grenska Samfundets donationsfond	4 863: 57	4 863: 57
Basil N. Soulsbys fond	1 519: 07	1 534: 26
Viktor N. Baumbachs fond	13 011: 69	13 076: 74
Linnéfonden	119 646: 16	119 945: 27
Pensionsfonden	12 500: —	12 500: —
Fasta fonden	31 414: 77	31 414: 77
Dispositionsfonden	340: 29	340: 29

S:a skulder o. eget kapital 193 537: 51   218 331: 85

Uppsala den 20 mars 1970

Sven Söderberg
Skattmästare

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1970

Verksamheten har under året enligt räkenskaperna lämnat ett underskott på 27 358 kr. I resultaträkningen för 1969 har dock på grund av ett missförstånd krediterats ett bidrag från Kungl. Patriotiska Sällskapet på 10 000 kr, vilket rätteligen var avsett att helt disponeras för kostnader i samband med Linné-festen 1967.

Beloppet har därför under 1970 återförts, vilket medfört att det redovisade resultatet ej överensstämmer med det verkliga. De verkliga underskotten under 1969 och 1970 är efter ovannämnda korrigeringar 18 086 kr resp. 17 358 kr. Att underskottet 1970 trots att kostnaderna för trädgården ökat med 8 000 kr kommit att något understiga fjolårets beror huvudsakligen på att anslaget från Uppsala universitet ökat med 7 000 kr och ett större netto av publikations-verksamheten.

De ackumulerade underskotten i Sällskapets balansräkning uppgår numera till mer än 70 000 kr, vilket förhållande givetvis — förutom en försämring av Sällskapets soliditet — inneburit att likviditeten successivt försvagats.

Även om det för dagen finns möjligheter att på tillfredsställande sätt kunna lösa behovet av likvida medel genom aktieförsäljning och/eller långfristiga krediter, är det dock nödvändigt för Sällskapets fortlevnad att rörelseunderskotten inom en snar framtid förbyts i årliga överskott för att tidigare förluster skall kunna täckas.

Aktieportföljen har på grund av den svaga kursutvecklingen under året undergått en ej oväsentlig värdeförsämring men är trots detta bokförd till betryggande värde.

Fjolårets underskott har balanserats i ny räkning.

I övrigt hänvisas till bilagda vinst- och förlust- samt balansräkningar.

Vinst- och förlusträkning för år 1970

Intäkter:

Medlemsavgifter och försålda publikationer	3 577: 08
Anslag från Uppsala stad	28 000: —
Anslag från Uppsala universitet	35 000: —
Anslag från Kgl. Patriotiska Sällskapet	4 000: —
Räntor och utdelningar	19 334: 79
Entréavgifter och försäljning vid Linnémuseet	3 238: —
Årets underskott	27 357: 96

Kronor 120 507: 83

Kostnader:

Trädgården	95 248: 34
Museet	3 777: 02
Förvaltningsarvoden	2 400: —
Utgiftsräntor	4 689: 65
Omkostnader	4 012: 24
Fondavsättningar	380: 58
Utbetalning av bidrag från Kgl. Patriotiska Sällskapet till Linnéfesten 1967	10 000: —
	Kronor 120 507: 83

Balansräkningar den 31 december

<i>Tillgångar</i>	<i>1969</i>	<i>1970</i>
Kassa, bank och postgiro	3 691: —	1 705: 66
Diverse debitorer	28 262: —	39 000: —
Aktier	145 952: 68	145 829: 48
Samlingarna	5 971: —	5 971: —
Balanserat underskott	26 369: 11	34 455: 17
Underskott 1969 resp. 1970	8 086: 06	27 357: 96
	Kronor 218 331: 85	254 319: 27
<i>Skulder och eget kapital:</i>		
Statsbidrag till årsskriften	5 000: —	10 000: —
Diverse kreditorer	24 414: 99	55 021: 83
Växthusbyggnadernas reparationsfond	5 241: 96	5 241: 96
Wenner-Grenska Samfundets donationsfond	4 863: 57	4 863: 57
Basil N. Soulsbys fond	1 534: 26	1 549: 60
Viktor N. Baumbachs fond	13 076: 74	13 142: 12
Linnéfonden	119 945: 27	120 245: 13
Pensionsfonden	12 500: —	12 500: —
Fasta fonden	31 414: 77	31 414: 77
Dispositionsfonden	340: 29	340: 29
	Kronor 218 331: 85	254 319: 27

Uppsala den 2 april 1971

Sven Söderberg
Skattmästare

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1969 OCH 1970

Undertecknade, utsedda att granska Svenska Linnésällskapets räkenskaper och förvaltning för år 1969, får efter verkställd revision avgiva följande revisionsberättelse.

Vi har tagit del av styrelsens protokoll.

Sällskapets värdehandlingar, vilka är deponerade i öppet förvar hos Uplandsbankens notariatavdelning i Uppsala, har avstämts mot av banken lämnad förteckning.

Sällskapets banktillgodohavanden och postgiro har även kontrollerats. Räkenskaperna, som fullständigt siffergranskats, är förda med god ordning och vederbörligen verifierade.

Årets driftunderskott utgör kr 8 086: 06.

Då revisionen icke givit anledning till anmärkning, tillstyrker vi, att ansvarsfrihet beviljas för 1969 års förvaltning.

Uppsala den 13 april 1970

Göran Gullström

Olof Olsson

Undertecknade, utsedda att granska Svenska Linnésällskapets räkenskaper för år 1970, får efter verkställd revision avgiva följande rapport.

Räkenskaperna, som siffergranskats fullständigt, är förda med ordning och reda och i behörig ordning verifierade. Vi vitsordar att utgående balanskontot och vinst- och förlusträkningen överensstämmer med räkenskaperna.

Vi tillstyrker att årets underskott kr 27 357: 96 balanseras i ny räkning. Sällskapets värdehandlingar, vilka är deponerade i öppen depå i Uplandsbankens notariatavdelning i Uppsala, har avstämts mot av banken lämnad förteckning. Banktillgodohavanden och behållning på postgiro har även kontrollerats.

Från aukt. revisor Gunnar Blomberg, Stockholm, har inkommit redovisning med bilagor betr. Linnéfesten 1967 avseende av Olof Selling AB förda räkenskaper för detta uppdrag.

Då revisionen icke givit anledning till någon erinran, tillstyrker vi, att ansvarsfrihet beviljas för 1970 års räkenskaper.

Uppsala den 10 maj 1971

Göran Gullström

Olof Olsson

SVENSKA LINNÉSÄLLSKAPETS STYRELSE 1972

ORDFÖRANDE

Generalläkaren, professor Carl-Johan Clemedson.

VICE ORDFÖRANDE

Professor John Axel Nannfeldt
(tillika av akademiska konsistoriet vald ledamot).

ÖVRIGA STYRELSELEDAMÖTER

Valda för åren 1970–1972

Med. dr Telemak Fredbärj, docent Bengt Jonsell, sekreterare,
förste bibliotekarie Carl-Otto von Sydow, redaktör för årsskriften.

Suppleant: Överbibliotekarie Wilhelm Odelberg.

Valda för åren 1971–1973

Med. dr Albert Boerman, överläkare Birger Strandell,
bankdirektör Sven Söderberg, skattmästare.

Suppleant: Antikvarie Inger Estham.

Valda för åren 1972–1974

Docent Gunnar Lohammar, föreståndare för Linnéträdgården,
docent Yngve Löwegren,
professor Rudolf Zeitler, föreståndare för Linnémuseet.

Suppleant: Professor Karl-Georg Nyholm.

REVISORER

Revisionschef Göran Gullström och fil. lic. Olof Olsson.

Suppleanter: Bankkamrer Anders Kohlm och docent Rolf Santesson.

Sällskapets trädgårdsmästare:
Herr Gunnar Pettersson.

Sällskapets museivakt:
Fil. stud. Lisen Hessner.

Sällskapets adress:
Box 541, 751 21 Uppsala 1.

Sällskapets postgironummer:
55 18 55 – 0, Uppsala.

Trädgårdens och museets adress:
Svartbäcksgatan 27, 753 32 Uppsala.
Tel. 018/13 65 40.
Trädgården öppen alla dagar kl. 9–21,
vinterhalvåret kl. 9–16.
Museet öppet 1 maj – 30 sept., i maj,
juni och sept. kl. 14–16, i juli och
aug. kl. 14–17.
Måndagar stängt.

NYA MEDLEMMAR

Fil. mag. Bengt Benson, Uppsala
Herr Gustaf Bernström, Göteborg
Herr Nils Bonnevier, Stockholm
Fru Elsa Branzell, Karlstad
Fru Kerstin Dackerman, Sollentuna
Psykolog Karin Danielsson, Katrineholm
Överläkare Lars Ekblom, Katrineholm
Fru Gun Elgenberg, Mora
Apotekare Per Elvius, Stockholm
*Fru Signhild Engkvist, Stockholm
Antikvarie Inger Estham, Uppsala
Professor Sven Forssman, Djursholm
Agronom Rigmor Franzén, Urshult
Fil. kand. Nils Fröström, Uppsala
Fröken Anna Gulz, Vadstena
Fil. lic. Erik Gunnerbeck, Uppsala
Docent Magnus Gustafsson, Uppsala
Forskarassistent Bo Göransson, Uppsala
Fröken Birgit Hakelier, Uppsala
Fil. mag. Kerstin Haraldson, Uppsala
Fil. lic. Gurli Hellquist, Stockholm
Fil. kand. Harald Henrysson, Uppsala
Fru Louise Hinricson, Hägersten
Direktör Gösta Jonsson, Stockholm
Fil. lic. Lars Erik Kers, Stockholm
Lektor Sven Kilander, Skara
Fru Valgerda Kleberg, Uppsala
Kamrer Klas-Ebbe Lejfelt, Uppsala
Fil. mag. Bengt Liljenzin, Falun
Professor Gösta Lindeberg, Oslo
Professor Hans Ljunggren, Uppsala
Professor Britta Lundblad, Stockholm
Professor Stig Lundquist, Uppsala
Jur. kand. Karl Mattsson, Hisings
Kärra

Byrådirektör Lennart Mellbin,
Stockholm
Med. lic. Sören Nielzén, Lund
Docent Sven Nilsson, Uppsala
Professor Tycho Norlindh, Stockholm
Jägmästare Hugo Nyberg, Östersund
Professor Karl-Georg Nyholm, Uppsala
Provinsialläkare Lennart Sandberg,
Växjö
Fru Barbro Stare, Sollentuna
Länsåklagare Sven Styräng, Vänersborg
Organisationschef Edvard Taube,
Ljungkile
Läroverksadjunkt Thorsten Thunman,
Uppsala
Fil. lic. Bertil Wahlin, Norsholm
Professor Jan Waldenström, Malmö
Ombudsman Evert Valfridsson,
Ronneby
Fru Lilly Westin, Sveden, Falun
Herr Åke Wetterlind, Djursholm
Redaktör Bertil Widerberg, Malmö
Bibliotekarie Björn Wilhsson, Bollsta-
bruk
Professor Gunnar Ågren, Uppsala
Med. lic. Henrik Östberg, Avesta
Sektionen för botanik, Riksmuseum,
Stockholm
Stadsbiblioteket, Borås
Stadsbiblioteket, Falun
Stadsbiblioteket, Karlskoga
Stadsbiblioteket, Lund
Stadsbiblioteket, Skövde
Stadsbiblioteket, Visby
Tornerälens bibliotek, Övertorneå
* Ständig medlem.

*Nya medlemmar kunna anmäla sig till Sällskapet under å föregående sida upp-
given adress. Årsavgiften är 25 kr, avgiften för ständig medlem 500 kr.*

SVENSKA LINNÉSÄLLSKAPETS ÅRSSKRIFT

1970—1971

CARL-JOHAN CLEMEDSON, Linné 1771. (<i>Summary: Linnaeus in 1771.</i>)	7-12
TELEMAK FREDBÄRJ, Linné som djäkne och gymnasist. (<i>Summary: Linnaeus as a Schoolboy.</i>)	13-35
BIRGER STRANDELL, Ett par tidiga biografier över Linné och Rosén. (<i>Summary: Two Early Biographies of Linnaeus and Rosén.</i>)	36-43
BENGT LILJENZIN, Linné och Bergslaget. (<i>Summary: Linnaeus and the Bergslaget Company.</i>)	44-48
LENNART LÖTHNER, Daniel Scheidenburg och hans förbindelser med Linné. (<i>Summary: Daniel Scheidenburg and His Relations to Linnaeus.</i>)	49-59
GÖSTA THIMON, Gustaf Lenbom. En förbisedd Linnélärjunge och hans bokgåva till Uppsala universitetsbibliotek. (<i>Summary: Gustaf Lenbom. A Neglected Pupil of Linnaeus and His Donation to the Uppsala University Library.</i>)	60-72
CARL-OTTO VON SYDOW, Rudbeck d. y:s dagbok från Lappsresan 1695. 2. (<i>Summary: Rudbeck the Younger's Diary from His Lapland Journey in 1695.</i>)	73-115
Smärre meddelanden	116-128
Svenska Linnésällskapets egna angelägenheter	129-138